

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 2 (38)

Ужгород – 2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: декан філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент Г.В. Шумицька.

Заступник головного редактора – відповідальний редактор: завідувач кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, проф. Н.П. Бедзір.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Шумицька Галина Василівна – декан філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор).

Барчан Валентина Володимирівна – завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.

Бедзір Наталія Прокопівна – завідувач кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор).

Белей Любомир Омелянович – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Бідзіля Юрій Михайлович – завідувач кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор наук із соціальних комунікацій, професор.

Виноградов Анатолій Олексійович – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Лизанчук Василь Васильович – завідувач кафедри радіомовлення та телебачення Львівського національного університету ім. Івана Франка, доктор філологічних наук, професор.

Мережинська Ганна Юріївна – доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови та літератури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Паримський Ігор Святославович – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Пахомова Світлана Миколаївна – завідувач кафедри словацької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.

Різун Володимир Володимирович – директор Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор, почесний професор Ужгородського національного університету.

Сабадош Іван Васильович – завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.

Сенько Іван Михайлович – кандидат філологічних наук, доцент, лінгвіст, фольклорист.

Сидоренко Наталія Миколаївна – завідувач кафедри історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор.

Статєва Валентина Іванівна – доктор філологічних наук, професор, мовознавець.

Суран Тамара Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Татаренко Алла Леонідівна – завідувач кафедри слов'янської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка, доктор філологічних наук, професор.

Устюгова Людмила Михайлівна – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Шаповалова Галина Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

РЕЦЕНЗЕНТИ

Доктор філологічних наук, професор **І.В. Сабадош**

Доктор філологічних наук, професор **В.В. Барчан**

Наукове фахове видання, затверджене постановою
Президії ВАК України від 14 квітня 2010 року, № 1–05/3
(Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 5. – С. 9).

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Друковане наукове видання переєстроване та включене до Переліку наукових фахових видань України за №896. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України за № 515 від 16.05.2016.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Протокол № 15 від 21 грудня 2017 р.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF UZHHOROD UNIVERSITY**

Series
PHILOLOGY

Issue 2 (38)

Uzhhorod – 2017

УДК: 80
ББК: ШОЯ43

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: H.V. Shumytska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Dean of Philological Faculty of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Deputy Editor – managing editor: N.P. Bedzir, Doctor of Philology, Professor, Head of Slavic Philology and World Literature Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Halyna Vasylivna Shumytska – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Dean of Philological Faculty of State higher education institution “Uzhhorod National University” (Editor-in-Chief).

Valentyna Volodymyrivna Barchan – Doctor of Philology, Professor, Head of Ukrainian Literature Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Natalia Prokopivna Bedzir – Doctor of Philology, Professor, Head of Slavic Philology and World Literature Department of State higher education institution “Uzhhorod National University” (managing editor).

Liubomyr Omelianovych Belei – Doctor of Philology, Professor of Ukrainian Language Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Yurii Mykhailovych Bidzilia – Doctor of Social Communications, Professor, Head of Journalism Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Anatolii Oleksiiovych Vynohradov – Doctor of Philology, Professor Slavic Philology and World Literature Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Vasyl Vasylovych Lyzanchuk – Doctor of Philology, Professor, Head of Radio and Television Department of Ivan Franko National University of Lviv.

Hanna Yuriivna Merezhyńska – Doctor of Philology, Professor of Russian Language and Russian Literature Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ihor Sviatoslavovych Parymskyi – Doctor of Social Communications, Associate Professor of Advertising and Public Relations Department of Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Svitlana Mykolaivna Pakhomova – Doctor of Philology, Professor, Head of Slovak Philology Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Volodymyr Volodymyrovych Rizun – Doctor of Philology, Professor, Director of Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Honorary Professor of Uzhhorod National University.

Ivan Vasylovych Sabadosh – Doctor of Philology, Professor, Head of Ukrainian Language Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Ivan Mykhailovych Senko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, specialist in literature, folklorist.

Nataliia Mykolaivna Sydorenko – Doctor of Philology, Professor, Head of Journalism History Department of Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Valentyna Ivanivna Statieieva – Doctor of Philology, Professor, linguist.

Tamara Ivanivna Suran – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of Slavic Philology and World Literature of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Alla Leonidivna Tatarenko – Doctor of Philology, Professor, Head of Slavic Philology Department of Ivan Franko National University of Lviv.

Liudmyla Mykhailivna Ustihova – Doctor of Philology, Professor of Slavic Philology and World Literature Department of State higher education institution “Uzhhorod National University”.

Halyna Valentynivna Shapovalova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Journalism Department of State higher education institution “Uzhhorod National University” (executive editor).

REVIEWERS:

I.V. Sabadosh, Doctor of Philology, Professor

V.V. Barchan, Doctor of Philology, Professor

Scientific specialized edition, approved by the Presidium
of the Higher Attestation Commission of Ukraine from April 14, 2010, №1-05/3
(Bulletin of the Higher Attestation Commission of Ukraine. – 2010. – №5. – P.9)
Certificate of state registration: Series KV № 7972 from October 9, 2003

Printed scientific edition is registered and included in the List of scientific professional
editions of Ukraine № 869.

Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 515 from 16.05.2016.

Recommended for publication by the Academic Council of State higher education institution
«Uzhhorod National University» Protocol 15 from December, 21 2017

КОМПЛЕКСНЫЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017.

УДК 81'1

Бабяк О.І. Комплексний лінгвістичний підхід до вивчення мовної особистості; 10 стор.; бібліографічних джерел – 7; мова – російська.

Анотація. У статті ілюструється комплексний підхід аналізу цілісної мовної особистості; називаються та пояснюються конкретні рівні мови (лінгвопрагматичний, лінгвостилістичний, психолінгвістичний та когнітивно-семантичний), за допомогою яких формується цілісне уявлення про сучасну мовну особистість. Результати дослідження допомагають розширити спектр опису даної проблематики.

Ключові слова: мовна особистість, комплексний підхід, рівні мови.

Показателен интерес, демонстрируемый филологической наукой не столько к системе языков сколько к носителю языка в современных условиях. В интеграции с лингводидактикой, лингвистикой, психолингвистикой, социолингвистикой, лингвистикой текста, а также обособленно формируется новый объект исследования – *говорящий субъект или языковая личность*.

Антропологистика как новое направление в языкознании начинает развиваться в последние десятилетия XX века. Это связано с тем, что в центре научных исследований всё чаще ставится вопрос о самой сущности человека (его установки, поступки, идеи, образы, речевая коммуникация, поведение в социуме).

Многие учёные (Ю.Н. Караулов, Г.И. Богин, И.П. Сусов, С.Г. Воркачѳев и др.) начинают разрабатывать основные понятия языковой личности – её структуры, типологии, связи с другими науками. Складываются различные подходы к многогранному объекту исследования языковой личности: представления о сущности, источниках изучения, методах и аспектах анализа.

Современный антропоцентрический подход в лингвистических исследованиях предусматривает постановку довольно широкого круга вопросов, которые сегодня не нашли своего однозначного толкования в лингвистике.

Само представление о языковой личности берет начало в эпоху античности, но как самостоятельный и независимый термин «языковая личность» в современной лингвистике вызывает много разночтений и поводов для дискуссий в среде ученых. В лингвистику данный термин вошел благодаря В.В. Виноградову [1, с.56]. Проблемы языковой личности с разных позиций освещают в своих трудах отечественные и зарубежные ученые: Г. И. Богин,

И.А. Бодуэн де Куртэнэ, Й.Л. Вайсгербер, С.Г. Воркачѳев, В.В. Воробьев, В. Гумбольдт, В.И. Карасик, Ю.Н. Караулов, А.М. Пешковский, Э. Сепир, Ф. де Соссюр, Т.Н. Ушакова.

Языковая личность понимается как «совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание речевых произведений» [4, с.13], либо как «обобщенный образ носителя культурно-языковых и коммуникативно-деятельных ценностей, знаний, соответствующих поведенческих реакций» [3, с.22]. Таким образом, в нашем научном исследовании за основу мы приняли такое понятия языковой личности: это совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются:

- а) степенью структурно-языковой сложности;
  - б) глубиной и точностью отражения действительности;
  - в) определенной целевой направленностью
- [4, с. 44].

Очевидно, что понятие языковой личности значительно шире понятия лингвокультурного типажа, т.к. языковая личность связана с целостным пространством культуры и языка, а лингвокультурный персонаж обозначает только некоторые особенности вербального и невербального поведения отдельной социальной группы в системе социума.

Один из важных аспектов изучения – проблема «языка личности», при котором анализируются закономерности формирования языковых моделей, изучается сам процесс речевой деятельности между коммуникантами. Именно комплексный лингвистический анализ помогает воссоздать полную речевую картину языковой личности

в её единстве общего, типичного и индивидуального.

Владение языковой культурой подразумевает умение правильно организовать свою речь с точки зрения грамматики, лексики, стилистики. Таким образом, языковая личность отбирает унифицированные языковые средства и демонстрирует правильное их использование в речевой деятельности. Коммуникативное поведение, как правило, имеет ярко выраженную национальную окраску. Представители различных лингвокультур по-разному выражают свои мысли, идеи, образы. Для полной характеристики языковой личности той или иной культуры необходим комплексный лингвистический подход, что и обуславливает актуальность нашего исследования.

Применительно к нашему дискурсу, видится целесообразным определить и пояснить конкретные уровни языка, способствующие исследованию современной языковой личности:

- 1) лингвопрагматический уровень;
- 2) лингвостилистический уровень;
- 3) психолингвистический уровень
- 4) когнитивно-семантический уровень.

На *лингвопрагматическом* уровне языковая личность может быть представлена, исходя из описания целевых установок речевого поведения, коммуникативного, речевого намерения, цели высказывания коммуникантов. «Речевая интенция, или коммуникативное намерение, – это намерение, замысел сделать нечто с помощью такого инструмента, как язык – речь – высказывание» [7, с.42].

Речевое намерение возникает у языковой личности и формируется в виде стратегического замысла еще до реализации высказывания. Поэтому говорящий субъект часто является инициатором общения, нередко заранее планирует ход речевой коммуникации. В зависимости от своей стратегии говорящий выбирает определённые прямые или же косвенные способы языковой коммуникации.

На *лингвостилистическом* уровне языковая личность маркируется элементами языковой системы (просторечные слова, термины, специализированная лексика). Рассматриваются положительные и отрицательные коннотации лексических единиц, используемых языковой личностью. Особый акцент делается на исследование субъекта и объекта языковой личности, а именно категории оценки.

Категория оценки предстает в качестве сложного и многопланового явления [2, с. 39]. В целом, категория оценки имеет собственную структуру [4, с.96]: субъект оценки, объект оценки и оценочный предикат (или основание оценки).

Субъект оценки – это компонент оценочной конструкции, представляющий человека или социум, со стороны которого дается оценка. *Объектом* оценки принято считать компонент оценочного высказывания, представляющий собой фрагмент

окружающей среды, который оценивается. Особенностью объекта оценки является его способность обозначать не только конкретный предмет, но и целую ситуацию, действие или факт. Каждый объект действительности (вещь или положение дел, человек или событие) обладает неопределённым по числу и составу набором аксиологически релевантных свойств: в одном отношении объект может характеризоваться положительными свойствами, в другом – отрицательными.

Оценочный предикат, или основание оценки, – это компонент высказывания, который выражает суть оценки и является реальной основой оценочной конструкции. Установление и выражение определённого отношения между субъектом и объектом составляет содержание или характер оценки.

На *психолингвистическом* уровне языковая личность рассматривается комплексно. Изучение ее сложнейшего феномена, многообразных дискурсивных практик возможно только в рамках комплексного подхода, и психолингвистика, как наука интегративного типа, в наибольшей степени соответствует этому. Следует отметить, что исследование структуры дискурса языковой личности с позиций психолингвистики предполагает подход к общению как к речемыслительной деятельности людей, которая:

а) ориентирована на реализацию основной цели межкоммуникативной деятельности, достигаемой / не достигаемой в процессе «обмена» знаниями и образами, входящими в содержание их языковых сознаний;

б) происходит в ситуации, характеризующейся определёнными специфическими чертами.

На *когнитивно-семантическом* уровне языковая личность рассматривается как объект реализации собственных представлений в конкретных языковых средствах.

В этом плане справедливо утверждение А. Р. Лурия: «...кодирование речевого сообщения проходит сложный путь от мысли к сложному высказыванию. Он начинается с возникновения мотива, рождающего потребность что-то передать другому человеку; потребность воплощается в замысле, или мысли, которая представляет собой лишь самую общую схему сообщения. С помощью механизма внутренней речи мысль и ее внутреннее построение перекодируется в глубинно-синтаксическую структуру будущего высказывания, которая далее превращается в поверхностно-синтаксическую структуру и, наконец, в линейно упорядоченное развернутое высказывание» [5, с. 28].

В целом, на когнитивно-семантическом уровне можно наблюдать формирование умений точно выражать свои мысли посредством правильно выбранных структурных форм предложения и необходимых языковых средств, а также понимать смысл высказываний, предложений, порожденных собеседником.

При описании речевого портрета языковой личности формируются особенности функционирования языковых единиц и речевого поведения у представителей этого типа. Исследование речевого портрета людей дает возможность судить о специфике произношения, характерной лексике и т.д. Речевая характеристика является одним из важнейших параметров для определения типологии современной личности.

Данный комплексный подход продемонстрируем на современной русской прозе В.О. Пелевина, творчество которого демонстрирует не только тенденции развития современной русской языковой личности, но и своеобразные культурные ценности.

Подробнее остановимся на мистической, необычайно популярной книге В. Пелевина «Empire V», повествующей о жизни вампиров. В центре романа – молодой человек по имени Роман Александрович Шторкин – представитель молодёжи, нового поколения: юноша бездеятельный; апатичный ко всему, что происходит вокруг; малообразованный, безработный, но мечтательный и чувственный. Вот как сам герой говорит о себе: «полная каша у меня в голове» (фразеологическое единство) [6, с.72]; «не схватываю на лету» (фразеологическое единство) [6, с. 90]; «сижу сложа руки» (фразеологическое единство) [6, с. 357].

В начале произведения герой предстает перед нами заурядным, бездеятельным персонажем, от которого мы не ожидаем ничего существенного. На протяжении романа герой эволюционирует, прогрессирует и преобразуется. Роман «становится личностью»: у него проявляется хорошее владение словом, формируется образная устная и письменная речь, он ставит различные цели перед собой; у него наблюдается «революция духа»: «готов дать голову на отсечение, что стану другим» (фразеологическое сочетание) [6, с. 281]; «всё стало у меня на свои места» (фразеологическое единство) [6, с. 397].

Главный персонаж преобразуется, начинает задумываться над философскими вопросами бытия, над смыслом жизни. Он не теряет человечности, но уже и не является тем инфантильным бездеятельным мечтателем, каким был в ранней юности. Под влиянием новых обстоятельств (жизнь среди алчных и конкурирующих вампиров, сверх-

человеческие возможности) он осознал, что и сам вынужден меняться, чтобы выжить и приспособиться в современном обществе.

Заканчивается произведение В. Пелевина философской фразой главного героя, которая демонстрирует глубину душевной эволюции, становление и взросление языковой личности: «истина в нас самих» (паремия, лозунг) [6, с. 365]. Таким образом, мы наблюдаем эволюцию современной личности: от безработного простого юноши до философа, лидера, который способен изменить себя и мир вокруг.

Всё вышесказанное является лишь частью национального сознания современной языковой личности, однако необычайно важным её компонентом.

Таким образом, изучение устойчивых языковых единиц приводит нас к культурному пласту того или иного народа. Данные единицы способны не только передавать языковые значения, но и отражают, фиксируют все реалии действительности – особенности культуры, общественных отношений, устройства страны, экономики, фольклора, науки, быта, истории.

Употребление устойчивых единиц в речи отдельных персонажей играет огромную роль в организации художественно-эстетического целого произведения В. Пелевина. С помощью фразеологических и паремиологических единиц реализуется единство эмоционального и образного выражения мысли, ее оценки, воздействия на читателя. Такие устойчивые единицы – это важнейшее средство внутренней организации текста произведения. Фразеологию и паремиологию следует рассматривать не только как вспомогательное средство образности, но и как важную, организующую часть индивидуальной речевой характеристики персонажей.

Таким образом, исследование языковой личности с точки зрения лингвистического подхода должно осуществляться комплексно, затрагивая конкретные взаимосвязанные уровни языка: лингвопрагматический, лингвостилистический, когнитивно-семантический и психолингвистический. Следует отметить, что данные уровни языка задают единый вектор исследования языковой личности как единого целого.

Литература

1. Виноградов В. В. О языке художественной прозы: Избр. тр./ В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: Монография. / В.И. Карасик. – Волгоград: Просвещение, 2002. – 199 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
5. Лурия А. Р. Язык и сознание. / А.Р. Лурия. – Ростов на Дону, 1998. – 416 с.
6. Пелевин В.О. Амфир В: Роман / Виктор Олегович Пелевин. – М.: Эксмо, 2006. – 416 с.
7. Формановская Н.И. Соотношение интенционального и пропозиционального компонентов в высказывании/ Н.И. Формановская // Рус. язык за рубежом. – М.: 1996. № 1-2-3. С. 42–47.

Елена БАБЯК

**КОМПЛЕКСНЫЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД
К ИССЛЕДОВАНИЮ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ**

Аннотация. В данной статье иллюстрируется комплексный подход анализа целостной языковой личности; называются и поясняются конкретные уровни языка (лингвопрагматический, лингвостилистический, психолингвистический и когнитивно-семантический), способствующие формированию целостного представления о современной языковой личности. Результаты исследования помогают расширить спектр описания данной проблематики.

Ключевые слова: языковая личность, комплексный подход, уровни языка.

Olena BABYAK

**THE COMPREHENSIVE LINGUISTIC APPROACH
FOR STUDYING LINGUISTIC PERSONALITY**

Summary. The article deals with terms "linguistic personality", "comprehensive approach", "levels of the language" to study all details in describing linguistic personality. The role of specific levels of language (such as linguo-pragma, linguostylistic, psycholinguistic and cognitive-semantic) is very important, because they make up the basis of the whole structure of linguistic personality.

In the article we analyze the problem of the "language personality", try to find its structure and presentations of the main units. We look through the influence of idioms and paroemias on the language personality in modern prose works. All the results may be use in following works dealing with linguistic personality.

Keywords. linguistic personality, comprehensive approach, levels of the language.

Стаття надійшла до редакції 3.12.2017 р.

Бабяк Олена Ігорівна – викладач кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «УжНУ», здобувач.

ХАРАКТЕРИСТИЧНА ТА ОЦІННА ІНФОРМАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ «КРОВ КАЖАНА» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 811.161.2'373.2 423

Вегеш А.І. Характеристична та оцінна інформація літературно-художніх антропонімів у романі «Кров кажана» Василя Шкляра; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі «Кров кажана» Василя Шкляра. Подається опис найменувань літературних героїв, визначається їх функціонально-стилістичне навантаження, виражальні можливості, встановлюється їхня предметна етимологія.

Ключові слова: апелятив, власна назва, етимологія, літературно-художній антропонім, персонаж, символічна функція.

Останнім часом активно досліджуються літературно-художні антропоніми з творів сучасних авторів (Л. Белей, Н. Бербер, Н. Лісняк, Л. Масенко, М. Мельник, І. Скорук). Є цікаві думки, судження, пропозиції.

Твори Василя Шкляра все частіше привертають увагу читачів, критиків, дослідників. Ми вже дослідили назви персонажів з історичних романів «Чорний Ворон. Залишенець» [3] та «Маруся». Тут багато реальних героїв і їх найменувань, але в художньому творі вони стилістично навантажені, часто промовляють, виконують якісь функції. Нам вдалося, на наш погляд, розкрити виражальні можливості літературно-художніх антропонімів з «культурного роману» «Ключ» [2]. На черзі – містичний роман «Нікуб» («Кров кажана»).

Наша стаття присвячена вивченню літературно-художніх онімів з роману «Кров кажана»; наше завдання – описати літературно-художні антропоніми, розкрити їх інформаційний заряд.

Ми знаємо, що характеристична та оцінна інформація про персонажів може закодовуватися в антропонімах. Відомий ономаст Юрій Карпенко писав, що «власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів» [6, с. 14]. Для письменників оніми стають «одним із провідних мовних засобів». У романі В. Шкляра «Кров кажана» літературні оніми мають дуже великий інформаційний заряд. Підтвердженням цього є наше дослідження.

У тексті чутливо взаємодіють два простори – реальний і потойбічний. Вони постають двома половинками одного буттєвого цілого, і з розвоєм художніх подій Василь Шкляр недвозначно натякає на те, що навіть умовно навряд чи їх розподіляє. Починається оповідь зі знаків і подій реально-простору, проте вже в цих знаках, подіях вгадується містико-символічна проєкція. Поступово нагнітаються реалії містичного гатунку. Ці два субпростори – реальний та потойбічний – неначе

відкриваються одне перед одним і врешті утворюють той єдиний, точніше, складноєдиний, у якому й живе свідомість Анастасії, провідної персоналії, від імені якої і ведеться оповідь [5].

Отже, головна героїня роману жахів – Анастасія В. Шкляр не випадково називає так свою героїню, адже у романі вона потрапляє в різні містичні ситуації: то перекидається в потойбічний світ, то «оживає» знову. Як бачимо, доонімне значення імені розкривається повністю. За словником імен І. Трійняка дізнаємося, що ім'я Анастасія в перекладі з грецької мови означає «переселення», «воскресіння» – воскресла [10, с. 30 – 31]. Анастасія стає хрещеною мамою фірми, що виготовляла надмогильні пам'ятники. Фірма називалася «Плутон» – ім'я бога підземного, мертвого світу. Є зв'язок з етимологією імені та роботою героїні. Ім'я по батькові Михайлівна теж промовляє. Михайло, за словником імен І. Трійняка, в перекладі з давньоєврейської означає «рівний богові» [10, с. 236]. Напрошується таке тлумачення: «воскресла рівна богові», а виходить – ангелові. Нардеп Горя називає Анастасію Венерою Мілоською. У давньоримській міфології – це богиня кохання та жіночої вроди. А героїня дуже вродлива жінка. У Анастасії «червоне від природи волосся», що аж «горить вогнем», тому отець Серафим хоче перехрестити її «на Серафиму, адже це ім'я означає вогненний ангел» [11, с. 8]. Він і називає її «мій ангел». Є й інші значення цього імені: «літаючий змії», «літаючий дракон», «змієподібна блискавка». У міфології образ змії символізує випробування, через яке необхідно пройти, щоб заволодіти скарбами. Символічним є те, що на початку роману з полюбовної зустрічі Анастасія приносить у сумці змію. Лису гору – місце, де збирається нечиста сила, пов'язують з легендою про змію. Анастасія сама є змією-спокусницею, справжнісінькою Своєю, а скарб її – кирик – кругленький білий камінчик з дірочкою посередині. Анастасія нагадує

Маргариту із роману «Майстер і Маргарита» Булгакова, яка теж побувала на балі сатани.

У тексті роману фігурують інші варіанти імені героїні: Настя, Настася, Настуля.

Коханець Анастасії – душпастир отець Серафим. Він, відставний майор російської армії, став настоятелем храму Івана Богослова в селі Гостра Могила. Його ім'я в перекладі з грецької мови означає «вогненний, полум'яний, пекучий; вогненний ангел» [10, с. 334]. Знаходимо схожість у назвах головних героїв. Священик, як і шестикрилий ангел Серафим, має неабиякі здібності: маніпулює свідомістю, часом, читає думки. Мирське ім'я отця Серафима – Сергій. Воно теж промовисте, адже в перекладі з латини означає «служитель» [8, с. 98] та «славний», «високоповажний» [10, с. 335]. Отець Серафим був служителем церкви, мав славне минуле, лікував людей, «одержимих злими духами». Насправді за рясою священика ховалася «дуже потайна людина», яка «воювала у гарячих точках», «закінчила біблійні курси у місті Курську», «астрологічну школу Павла Глоби», «богословські двомісячні курси у Таращі», вмів викликати потойбічні сили. Він – вогненний ангел, ангел пекла. У кінці роману дізнаємося прізвище персонажа – Кириченко. Як бачимо, в основі лежить назва містичного камінця зради – кирика. За словником імен Л. Скрипник і Н. Дзятківської дізнаємося, що власне ім'я Кирик грецького походження означає «оповісник, гонець, вісник» [8, с. 67]. А отець Серафим і був таким ангелом-оповісником.

Неабияким інформаційним потенціалом наділене ім'я чоловіка Анастасії Нестора. Нестор – професійний скульптор, йому щастило на замовлення: робив пам'ятники на могили, але «усе полетіло за вітром, Нестор теж полетів, як фанера над Парижем, а приземлився у своїй старій майстерні» [11, с. 18]. Дооцімне значення імені Нестор з грецької мови витлумачується звичайно як «той, що повернувся на батьківщину», або «людина, що згадує» [8, с. 81]. Виходить, що він справді повернувся, але до витоків свого бізнесу. Як і Нестор літописець, герой В. Шкляра пише хроніки-літописи, але на могильних плитах замовників. Прізвище Нестора дізнаємося від слідчого Притули – Яровий. Напрошується асоціація зі словом яр – «глибока довга западина; прірва» [4, с. 1648], що також має стосунок до могил.

Серед містики і всіх жахів, що випали на долю героїні, важливе місце належить і карлику Іванькові – домашньому сторожу і помічнику. Його образ овіяний містикою: по-перше, він карлик, по-друге, він все чує і знає (про одуда, кажана, кирика). Автор жодного разу не назвав персонажа Іваном. Здрібніло-пестливий варіант з мінімальним рівнем експресії Іванько може, за словами Л. Белея, «передавати не тільки суб'єктивну пестливість, але й об'єктивну зменшеність» [1, с. 68].

Усі літературно-художні антропоніми дружрядних персонажів мають характеристичний

потенціал. Автор, як і в інших романах, дає підказки до розгадування назви, або веде гру з нею у тексті. Напр.: назва Сухий на перший погляд може виступати номінативним літературно-художнім антропонімом. Але прізвисько Сухий має авторитет, що відомий у кримінальних колах. Напевно не раз він виходив сухим із води. Анастасія іронічно грає з прізвищем, хоч боїться самого Сухого («Ми від Сухого. – Я не призначала зустрічі ні сухому, ні мокрому. Що треба?» [11, с. 14]). Товариш Анастасії Горя конкретно стверджує, що «із цього Сухого треба зробити мокрого», щоб забув дорогу до неї. У цього «бізнесмена» було ще одне прізвисько – Солом'яний Бик («За даними МВС... Сухий тривалий час контролював дрібний і середній бізнес у районі Солом'янки, і тому його називали ще Солом'яним Биком» [11, с. 112]). Літературно-художній антропонім утворений від топоніма й апелiativa. Чому саме Бик? За словами Анастасії, так звані «контролери» – цапи, «вони там усі рогаті». Сухий і його оточення заробляють тим, що вибивають гроші з людей. Вони міцної статури, але без належної освіти. У Словнику сучасного українського сленгу знаходимо, що «Бик – 1. Людина, що віддає перевагу силі перед розумом; 2. Невисокого розумового рівня, але агресивна, самовпевнена людина» [9, с. 38].

В. Шкляру вдалося гарно змалювати народного депутата Горю. За простеньким прізвищем замаскована неабияка особистість. Головна героїня розповідає: «Але я вже думала про Горю. Григорія Семеновича Сіренка. Скромного нардепа, який ніколи не пхався на екран телевізора, і я лише недавно дізналася, як далеко він пішов» [11, с. 55]. Прізвище Сіренко розкриває характер героя, його манери, поведінку, тобто відповідає етимології апелiativa сірий, від якого воно утворене: «нічим не примітний, не виразний; позбавлений новизни; одноманітний; беззмістовний; позбавлений виразності, яскравості, оригінальності; простий» [4, с. 1324]. У нього навіть піджак сірий. Але насправді це не так, прізвище – ширма, за якою ховається «колишній чемпіон Союзу зі стрільби з пістолета», колишній кілер, президент благодійного фонду «Дитяче серце», VIP-персона. Він дуже обережний, «ніколи нікуди не поспішає», але з людиною розправитися може спокійно, як і, до речі, з Сухим. Не така вже то він сіра мишка, отой Сіренко. Щоб не привертати до Сіренка увагу, навіть Анастасія називає його спочатку Горя (скорочений варіант імені Григорій, так його колись звали найближчі друзі), а потім використовує криптоніми: Г. С. (за ініціалами). Автор, на наш погляд, створюючи такий літературно-художній антропонім, вдивлявся в етимологію онімів. Ім'я Григорій в перекладі з грецької означає «не сплю, пильную (буквально: той, хто не спить, пильнує)» [8, с. 53], а ім'я Семен давньоєврейського походження – «чути, слухати або – той (Бог) чує» [8, с. 98]. Цей герой весь час настоює. Але В. Шкляр, на наш пог-

ляд, об'єднав ці два імені не випадково. Депутатами сьогодні стають ті, хто колись мав справу з криміналом. Сіренко, як і Григорій Котовський, був бандитом, імена їх об'єднують. Ім'я по батькові Семенович викликає асоціації з кавалеристом Семеном Будьонним, правда, в іронічному плані. Будьонний любив коней, конюшні, а для Сіренка Верховна Рада – конюшня. («Щойно виїшов з конюшні. Їду до фонду. Ти ще й катаєшся на конях? Та ні, я був у Верховній Раді» [11, с. 194]. Власні імена таких двох сильних особистостей автор поєднав із звичайнісіньким прізвиськом Сіренко.

Фігурує в романі «добрий порадник і надійний партнер» Нестора й Анастасії Едіп. Так назвала його героїня, бо він «ніби слабував на комплекс Едіпа і сприймав за матусь навіть утричі молодших за себе жінок» [11, с. 17]. Анастасія називає його збоченцем Едіпом, синочком Едіпом, бо він навіть у ліжку називав її мамочкою. За психоаналітичною теорією Зигмунда Фрейда, «Едіпів комплекс» позначає еротичні почуття сина до матері. З багатьох переказів про Едіпа дізнаємося, що він був дитиною, яка приносить нещастя. Співпраця з Едіпом створила Нестору повно проблем, а після його смерті Нестор повністю розорився.

Цікавим, на наш погляд, є прізвисько старшого уповноваженого відділку карного розшуку Притули. Анастасія весь час порівнює його з Шерлоком Холмсом, називає його «великим слідцем», «геніальним нахабою і власником унікальної люльки-борульки», «професійним конспіратором», «якому сидіти б десь на Бейкер-стріт (чи де там у біса було помешкання Холмса), потягувати люлечку і на скрипочці грати, а він тут порпається у лайні і грає мені на нервах» [11, с. 96]. Притула розслідує зникнення Нестора, збирає докази, факти, тобто тулить все до однієї купи, до справи. Звідси і промовистість його прізвиська. Притуляти – значить: «1. Наближати, присувати, приставляти і т. ін. що-небудь до чогось. 2. Додавати, прилучати щось до чого-небудь. 3. Додавати щось до висловленого, сказаного раніше» [4, с. 1137]. Притулі вдається розкрити злочин, саме йому хоче зробити зізнання Настя. Героїня про нього каже: «Це все-таки був геніальний слідець, який, просто граючись, без найменших зусиль віднайшов мого кирика в одну мить» [11, с. 251]. Устами персонажа Цура автор грає і з цим літературно-художнім антропонімом. Він називає слідчого не Притула, а Затуля: «Добре, – нарешті погодився. – Якщо ви так наполягаєте, ми викличемо вам цього Затулю. – Притулу. – Авжеж, Притулу, Затулю, Шмулю, яка різниця...» [11, с. 227]. Притула не тільки «тулив» факти, він і справу закрив («затулив»). Анастасія називає також його Зигмундом Фрейдом, коли він говорить про тяжке дитинство і фізичну неповноцінність Іванька.

Неабиякий інформаційний зміст містить літературно-художній антропонім Дудник. Прізвисько

таке мав найкращий плавець рятувальної станції Кость Дудник, який утопився. Таким прізвиськом назве себе слідчий Притула під час розмови з Анітою, а вона розкаже про це Анастасії, чим спантеличить її: «Дудник чи Дудниченко, – повторила Аніта. – Хіба це має якесь значення? Можливо, навіть Одуденко чи Одудченко, – вдарила мене обухом по голові...» [11, с. 147]. Ми знаємо, що Анастасія боїться одуда, його крику, який переслідує її, а тут ще людина з таким містичним пташиним прізвиськом.

Автор насміхається над прізвиськами депутатів-пігмевів, «котрим здається, що від них щось залежить, окрім власного шлунка, – ви тільки вслухайтеся в ці прізвиська: Переїденко, Борщевський, Глитайчук, Маслов, Олійник, Жир, Жирі...новський... ох, перепрошую, цей не наш...» [11, с. 65]. Ці депутати оголосили, «що вони за їдло», тому й прізвиська їхні мають стосунок до їжі. Варто відзначити, що ці первісно нейтральні прізвиська відновлюють допрізвисьцеву експресивність, що призводить до конкретизації їх соціального змісту. Соціальна значущість таких літературно-художніх антропонімів розкривалася за «допомогою примітивного мовностилістичного прийому: енциклопедична характеристика денотата була «підігнана» під доантропонімійну семантику ЛХА» [1, с. 56].

Усі жінки у романі мають відомі християнські імена: Аніта Лютинська («хитра відьма з очима черниці» [11, с. 109]), Варвара («щось середнє між черницею і валютною путаною, між медичною сестрою і куртизанкою» [11, с. 211]; «щось середнє між Варварою Великомученицею і Марією Магдалиною – ще до її каяття» [11, с. 213]; Магдалина («Магдалина тільки розводила руками, зводячи біблійні очі до неба, ніби вона ще й досі каялася» [11, с. 226]). Хоч імена героїнь біблійського походження, але їх носії далеко не святі, що й підтверджує текст роману. До речі, літературно-художній антропонім Аніта Лютинська – поєднання несполученого. Ім'я Аніта походить від імені Анна, що означає «лагідна, милосердна, мила» [10, с. 81], а прізвисько – від прикметника люта – «хижа, зла, жорстока, сердита» [4, с. 632]. Як бачимо, об'єднано милосердя з жорстокістю. Насправді героїня готова була мстити Анастасії, бо була коханкою Нестора.

Назви героїв з потойбіччя змальовані з іронією. Заступник глави адміністрації пекла – Пек, голова адміністрації пекла – Цур. Автор язичницького бога пекла Пека навмисно зробив заступником. З давньоукраїнської міфології знаємо, що Пек – бог війни, всіякої біди. Він кровожерний, страхотливий, підступний, але лякливий, надто боявся Цура (Чура) [7, с. 180]. Вираз: «Цур тобі, Пек!», що дійшов до наших днів, має семантику замовляння від чогось недоброго, ворожого, бажання позбутись когось чи чогось. Цур – один із найдавніших в українців «домашніх» богів, охоронець домашнього вогнища, асоціюється із замкненим

колом. Від наркотичної мазі, що давав Анастасії як снодійне отець Серафим, вона не може розрізнити реальність і марево. Г. С. приводить її до клініки Леоніда Борисовича Цура, котрий лікує пацієнтів колотерапією: ходінням по колу. Анастасія називає Цура то Чикатилом, то Онопрієнком, думає, що він «прикінчив десятки людей», а тепер «відкрив приватну психіатричну клініку». У клініці доктора Цура вона сама почувалася у замкненому колі. Тому вона шукає загублений камінець-кирик, бо бачить в ньому вихід із ситуації. *«Вражено дивилася на білий-білісінкий круглячок, у центрі якого була бездоганно кругленька дірочка: коло до кола, коло до кола. Але це був не курячий бог, ця чарівна дірочка віщувала вихід...»* [11, с. 144]. У цій клініці навіть слідчий Притула мав «манеру ходити околяса не тільки у своїх геніальних розслідуваннях, але й у балацці» [11, с. 245].

У романі багато містики, тому тут присутні містичні герої з такими ж назвами, але автор не обходиться без Бога і біблійних персонажів. Бога він іменує різними назвами: Господь Бог, Спаситель, Всевишній, Хтось, Він, Всемогутній Скульптор.

Серед назв біблійних персонажів знаходимо такі: Святий Василь Великий, Іван Богослов, Іван Хреститель, Йосип, Діва Марія, Матінка, Ангел Хранитель, Херувим.

Не бракує на сторінках роману і міфічних героїв: Плутон, Аїд, Венера, Пігмаліон, Галатея, Лето, Пенелопа, Одісей, Баба Яга та ін., правда, вони тільки згадуються.

Нікуб – наймістичніший персонаж з найтаємничішим іменем. До появи бісового сотворіння причетні отець Серафим і Анастасія. *«Дуже дивне хлопча, якого ніхто ніколи не бачив, хоч воно вже чималеньке, років на сім показує. І ні метрики на нього немає, нічого. Привезли в інтернат, а воно зовсім дике. Ще й атавізм у нього: хвостик на куприку. І майже не говорить. Питають у нього, як звуть, каже: «Нікуб»»* [11, с. 252]. В. Шкляр часто у романах використовує символи, числа. Коли Анастасія дізнається, що вона вагітна та вже на четвертому місяці, не може збагнути: *«Мені стало зовсім погано. Він що, серйозно? Четвертий місяць... Чверть місяця... четвер... четвертак... Чортівня!»* [11, с. 90]. Напевно, число чотири має стосунок до Нікуба, бо в основі його імені – куб – правильний шестигранник, усі грані якого – квадрати. Напрошується асоціація з кубом принца Руперта, де проблему часто називають «математично можливою, практично – ні». Само існування цієї істоти є чимось неможливим. Тому частка *ні* у складі цього оніма і заперечує його існування.

Отже, літературно-художні антропоніми роману «Кров кажана» В. Шкляра несуть величезну інформацію, переважно закодовану, але дуже важливу для розуміння сутності художнього твору. Вони овіяні містикою, це викликає різні асоціації, дозволяє наводити паралелі, враховувати символи. Як бачимо, автор – неперевершений майстер гри з онімами, тому назви героїв романів В. Шкляра перевіряють увагу дослідників.

Література

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Л. О. Белей. – Ужгород : Патент, 1995. – 120 с.
2. Вегеш Анастасія Літературно-художні антропоніми як образотворчий компонент роману «Ключ» Василя Шкляра / Анастасія Вегеш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27) 2017. – С. 58–62.
3. Вегеш Анастасія Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Випуск 17. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – С. 14–19.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Голобородько Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.lib.kherson.ua/goloborodko-pro-vasilya-shklyara.htm>
6. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 9–14.
7. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / Плачинда Сергій. – К. : Велес, 2007. – 240 с. – Серія : Культурна спадщина України.
8. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-тє вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.
9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
10. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
11. Шкляр Василь. Нікуб (Кров кажана) / Василь Шкляр; художник-оформлювач Ігор Женченко. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 253 с.

Анастасія ВЕГЕШ

ХАРАКТЕРИСТИЧЕСКАЯ И ОЦЕНОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ АНТРОПОНИМОВ В РОМАНЕ «КРОВ КАЖАНА» ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА

Аннотация. Статья посвящена исследованию литературно-художественных антропонимов, что функционируют в романе «Кровь кажана» Василия Шкляра. Подается описание найменованний литературных героев, определяется их функционально-стилистическое наполнение, выразительные возможности; определяется их предметная этимология.

Ключевые слова: апеллатив, имя собственное, литературно-художественный антропоним, персонаж, символическая функция, этимология.

Anastasia VEHESH

CHARACTERISTIC AND EVALUATIVE INFORMATION OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVEL «BLOOD OF A BAT» BY VASYL SHKLIAR

Summary. The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which function in the novel “Blood of a Bat” written by Vasyl Shkliar. The article also gives a description of the proper names of the literary heroes, explains their functional-stylistic potential, expressive possibilities, and establishes their substantial etymology.

Key words: appellative, own name, etymology, proper name of the literary hero, character, symbolic function.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2017 р.

Вегеш Анастасія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ».

АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ФАКТОР В ПАРАМЕТРИЗАЦИИ КАУЗИРОВАННОГО ПЕРЕМЕЩЕНИЯ: ВЕКТОРНО- ДИРЕКТИВНЫЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ – II

Науковий вісник УжНУ. – Серія: Філологія.

Випуск 1 (37). – 2017.

УДК 811.161.1'366.58

Виноградов А. Антропоцентричний фактор у параметризації каузованого пересування: векторно-директивні дієслівні префікси; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова – російська.

Анотація. У роботі досліджується зв'язок між директивно-векторними значеннями префіксів, які приєднують дієслова каузованого пересування, та входженням цих дієслів до тих чи інших семантичних груп або полів, – у проєкції як на окремі (індивідуальні), так і на загальні семантичні сценарії дієслів та їхніх угруповань, – на матеріалі російської мови.

Ключові слова: ЛСГ дієслів, каузоване пересування, префікси з директивно-векторними словотвірними значеннями.

(Начало статьи см. в: Науковий вісник УжНУ. – Серія: Філологія. – Випуск 1 (37). – 2017.)

Поле Б

В поле **Б** входят мотивирующие глаголы трех семантических групп: 4-й, 6-й и 2-й.

Группа 4

В группу 4 входят следующие мотивирующие глаголы: *бросить*₂ «удалить броском», *брызнуть*, *кинуть* (=бросить₂), *метнуть* (=бросить₂, *кинуть*), *швырнуть* «бросить, кинуть резко, с силой» [14, IV: 706], *адресовать*₁ (корреспонденцию и т.п.), *слать*₂ (то же), *стрелять*.

Сценарий для мотивирующих глаголов группы 4: 1) активный субъект (лицо) S до начала процесса перемещения им некоторого предмета O (чаще неживого), находящегося в его личном пространстве, имеет с этим O физический контакт; 2) S прикладывает к предмету O: (а) непосредственные физические усилия – манипуляции или (б) задействует что-л. или кого-л. в медиативной функции с целью удалить O из своего личного пространства; 3) предмет O в результате активных действий S-а утрачивает с ним физический контакт после начального момента перемещения и покидает личную сферу S-а.

Таким образом, каузированное S-ом перемещение предмета O происходит без контроля со стороны S-а, не считая начальной (мгновенной) фазы перемещения. Этот факт характеризует обе ситуации – 2а и 2б. Различие же между ними в том, что в сценариях каузированного перемещения мотивирующих глаголов подгруппы (микрополя) 2а конечный ориентир – актант-объект/цель – нерелевантен, в семантическом фокусе находится исходный пункт (сам S); в сценариях глаголов перемещения подгруппы (микрополя) 2б данный актант, наоборот, является их важным компонентом.

В повседневной жизни ситуация 2а, когда S для перемещения предмета O, с которым он находится в непосредственном контакте, он использует

ближайшее и естественное физическое средство – собственные руки, – встречается гораздо чаще, чем ситуация 2б, в которой S использует добавочное средство – либо оружие (*стрелять*) или оружие (*адресовать* [корреспонденцию] – предварительно ее написав ручкой, на машинке и т.д.), либо посредника – курьера или почту (*слать* [что-н. кому-н.]). Соотв. глаголы, относящиеся к ситуации 2а, присоединяют гораздо больше приставок с директивно-векторными СЗ, чем глаголы ситуации 2б. Так, глагол *бросить* присоединяет все директивные приставки, кроме *при-* и *у-*. Просторечный *прибросить* означает «бросить дополнительно» [14, III: 392], векторно-директивное значение у приставки *при-* в данном случае не реализуется потому, что ее значение прямо противоположно смыслу мотивирующего глагола: «приблизить нечто к пункту, который является ориентиром-целью (субъектом) и одновременно точкой отсчета в этой ситуации перемещения, фокусом сценария» (*при-*) ↔ «удалить нечто от точки, фокуса сценария, в котором находится субъект-агенса» (*бросить*). Приставку *у-* с СЗ 'удалить прочь (из сферы S)' мотивирующий глагол *бросить*₂ не присоединяет не потому, что конечный ориентир (референт) в данном случае четко не определен, а в фокусе находится исходный пункт перемещения (сам S), в отличие от иных приставок, семантические конфигурации которых организованы противоположным образом: в них центральную семантическую роль играет конечный пункт перемещения (ср.: *вбросить* – бросить во что-н., *добросить* – броском достать до какого-л. места или предмета и т.д.), – а потому, что идентичное значение уже передано посредством приставки *от-* (=у-): *отбросить*, в семантическом фокусе которой как раз находится идея удаления объекта S-ом из его личной сферы прочь за ее пределы. Однако результат действия по глаголу *отбросить* не предполагает, что перемещенный – удаленный – объект полностью покинет сферу восприятия (влияния) S-а, т.е. перестанет быть участником ситуации. Приставка *от-*, так

сказать, имеет бoльшую референциальную отмеченность по сравнению с *у-* и в этом сближается с упомянутыми *в-*, *до* и др. директивно-векторными приставками.

Очень важно также иметь в виду, что глагол *бросить* является родовым названием типичного и актуального действия для повседневной деятельности людей, и это естественным образом влечет за собой стремление дать ему обширную векторно-директивную характеристику посредством различных приставок.

Как уже отмечалось нами в предыдущих работах, семантическое осложнение в обозначении перемещения и/или дополнительная стилистическая окрашенность по сравнению с его родовым наименованием также ограничивают свободу присоединения глаголами движения приставок с векторно-директивными СЗ, в том числе, разумеется, и глаголами каузированного перемещения. Так, глагол *швырнуть*, включающий, в отличие от *бросить*, семы 'резко' и 'сильно', помимо уже упомянутых приставок *при-* и *у-*, не присоединяет также префиксы в значениях 'внутри', 'вверх', 'вниз – под что-л.', 'сквозь/через, от – до' (соотв. *в-*, *вс-*, *под-*, *про-*). Производные с нек. др. приставками получают стилистически сниженную окраску разговорности или даже просторечия: *вышвырнуть*, *перешвырнуть*, *сошвырнуть*. Отдельные образования вообще находятся на границе узуальной лексики, будучи, скорее, потенциализмами или окказионализмами: *сошвырнуть* [книгу со стола], *дошвырнуть* [до противоположного берега].

Входящий в это же семантическое микрополе (2а) глагол *метнуть* имеет минимальную префиксальную сочетаемость, образуя всего три производных: *выметнуть*, *дометнуть*, *переметнуть*. Данный глагол используется в ограниченном круге речевых контекстов, поскольку характеризует весьма немногочисленные (и нетипичные в повседневной жизни) ситуации. Это ситуации военных, спортивных или криминальных действий S-а, для которых список перемещаемых предметов, соотв., также ограничен: копье, нож, камень, диск, молот или др. предметы того же рода (*Выметнул нож прямо из-за пазухи; Дометнул копье чуть ли не до судейского стола; Переметнул молот через охранительную сетку*). Приведенные префиксальные производные имеют стилистическую окраску разговорности, а глагол *выметнуть*, кроме того, еще и приращения: *выметнуть* – «резко и быстро бросить» [14, I: 266]. Имеющийся в СРЛЯ глагол *взметнуть* обозначает не перемещение физических объектов, а движение взгляда снизу на кого/что-л., и не входит, поэтому, в данное микрополе.

Почти не отличается семантически от *бросить* глагол *кинуть*, о чем свидетельствуют их толкования в ТС. Однако отдельные префиксальные производные от *кинуть* получают семантические приращения и стилистическую окраску разго-

ворности: *прокинуть* (напр., мяч через приоткрытое окно) и *подкинуть* – (а) вверх (*подкинул сына под самый потолок*) и (б) вниз под что-л. (*подкинул ценку под диван подстилку*). В последнем случае производный глагол приобретает семантическое приращение 'небрежно'.

Глаголы микрополя (2б) *адресовать*, *слать* и *стрелять*, в отличие от глаголов микрополя (2а) данной группы, включают в свое семантическое описание актанта-цель – конечный ориентир каузированного перемещения. Вместе с тем они называют действия, не столь характерные для повседневной деятельности человека и поэтому не нуждающиеся в векторной параметризации столь же естественно, как, напр., глаголы броска. Разумеется, их префиксальная валентность на общем фоне данной семантической группы достаточно низка: *адресовать* имеет одно производное (*перееадресовать*), *слать* – 5 с приставками *вы-*, *за-*, *ото-*, *пере-* и *при-*, *стрелять* – 4 с приставками *вы-*, *до-*, *про-* и *со-*. Производный глагол *заслать* приобретает в результате присоединения префикса разговорную окраску и семантические приращения 'далеко' и/или 'не по назначению'. Производные глаголы *прострелить* и *сострелить* «сбить выстрелом» также получают разговорную стилистическую окраску, причем в глаголе *прострелить* сема объекта-пациенса перемещается с периферии в семантический фокус действия наряду с агенсом-субъектом.

Данная сема есть и в актантажном окружении мотиватора *стрелять*, однако у того и другого глагола она охватывает разный круг объектов. В списке семантических мест в исходном, мотивирующем глаголе *стрелять* «выпускать стрелы, пули и т.п.» [14, IV: 286] ближайшее к центру место, после агенса, занимает медиатив (пуля, стрела). Следующим за ним идет актанта-цель в В.п., причем он интерпретируется как специально подобранный для данной ситуации объект, а именно как объект охоты. В производном глаголе *прострелить* простреленный объект не является объектом охоты (хотя и м.б. целью стрельбы) – *прострелить ногу, руку, дверь, мишень* и т.д., – что, впрочем, выглядит вполне естественно по сравнению с, например, *прострелить зайца, волка, крысу* и т.п. Таким образом, происходит смена актанта в семантическом фокусе производного префиксального глагола: ближайший к центру актанта-медиатив в семантике мотивирующего глагола уступает в производном глаголе место актанта-цели, который называет предмет или часть тела, куда попадает стрела или пуля.

Глагол *сострелить* (например, *сострелить ворону с ветки*) хотя и не зафиксирован словарями, однако достаточно прозрачен по смыслу и имеет, на наш взгляд, статус потенциального слова, т.к. образован в соотв. с действующей словообразовательной моделью (ср.: *сбить, смахнуть* «ударив, махнув, удалить»).

В результате анализа префиксальной валентности глаголов данной семантической группы напрашивается парадоксальный вывод. В мотивирующих глаголах каузированного перемещения микрополя 2а присоединяемые приставки с директивно-векторными СЗ дополняют и окончательно формируют конечный смысл производного глагола, исходя из принципа противоположности между квалификацией, во-первых, семантических ролей компонентов приставок со значением исходного и конечного пунктов и, во-вторых, релевантностью/нерелевантностью этих же пунктов в значениях мотивирующих глаголов¹. (В подавляющем большинстве исследований, напротив, подчеркивается как раз семантическая конгруэнтность между значениями префиксальных формантов и присоединяющих их мотивирующих глаголов.) Если в фокус семантического описания мотивирующего глагола помещается исходный пункт перемещения – сам S, а компонент со значением конечного пункта нейтрализован, не релевантен ввиду объективной неопределенности данного пункта, – то глагол тяготеет к приставке с подчеркнутой семантической ролью конечного пункта. Это на первый взгляд неправдоподобное явление можно объяснить действием тенденции к взаимному отторжению одноименных компонентов в значении мотивирующего глагола и в значении приставки, ибо дублирование приставкой значения мотивирующего глагола избыточно. Тенденция эта, однако, не абсолютна и проявляет себя в разной степени для глаголов в зависимости от их места в пределах микрополя: глаголы со статусом родового обозначения типичного перемещения принимают приставки и с иной ролевой квалификацией семантических компонентов «исходный – конечный пункт перемещения».

Противоположный случай наблюдается в микрополе 2б. В значении входящих сюда мотивирующих глаголов семантический компонент ‘конечный пункт перемещения’ эксплицирован в их семантических сценариях, поскольку соответствующие жизненные ситуации отражают его значимость для действующего субъекта. Но в присо-

единяемых этими глаголами приставках также имеет место эксплицированность (релевантность) данного компонента: *прострелить*, *заслать*, *отослать*, *переслать*. С другой стороны, говорить о четком проявлении указанной тенденции и здесь, по-видимому, не следует – ввиду крайне малого объема анализируемого материала.

Группа 6

В группу 4 входят глаголы валить «небрежно бросать, беспорядочно складывать в большом количестве» [14, I: 135], *капать* «лить медленно, по капле», *лить*, *сыпать*₁ «выпускать», *сыпать*₂ «бросать» (землю и т.п.), *цедить*, *тряхнуть*₂ (<*трясти*) «высыпать».

Сценарий для мотивирующих глаголов группы 6: 1) активный субъект (лицо) S до начала процесса перемещения им неживого предмета O, находящегося в его личном пространстве, имеет с ним физический контакт; 2) O нередко занимает некоторое местоположение, с которым в этом случае непосредственно контактирует S; 3) S прикладывает к предмету O непосредственные физические усилия – манипуляции с целью переместить O на др. место (не обязательно находящееся за пределами личного пространства S); 4) предмет O в результате активных действий S-а утрачивает с ним физический контакт после начального момента перемещения.

В отличие от группы 4, в ситуациях данной группы каузированное S-ом перемещение предмета O происходит под контролем S-а вплоть до завершающей стадии, когда O больше не перемещается, заняв какое-то место. Кроме того, мотивирующие глаголы данной семантической группы обозначают каузированное перемещение в вертикальной плоскости, чем и отличаются от всех прочих глаголов других групп. Как и в группе 4 – 2а, в сценариях каузированного перемещения мотивирующих глаголов конечный ориентир – актант-объект/цель – здесь также нерелевантен, в семантическом фокусе находится исходный пункт (т.е. сам S).

Характерной чертой мотивирующих глаголов группы является их в целом настолько низкая префиксальная валентность (1-3 в большинстве случаев), что представляется невозможным высказать по этому поводу сколько-нибудь основательные обобщающие заключения. Причину низкой префиксальной активности в данном случае мы усматриваем в том, что векторно-директивные СЗ приставок изначально предназначены для характеристики перемещения в горизонтальной плоскости, что больше соответствует естественной природе человека и множества других существ. Для характеристики вертикально ориентированного перемещения они используются в, можно сказать, окказиональных ситуациях: *присыпать* «вскопанную или вырытую землю насыпать к чему-н. – дереву, кустам и т.д.»; *переехать* «уже процеженную жидкость переместить из одного сосуда в

¹ Представляется интересным следующее замечание: «сами бесприставочные глаголы движения не содержат в себе встроенную сему ‘ориентированность движения к определенному ориентиру’, они имеют две факультативные валентности исходной и конечной точки. Позиция субъекта (говорящего) не фиксирована...» [10: 122]. Объектом изучения у цитируемого автора являются глаголы неоднаправленного движения типа *ходить* (в проекции на наш материал – типа *носить*), в значении которых начальная и конечная точки перемещения (вектор) действительно нейтрализованы. Однако по отношению к глаголам, изначально содержащим векторно-директивную сему (типа *идти*, *нести*), данное замечание неприемлемо. Гораздо более достоверной в вопросе об актантной структуре глаголов движения представляется позиция М.С. Ванюгиной: «Для толкования всех глаголов движения необходимыми представляются валентность субъекта, начальной и конечной точек перемещения, а также валентность пути» [3: 50].

другой, также способом сцеживания»; *выкапать* «капая, удалить всю жидкость из сосуда» и др. В подобных префиксальных производных, как правило, имеют место приращенные значения (в примерах они подчеркнуты). Отмечается также изменение стилистической окраски у производных глаголов с нейтральной на разговорную с присоединением префикса *за-* (=в-): *закапать* (нос), *залить* (бензин в бак), *засыпать* (сахар в чан с ягодой).

Лишь три глагола – *валить*, *лить* и *сыпать* «выпускать что-л. сыпучее» – присоединяют по 5 приставок каждый. У *лить* и *сыпать* они одни и те же, что естественно, т.к. перемещаемые вещества идентичны по своим кинетическим свойствам и различаются лишь своей физической природой (жидкое – твердое сыпучее). Глагол *валить* присоединяет, как и они, приставки *в-* и *вы-* со значением перемещения внутрь или наружу, одних из самых частотных в обиходной действительности, но также приставки *вз-*, *под-* и *с-* с СЗ, соотв., перемещения предмета О вверх, приближения к чему-л. и удаления с поверхности (вниз).

Глагол *валить* в указанном значении (другой ЛСВ *валить* «заставлять упасть» не присоединяет приставки с директивно-векторными СЗ) вообще выделяется в рамках данной группы уже тем, что его семантический сценарий не вполне соответствует стандартным сценариям большинства входящих сюда глаголов. Его сценарий полностью соответствует общему сценарию мотивирующих глаголов в группе 4 (тип *бросить*), за тем лишь исключением, что обозначаемое этим глаголом перемещение исчисляется вертикальным вектором и не воспринимается как выход в обязательном порядке за пределы личного пространства субъекта-каузатора: «пункт назначения» сваленных предметов находится либо у его ног (*ввалить*, *вывалить*, *подвалить*), либо в непосредственной близости, в пределах досягаемости (*взвалить*). К тому же он единственный из всех глаголов группы изначально имеет разговорную окраску, в результате чего все его префиксальные производные, естественно, ее также сохраняют.

Кроме того, все они, за исключением *вывалить*, имеют семантические приращения, чем отличаются, в свою очередь, от других префиксальных производных в данной микрогруппе: *ввалить*, *свалить* ‘громоздкое, тяжелое’ + ‘с усилием’ (картошку из ведра в корзину, дрова с грузовика); *привалить* – приращения те же, что и у *присыпать* (см. выше); *взвалить* ‘наверх’ + ‘громоздкое, тяжелое’ (мешок на осла).

Отметим еще, что производные с директивно-векторными префиксами *отвалить*, *перевалить*, *привалить* означают не вертикальное, а горизонтальное перемещение по поверхности с сохранением постоянного контакта с ней (движение предмета путем приложения к нему силы со сто-

роны субъекта-каузатора) – имплицированная сема горизонтального перемещения в исконном значении приставок «пересиливает» вертикальный вектор перемещения в мотивирующем глаголе! – в результате чего кардинально меняется смысл и физический модус перемещения в приведенных глаголах по сравнению с мотивирующим *валить*. Применительно к данному ряду производных, на наш взгляд, вообще можно говорить об отсутствии смысловой мотивированности (при сохранении формальной).

Группа 2

В рамках данного поля она представлена всего одним глаголом: *пустить*₂ ‘дать двигаться’. Он имеет **сценарий**, почти не отличающийся от сценария группы 4: 1) активный субъект S (как правило, лицо) имеет в своем личном пространстве объект О и до начала процесса перемещения О имеет с ним физический контакт; 2) S устраняет собственный физический контакт с О или препятствия для его свободного перемещения; 3) объект О в результате действий S-а утрачивает с ним физический контакт в начальный момент перемещения и покидает личную сферу S-а. Напр.: *пустил веревку*.

Как можно заметить, данный сценарий сохраняет основные семантические узлы сценария 4, но отличается от него содержанием второго узла: S не придает объекту О кинетическую энергию, благодаря которой он начинает двигаться уже без участия S (*бросить*), но просто пассивно устраняется от контакта с О. Префиксальная валентность *пустить*₂ низкая – он присоединяет всего 3 приставки: *вы-* (*выпустить чашку из рук*), *от-* (*отпустить веревку*), *с-* (*спустить телевизор с балкона на землю*). В последнем производном глаголе имеется имплицированный (приращенный) актант-инструментив.

Выводы

Таким образом, можно констатировать очевидную связь между префиксальной валентностью отдельных глаголов каузированного перемещения и такими их семантическими параметрами, как содержание и организация семантических сценариев. Эта связь имеет антропоцентрическую мотивацию, т.к. эксплицирует оценочное восприятие в повседневной жизни этноса одних разновидностей каузированных перемещений с точки зрения их существенности (типичности, распространенности и, соотв., подлежащих более или менее развернутой параметрической характеристике в виде векторно-директивных характеристик посредством приставок) или несущественности, следствием чего является их активная параметрическая характеристика, а с другой стороны, неохарактеризованность (или слабая директивно-векторная характеристика) редких для повседневного существования данного этноса других видов каузированного перемещения объектов.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова. – М.: «Наука», 1976. – 383 с.
2. Баклагова Ю.В. Семантика контактных и дистантных каузативов / Ю.В. Баклагова // Вестник Адыгейского госун-та. – Серия 2: Филология и искусствоведение. – Вып. № 1. – 2009. – 4 с. [Электронный ресурс] Режим доступа cyberleninka.ru > Научные статьи > Языкознание свободный
3. Ванюгина М.С. Приставочные глаголы в свете теории валентности / М.С. Ванюгина // Вестник Челябинского госун-та: Филология. Искусствоведение. – № 4 (185). – Вып. 40. – 2010. – С. 48-52.
4. Виноградов А.А. Префиксация в русском и венгерском языках (внутриглагольное словообразование) / А.А. Виноградов. – Ужгород, 1998. – 185 с.
5. Виноградов А.А. Префиксальное внутриглагольное словообразование в русском и венгерском языках / А.А. Виноградов // Дисс. докт. филол наук. – М., 2000. – 371 с.
6. Виноградов А.А. Семантические параметры глаголов каузированного перемещения в контрастных словообразовательных исследованиях / А.А. Виноградов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 1 (33). – 2015. – С. 5-10.
7. Виноградов А.А. Префиксальная валентность русских и венгерских глаголов каузированного перемещения объекта в составе семантических групп / А.А. Виноградов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 2 (34). – 2015. – С. 5-12.
8. Виноградов А.А. Префиксальная валентность русских и венгерских глаголов каузированного перемещения в аспекте их семантических параметров / А.А. Виноградов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 1 (35). – 2016. – С. 5-11.
9. Дадужева Е.А. Общая характеристика каузативных глаголов / Е.А. Дадужева // Вестник СибГУТИ. – № 2. – 2011. – С. 76-81.
10. Ду Хунцзюнь. Специфика ориентации движения в пространстве (на материале русских глаголов движения) / Хунцзюнь Ду. // Гуманитарные и социальные науки. – М. – 2010. – № 1. – С. 119-125.
11. Леміш Н. Каузативне дієслово як універсальний засіб граматикизації каузації в різноструктурних мовах / Н. Леміш // Мова і культура. – Вип. 16. – Т. 3. – 2013. – С. 181-187.
12. Майтинская К.Е. Венгерский язык. – Ч.П: Грамматическое словообразование / К.С. Майтинская. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 288 с.
13. Русская грамматика / Гл. ред. Н.Ю. Шведова. – Т. I. – М.: Наука. – 1980. – 783 с.
14. Словарь русского языка в 4-х томах / Гл. ред А.П. Евгеньева. – Изд. 3-е, стереотипное. – М.: «Русский язык», 1985-1988.
15. Цзинь Тао. Психолингвистический портрет глаголов перемещения / Тао Цзинь // Вопросы психолингвистики. – М.: Наука. – № 2 (20). – 2014. – С. 42-55.
16. Шорохова И.А. Аспекты семантики каузативных глаголов / И.А. Шорохова. [Электронный ресурс] Режим доступа www.lib.csu.ru/vch/086/022 свободный.
17. Шустова С.В. Принципы выделения каузативных глаголов / С.В. Шустова // Вестник Тюменского госун-та. – Вып. № 8. – 2006. – С. 112-118.

Анатолій ВІНОГРАДОВ

АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ФАКТОР В ПАРАМЕТРИЗАЦИИ КАУЗИРОВАННОГО ПЕРЕМЕЩЕНИЯ: ВЕКТОРНО-ДИРЕКТИВНЫЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ

Аннотация. В работе исследуется связь между директивно-векторными значениями приставок, присоединяемых глаголами каузированного перемещения, и вхождением этих глаголов в те или иные семантические группы или поля, – в проекции как на частные (индивидуальные), так и на общие семантические сценарии отдельных глаголов и их группировок, – на материале русского языка.

Ключевые слова: ЛСГ глаголов, каузированное перемещение, приставки с директивно-векторными словообразовательными значениями.

Anatoly VINOGRADOV

AN ANTHROPOCENTRIC FACTOR IN THE PARAMETRIZATION OF CAUSED MOVING: VERBAL PREFIXES IN VECTOR-DIRECTIVE MEANINGS

Summary. An article deals with a connect due to be between vector-directive meanings of prefixes, which are getting by Russian verbs of caused moving, and their (i.e. verbs) belonging to some lexical-semantic group, in the light of individual and general semantic scenarios – as for separate verbs and for its joining.

Key words: lexical-semantic groups of Russian verbs, caused moving, prefixes in vector-directive meanings.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.

Виноградов Анатолій Олексійович – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури ДВНЗ «УжНУ».

ВЛАСНІ ОСОБОВІ НАЗВИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У ЧЕСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ XI-XIV СТОЛІТЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017.

УДК811.162.3'01'373.23

Петрица Н. Власні особові назви іншомовного походження у чеських писемних пам'ятках XI- XIV століть; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 10; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається старочеська антропонімія з погляду її походження, досліджена хронологія поширення та закріплення іншомовних власних особових назв у чеському мовному середовищі XI- XIV століть.

Ключові слова: антропонімія, власна особова назва, слов'янські автохтонні власні особові назви, християнські імена, германські імена, асимілятивне запозичення.

Антропонімія кожного народу зберігає автентичні та колонізаційні сліди. Поряд з давніми слов'янськими іменами, писемні пам'ятки догуситського періоду засвідчують присутність іншомовних елементів у чеському антропоніміконі, а саме — імена християнського та германського походження. Кількість запозичених імен ще незначна в порівнянні з язичницькими. Однак їх поширення серед населення Чеського королівства в майбутньому мало двоякий ефект і дало могутній поштовх до трансформації чеської антропосистеми. Спочатку, в XI-XIII ст., актуалізація запозичених імен розширила існуючий іменник, а відтак й ідентифікаційні можливості однолексемної антропосистеми. Однак уже в XIV ст. закріпленій у вжитку порівняно небагатий репертуар християнських та германських імен призвів до збідніння чеського іменника на фоні зростаючої кількості населення. Наслідком такого «дефіциту» імен у контексті різних екстралінгвальних факторів стало утворення та поширення дво- і трилексемних антропонімів.

Імена германського походження.

Тривалі чесько-німецькі мовні контакти, що беруть початок із часу протекторату Східно-франкського королівства (IX ст.), не могли не позначитися на лексичному складі старочеської мови, зокрема і на її ономастичному фонді. Уже найдавніші пам'ятки фіксують у чеських текстах присутність неорганічних антропонімів, серед яких — чимала кількість імен германського походження: *ArnoldusPragensis* (1221CDB-2, 198), *Henricusiu dex* (1201CDB-2, 26), *Hinricus* (1207CDB-2, 56), *Marcuardus de Dechin* (1220

CDB-2, 176), *Willehelmo* (1211 CDB-2, 88), *Vlricus de Zulizlao* (1193CDB-1, 309). Нині важко сказати, були носії цих імен слов'янами, германцями чи, не виключено, дітьми змішаних шлюбів, як, напр., у фіксаціях *Bauarofilio Dlugomili* (1211CDB-2, 88), *Herman Jacobitz* (1207CDB-2, 67), *Olricus filius Juric* (1222 CDB-2, 212), *Heinricus filius Witechonis* (CDB-2, 1209 CDB-2, 80), *Heinricus Bohutiz* (1219 CDB-2, 175).

Із поширенням християнства на територію Богемії почали проникати імена біблійні (давньоєврейського, грецького та латинського походження). Ці імена зосереджувалися спочатку в монастирях і поширювалися поміж служителів церкви, а згодом і серед шляхти. Перші фіксації таких імен свідчать, що ними іменувалися представники вищого духовенства: *Daniel episcopus Pragensis* (1167CDB-1, 412), *Florianus prepositus Wisegradensis* (1183CDB-1, 420), *Johanne episcopo* (1078CDB-1, 85), *abbas Johannes* (1167CDB-1, 414), *abbas Procopio* (1032CDB-1, 51), *Cristoforus prepositus Bolezlauensis* (1194CDB-1, 445). Перша фіксація християнського імені для ідентифікації простолюдина датується 1057 роком: *Damianus cocus* (1057CDB-1, 58).

Однак імена вищезгаданих груп у пам'ятках представлені нерівномірно. У найдавніших записах домінують автохтонні слов'янські власні назви, згодом збільшується кількість фіксацій християнських та германських імен. Тому статистичний аналіз буде неповним, якщо не враховувати динаміки поширення запозичених онімів. Чотири хронологічні періоди демонструють ступінь фіксацій імен певного генезису.

Таблиця 1.

Питома вага імен різного генезису в діяхронії (у відсотках)

	XI ст.	XII ст.	XIII ст.	XIV ст.
імена слов'янського походження	90,6	69,6	68,35	46,5
імена християнського походження	8,3	15,8	21,3	40,2
імена германського походження	1,1	14,6	10,35	13,3

Статистичний аналіз власних особових назв різної генези в діяхронії свідчить, що до XIII ст. у пам'ятках домінують імена слов'янського походження. М. Майтан стверджує, що подібне співвідношення автентичних та запозичених імен існувало у XII-XIII ст. на території давньої Словаччини [9, с. 120]. Слов'янськими іменами називали осіб і княжого роду, і простолюдинів. За допомогою християнських імен ідентифікуються виключно представники духовенства та канонізовані святі, наприклад: *Benedicto abbat Brevnowiensis* (1043CDB-1, 351), *Daniel episcopus Pragensis* (1167CDB-1,412), *Daniel Pragensis prepositus* (1148CDB-1, 163), *Matheus presbyter snt. Maria in Praga* (1091CDB-1, 393), *Anastasii, abbatis Brevnowensis monasterii* (993CDB-1, 350), *Cristoforus prepositus Bolezlauensis* (1194CDB-1, 445), *Domicilanus prepositus Lutomericensis* (1159CDB-1, 193), *abbas Johannes* (1167CDB-1, 414), *abbas Procopio* (1032CDB-1, 51), *toho časa českých mnichov šest... Benedicht, Matej, Jan, Kristin, Isaak jim dejiechu, Barnaba sstriebremposlalibiechu* (Dal, 76); *tá zakon svateho Benedichta do Čech přinese* (Dal, 65); *svatý Jan, božikřstítel* (Dal,70). Наприклад, у хроніці Даліміла до X ст. включно жодна особа, яка не належить до церковного сану (князь, воєвода чи простолудин), не називається християнським іменем. Численні факти звертання до святих та будівництво храмів на їх честь, зрештою, згадки про прийняття князями християнства свідчать про поширення християнської віри, зокрема серед представників княжого роду: *prvý kostel v Hradci postavia svátemu Klimentu jej oslavi. Druhý sváté Mariena Praze, otvelkýchvratihnednadraze* (Dal, 49); *vypijmytu čiešiuna čest' Michalusvatému*(Dal,60); *Na tom místě oltář postavíchu, potom kostel' svátemu Janu učiníchu* (Dal, 71); *TazakonsvatéhoBenedichtado Čechp?ineseaksvátemuJiřimnohopanensnese* (Dal,65). Однак традиції іменування, очевидно, залишаються в межах язичництва. Про це яскраво свідчать і такі факти, коли після хрещення особи, літописець і надалі називає її слов'янським, а не християнським іменем: *prosikřistaBořivojotSvatoplukakrále, otmoravského* (Dal,48); *tenuVelhradě křstil Čechaprvého, Bořivoje, kněze českého*(Dal,48);*když knězBořivojotakstavsvojmění, světpotupiv, vsvát?stsepromění* (Dal,48). До речі, такий стан речей зберігався також у Київській Русі упродовж кількох століть після прийняття християнства.

Накористь існування язичницьких традицій іменування особи в період поширення християнства яскраво промовляє і описаний у хроніціДалімілаобряд хрещення сина князя Болеслава *Strachkvasa*. Після хрещення дитини за наказом князя Болеслава було вбито єпископа, а княжич дістав дивне ім'я: *Ale že Boleslavprokřstinybyl učinil kvas, tomusynupropříhoduvzděl bieše Strachkvas* (Dal,61). Зауважимо, що в тексті відсутня згадка про хрещене ім'я Страхкваса, який на схилі літ

став монахом, а згодом і єпископом. Логічно, що обряд хрещення передбачав і прийняття християнського імені, тому досить незвичною є номінація єпископів та монахів слов'янськими чи германськими іменами: *Iaromir Pragensi episcopi* (1088CDB-I, 389), *Bosko archidiaconus* (1196CDB-1, 319), *Brecislaum, episcopum Pragensem* (1183CDB-1, 420), *Domabor, camerarios* (1186CDB-1, 431), *Domazlau archidiaconus Pragensis* (1167CDB-1, 412), *Deslaus decanus* (1183CDB-1, 424), *Boguzlau Wissegradensis prepositus* (1148CDB-1, 163), *Brecislaum, episcopum Pragensem* (1183CDB-1, 420), *Bogusslaus canonicus Olomucenses* (1207 CDB-2, 55), *canonicus Olomucenses Zbignew* (1207 CDB-2, 55), *Radoss lausarchidiaconus Olomucensis* (1207 CDB-2, 54), *dominus Hroznata, canonicus Pragensis* (1318 PDZ-1, 25), *domino Duchco, sacristanus ecclesie s. Egidii Pragensis* (1378 LN, 24), *Przibislao archidiacono Horssoviensi* (1378 LN, 31), *domino Borssso archidiaconus Bechinensis* (1379 LN, 69).

Випадки номінації слов'янськими іменами-служителів культу в XIV ст. свідчать про ще досить слабкі позиції християнського іменника в тогочасному чеському соціумі. Дослідники пов'язують це, передусім, із слабшим впливом католицької церкви, котра на теренах Західної Славії була лояльнішою до язичницьких імен, ніж православна церква на східнослов'янських землях [4, с.12; 5, с.180].

Ідентифікацію християн, а особливо церковнослужителів, автохтонним слов'янським іменем можна пояснити і наявністю в людини одночасно двох імен, тобто йдеться про явище антропонімічного дуалізму. Логічно, що традиційні поганські імена не могли моментально вийти з ужитку, тому припускається період їх паралельного функціонування з іменами канонічними. М.О. Демчук, зокрема, вважає, що до кінця давньоруського періоду паралельно з церковно-християнськими іменами на Русі побутували і традиційні слов'янські [2, с.17]. С.М. Пахомова стверджує, що в східних слов'ян перехід до вживання християнських імен у масовому порядку почався з XIII ст., а в західній та південній Славії, що перебувала під впливом Римської церкви, — з середини XVI ст. Відомо, що цей процес був зумовлений рішенням Тридентського собору (1545-1563), що передбачало обов'язкове отримання дитиною при народженні християнського імені [3, с. 41; 7, с. 30].

Крім того, відмінними були спосіб та умови християнізації східних та західних слов'ян. Після хрещення Володимиром киян у 988 році християнська віра стає, по суті, офіційною релігією Київської держави.Після Києва нову релігію стали впроваджувати по великих містах. Ясна річ, процес цілковитої християнізації великих територій Русі розтягнувся не на одне десятиліття. Незважаючи на опір людей, знищувалися язичницькі ідоли, натомість будувалисяхристиянські церкви. Христи-

янство стало тим об'єднуючим фактором, що зміцнювало Київську Русь як державу.

У IX столітті чеські племена не були об'єднані в одну державу, мову можна вести лише про християнізацію княжих родів, а не широких мас населення. Крім відсутності міцної держави у чеських племен, причиною цього були події на зовнішньополітичній арені Великої Моравії, до якої час від часу приєднувалися чеські князі. Релігійну орієнтацію цього державного утворення визначали політичні інтереси Східнофранкського королівства й Риму, з одного боку, та Візантії, з другого. Місіонерська діяльність католиків у Великій Моравії була не чим іншим, як прагненням зміцнити вплив на слов'янську державу. Як чинник протидії німецькій експансії князь Ростислав розглядав Великоморавську місію Кирила та Мефодія. Після тривалого протистояння баварцям Ростислав змушений був визнати верховенство франків [6, с. 28]. Слов'янська літургія в Моравії припинилася із поразкою Ростислава. Поразка мораван спричинила повернення німецьких місіонерів та вигнання учнів св. Кирила та Мефодія. Діяльність візантійських місіонерів була остаточно заборонена князем Святополком, котрий визначив релігійну орієнтацію Великоморавського князівства на користь латинського обряду [6, с. 29].

У 895 році династія Пржемысловичів визнала залежність від Східнофранкського королівства та висловилася за латинський обряд. Історики релігії стверджують, що християнізація чеських племен після усунення слов'янської літургії проходила дуже повільно. Перша латинська єпархія з'явилася тут лише в 973 році в Празі та була підпорядкована німецькій провінції з центром у місті Майнц. Власна чеська митрополія з'явилася лише у XIV ст.

У наступні періоди слов'янські імена помітно здають позиції. За нашими підрахунками, в XVI ст. питома вага автохтонних слов'янських імен становить трохи менше половини усіх однолекsemних онімів, натомість суттєво збільшується кількість фіксацій імен християнського походження (див табл. 1). У XVI ст. представників церкви вже не ідентифікують слов'янськими іменами. Показники XIII–XVI ст. свідчать про стрімкі темпи християнізації старочеського іменника. Що ж послужило поштовхом до цього, адже вживання одвічних слов'янських імен не був заборонений? Історики стверджують, що у XIII ст. Чехія переживала процес так званої «другої християнізації», який характеризувався створенням парафії поширенням нової віри по всій країні. З цим пов'язані і перші прояви внутрішньої побожності серед широких верств населення.

В. Шмілауер переконаний, що поширення християнських імен пов'язане з так званим «культу святих», котрий потрапив до чехів з німецькою колонізацією у XIV ст. [10, с.14]. Цей культ зародився в Італії та Франції в середовищі францисканського та домініканського ордену з метою підвищення побожності людності. Суть культу

полягала в тому, щоб поставити між віруючими та Богом верству конкретних людей, піднесених до лику святих. Ці святі ставали охоронцями народів, окремих князівств, професій тощо. Внаслідок цього створювалися й календарі, кожен день яких був приурочений святому. Людина забезпечувала собі охорону певного святого тим, що приймала його ім'я. Тому упродовж XIV ст., на переконання В.Шмілауера, поширення християнських імен стало звичним явищем [10, с. 14].

Що стосується імен германського походження, то вони з показника 1% в XI ст. піднялися до 10–14% у XII–XIV ст. Це пов'язане, передусім, з активізацією німецького економічного інтересу на території чеських князівств, встановленням родинних зв'язків між представниками обох народів: *Kněz čtyřbratryjmějieše: posobě osvědčiknězstvo Vrati-?havovi, Moravu Otěa Kunrátovi, Jaromirakazabiskupemučiniti* (середина XI ст.) (Dal,94); *Pro to kněžeOttynero diechu, ale jehobratra Vládislavazaknězjmiechu* (Dal, 119). В.Шмілауер стверджує, що німецькі іменамогли отримувати при освячені й чеські священики [10, с. 13]. Це припущення пояснює присутність німецьких імен у середовищі духовенства: *Conrado abbate Nepomukense* (1177 CDB-1, 246), *Dethlebus archidiaconus de Behin* (1170CDB-1,224), *domini Henrici temporis abbatis* (1194 CDB-1, 444), *domino Henrico, Pragensi episcopo* (1183 CDB-1, 271), *Cunradus filius Protive* (1193 CDB-1, 311), *dominus Otto Pragensis* (1148 CDB-1, 157), *Emram cum fratre suo Pribizlav* (1183 CDB-1, 271).

Про поступове закріплення іншомовних антропонімів у мовленнєвій практиці чехів свідчать і фіксації ланцюгів імен споріднених осіб та посесивні компоненти у складних іменах. Такі факти дозволяють відзначити, що в межах однієї сім'ї діти діставали імена різної генези. Це явище можна простежити як **на рівні синхронному** (рідні брати): *PakkrálVratislavsnidebratryjehoKunrátanajehostolecvznide* (Dal, 107); *knezeOtybratr,Bračislav*(Dal, 157), *Hageno et Petrus filii Milgosti* (1196CDB-1, 320), *Hermannus agaro cum fratribus suis Gauel et Zauise* (1175CDB-1, 244), *Hermannus cum fratre Zauissa* (1178CDB-1, 254), *Milota cum fratribus suis, Mirsa, Martin, Gumprecht* (1115CDB-1, 399), *Petrus cum fratre suo Obiden* (1183CDB-1, 271), *Wzeslau et frater suus Iacobus de Borutov* (1173CDB-1, 417); **так і на рівні діахронному** (батько-син): *kněz Oldři-?hsvětasnide, synjeho Beračislav n aknieže cisto lecvznide* (Dal, 84), *Hartvvik filius Ztrih* (1173CDB-1, 237), *Ian, filius Nemoy* (1167CDB-1, 412), *Iurik filius Zlauwathe* (1193CDB-1, 309), *Liupoldi filii Boriuooy* (1186CDB-1, 434), *Lutuín cum filio Gogtpoldo* (1182CDB-1, 266), *Maria ... cum filiis Zlaueboro et Pavlo* (1165CDB-1, 209), *Milgozt cum filio suo Stephen* (1182CDB-1, 226), *Oldricus filius Drizislav* (1182CDB-1, 266), *Olrícus filius Stibor* (1175CDB-1, 244), *Petro filio Milgozt* (1183CDB-1, 419), *Petrus filius Lubmani* (1167CDB-1, 412), *Petrus filius Obiden* (1177CDB-1, 247), *Protiva filius Conradi* (1182CDB-

1, 266), *Sceran filii Boriuoy* (1170CDB-1, 224), *Welizlau filius Petri* (1148CDB-1,163), *Westei cum filio Matheo* (1197CDB-1, 331).

Типи запозичених антропонімів

В ономастичній літературі розрізняються такі способи передачі запозичених імен:

- 1) просте запозичення (власне транскрипція чи транслітерація);
- 2) асимілятивне запозичення;
- 3) паретимологічне запозичення (з новотворенням на основі первісного іншомовного елементу);
- 4) переклад іншомовного ономастичного елементу елементом чи сполученням елементів даної мови;
- 5) перифраза або описова назва замість іншомовного елементу [1, с. 14].

Статистика свідчить, що найреалізованішим типом запозичень, зафіксованих в аналізованих пам'ятках, є другий тип. Адаптації зазнали переважно ті власні особові назви, що засвоїлися в мовленнєвій практиці чехів. Імена іншомовного походження закріплювалися у мовленнєвій практиці народу, пристосовуючись до графічних, фонетичних та словотвірних особливостей чеської мови [8, с.131].

У межах словотвірної адаптації фіксуємо чималу кількість гіпокористичних варіантів запозичених антропонімів, наприклад:

а) християнські імена: *Benedictus*(1209CDB-2, 79), *Benco*, (1193CDB-1, 313), *Beneda* (1186CDB-1, 434), *Beness* (1148CDB-1, 163)/ *Beneš* (1390, ÚPN, 43), *Benic*(1186CDB-1, 284), *Benessek*(1370, BL, 7), *Johannes*notariusterrae (1297Ač - 2, 332), *Ioannes*, (1193CDB-1, 318), *Ian* (1088CDB-1, 379), *Ianeck* (1091CDB-I, 393), *Ianik* (1194CDB-1, 446), *Ianis* (hlídač kostela) (1088CDB-1, 383), *Iuan* (1211CDB-2, 88), *Iuuan*(1222CDB-2, 212), *Iwan* (1167CDB-1, 412), *Jan*(1390 ÚPN, 32), *Waneczko* (1351 BL, 3), *Jeniss* (1345 Ač-2, 337), *Jacobus*canonicusOlo-mucenses (1207CDB-2, 55), *Jacubo* (1365 BL, 6), *Jakubko*(1389 BL, 14), *Cubata*, (1182CDB-1, 266), *Cubes* (1207CDB-2, 66), *Gregoriu s*(1221CDB-2,

198), *Iurata* prepositus Melnicensis (1159CDB-1, 193), *Jurata*(1145CDB-1,146), *Jurik* (1201CDB-2, 19), *Jiřík* (1390 ÚPN, 38), *Marcus*(1201CDB-2, 26), *Mares* (1088CDB-1, 378), *Marka* (1088CDB-1, 390), *Marziko*(1392 BL, 16), *Marussek* servitor monasterii (1373 ID, 47), *Nicholaus*(1222CDB-2, 212), *Nicolaus* (1115CDB-I, 401), *Micul* (1145CDB-1, 146), *Mikec* (1148CDB-1, 161), *Niczko*(1392 BL, 16), *Niczlik* (1377 BL, 9), *Miksso* (1360 BL, 4), *Mikam* (1360 BL, 4), *Mikulaš* (1398 Ač -1, 141), *Maczek* (1318 PDZ-1, 11), *Micul*(1194CDB-I, 446), *Mikulka* (1391 ÚPN, 29), *Mikoláš* (1390 ÚPN, 43), *Paullus*(1193CDB-1, 313), *Paul* (1057CDB-1, 59), *Paulic* (1186CDB-1, 434)/ *Paulik* (1207CDB-2, 56), *Pavel* (1070 CDB-1, 365), *Pavlo* (1165CDB-1, 209), *Pawel* (1186CDB-1, 432), *Stephanus* (1187CDB-1, 440), *Stephen* (1182CDB-1, 226), *Stěpan zemský písař* (1337 Ač-2, 336);

б) германські імена: *Cunradus*, (1197CDB-1, 331), *Cuno*(1185CDB-1, 278), *Kuno* (1186CDB-1, 428), *Hainricus*abbas de Brunou (1194CDB-1, 443), *Hinricus*(1207CDB-2, 56), *Jindřich* probošť Mělnický (1340Ač-2, 336), *Vldericus* prepositus Pragensis (1159CDB-1, 193), *Vlricus* (1180CDB-1, 261), *Oldricus* castellanus de Netolic (1177CDB-1, 247), *Olricus* praepositus Pragensis (1291Ač - 2, 332).

Як бачимо, християнські імена піддавалися асиміляції більшою мірою, ніж германські. Можна припустити, що причиною цього були безпосередні контакти чехів з німцями, адже політичне та господарське життя двох народів тісно перепліталось протягом багатьох століть. Тому й імена, що звучали в живому мовленні з уст німців, закарбовувалися в пам'яті чехів та засвоювалися з мінімальними змінами. Крім того, нижчий рівень адаптації германських імен зумовлений їх неонов'язковістю, а відтак, меншою популярністю серед чехів. Християнські імена поширювалися в чеському соціумі опосередковано, переважно через релігію, вони були «обов'язковіші», ніж германські, тому піддавалися адаптації більшою мірою.

Скорочення

- Ač-2 — Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl 2. Vydal F.Palacký. – Praha, 1842. – 584 s.
- BL — Listiny a zápisy Bělské o věcech městských a sedlských z let 1345 – 1708. Vydal J.Kalousek. – Praha, 1889. – 154 s.
- CDB-1 — Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae edidit Hustavus Friedrich. – Tomus I. – Pragae 1904-1907. – 568 s.
- CDB-2 — Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae edidit Hustavus Friedrich. –Tomus I. – Pragae 1912. – 574 s.
- Dal — Rýmovaná kronika česká Tak řečeno Dalimila / FontesrerumBohemicarum –Tom III. – Pragae, 1882. – S. 1-302.
- LN — Listář veřejného notáře ve XIV. století. Vydal F.Tadra. – Praha, 1893. – 100 s.
- PDZ-1 — Pozůstatky desk zemských Království Českého Ed. Josef Emler.–Díl I. – Praha, 1870. – 607 s.

Література

1. Білецький А.О. Основи етимологічних досліджень ономастичного матеріалу / О.А. Білецький // Ономастика: зб. наук. праць / за ред. К.К. Цілуйко. – Київ, 1966. – С. 3-15.
2. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена у побуті українців XIV–XVII ст. / М.О. Демчук. – Київ, 1988. – 172 с.
3. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 1999. – 248с.
4. Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена) / С. Роспонд // Вопросы языкознания. – 1965.–№ 3.– С. 3-21.
5. Чучка П.П. Сліди язичництва в антропонімії українців Карпатського регіону / П.П. Чучка // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. – Київ, 1992.– С.176-183.
6. Dějiny zemí Koruny české.– Praha, 1997.– Svázek I. – 318 s.
7. Кнарповá М. Jak se bude Vaše dítě jmenovat? / М. Кнарповá. – Praha, 1996. – 3. vyd. – 652 s.
8. Laliková Т. Domace formy kresťanských mien v najstaršej slovenčine / Т. Laliková // X. Slovenská onomastická konferencia, Bratislava, 13.-15. septembra 1989: zbornik referatov.– Bratislava, 1991. – S. 130-137.
9. Majtán М. Osobné mená v najstaršej slovenčine ako odraz etnicity osídlenia / М. Majtán // X. Slovenská onomastická konferencia, Bratislava, 13.-15. septembra 1989: zbornik referatov.– Bratislava, 1991. – S. 120-128.
10. Šmilauer V. Úvodem // Копецнý F. Průvodce našimi jmény. – Praha: Academia, 1991.– S. 9-35.

Наталія ПЕТРИЦА

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ЧЕШСКИХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ XI-XIV ВЕКОВ

Аннотация. В статье рассматривается старочешская антропонимия с точки зрения ее происхождения, исследована хронология распространения и закрепления иноязычных личных имен в чешской языковой среде XI-XIV веков.

Ключевые слова: антропонимия, имя собственное, славянские автохтонные личные имена, христианские имена, германские имена.

Nataliya PETRITSA

PERSONAL NAMES DERIVED FROM OTHER LANGUAGES IN CZECH WRITTEN ARTIFACTS OF XI-XIV CENTURIES

Resume. The article deals with the old Czech's personal names from the point of view of its origin, the chronology of circulation and allocation of personal names (derived from other languages) in Czech environment of XI-XIV centuries.

Key words: anthroponimy, personal names, Slavonic personal names, Christian personal names, Germanic personal names, assimilative borrowings.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2017 р.

Петрица Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології ДВНЗ «УжНУ».

Любов РУСИНКО-БОМБИК

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ-ЕМІГРАНТІВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИННИ У ВИДАННІ «УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 811.161.2 (09)(437)

Русинко-Бомбик Л. Роль українських лінгвістів-емігрантів Чехословаччини у виданні «Української загальної енциклопедії»; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 7; мова – українська.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню першої української енциклопедії – «Української загальної енциклопедії». Основна увага авторки скерована на детальний аналіз внеску українських мовознавців-емігрантів Чехословаччини у підготовці «Української загальної енциклопедії», зокрема, С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, І. Панькевича та ін.

Ключові слова: лінгвістика, лексикографія, енциклопедія, Василь Сімович, мовна система, діалекти української мови, міжвоєнна Чехословаччина.

Міжвоєнна Чехословаччина стала, як відомо, провідним центром дослідження української мови [див. дет.: 4], однак доробок українських вчених-емігрантів ніким досі системно не вивчався. До числа недосліджених проблем належить також історія появи першої української енциклопедії та представлення в ній мовознавства як однієї з галузей знань. «Українську загальну енциклопедію» досі незаслужено обходять увагою дослідники історії української лексикографії [див.: 5]. Лише окремі аспекти історії появи цієї видатної праці стали об'єктом аналізу Л.Белея [1] та В.Чикут [7].

Найбільшим здобутком українських мовознавців-лексикографів Чехословаччини міжвоєнної доби стала, без сумніву, перша українська енциклопедія – «Українська загальна енциклопедія» у трьох томах. Це визначна, хоча досі маловідома в Україні праця, була надрукована в Галичині протягом 1830-1934 років, проте її поява немислима без участі найавторитетніших інтелектуалів української діаспори в Чехословаччині – Д. Антоновича, Л.Білецького, В.Біднова, І.Боршака, Д. Дорошенка,

О.Доценко, О. Думін, З. Кузелі, Ф. Колесси, О. Лотоцький, І.Мазепи, Я.Пастернака, В.Січинського, В.Щербаківського, І.Панькевича, С.Смаль-Стоцького, С.Наріжного, П. Феденка, М.Кордуби, О.Шульгина та ін. Провідну з роль у підготовці УЗЕ відіграв видатний український мовознавець Василь Сімович. «Енциклопедія українознавства» дуже стримано оцінює його роль у підготовці цього видання: «В.Сімович бере участь у ред. «Укр.Заг.Енциклопедії» (ред.відділу «Україна») [ЕУ, Т.8.: с.2840], годі як В.Микитчук, ініціатор та фактичний керівник видання УЗЕ, характеризує діяльність вченого набагато ширше: «...мені вдалось упросити проф. Василя Сімовича, ректора Українського педагогічного інституту в Празі, щоб він став сенатором редакції «УЗЕ». Проф. Сімович прибув до Львова і відбув нараду з Володимиром Дорошенком, редактором мови «УЗЕ». Повернувшись до Праги, він організував групу співробітників-фахівців, яка складалася з наших подебрадських та пражських вчених. Бу-

ло їх разом 22 особи. Таким чином справа написання текстів для УЗЕ, зокрема, для україніки, що забрала половину третього тому, була врятована. Якщо мова про тексти, появу «УЗЕ» ми завдячуємо проф.В.Сімовичеві та дир. В.Дорошенкові» [З, с. 107]. Перебравши на себе керівництво редакцією УЗЕ, В.Сімович згуртував потужний авторський колектив, до складу якого увійшли найавторитетніші інтелектуали української діаспори не лише Чехословаччини, а й Польщі (І.Огієнко, І.Зілінський, А.Яковлів, Р.Смаль-Стоцький), Франції (І.Боршак), Німеччини (З.Кузеля).

Як справедливо зазначає проф. Л.Белей, укладчі УЗЕ, спираючись на досвід аналогічних чеських, польських та німецьких проектів, підготували універсальну енциклопедію, означення «українська» в назві якої вказує не так на мову видання, як на україноцентризм його змісту. Україніка УЗЕ має виразне соборницьке спрямування, вона з належною повнотою репрезентує весь національний простір: від Кубані на південному сході аж до Татр на заході. Загалом УЗЕ містить близько 34 тис. статей. [1, с.45]. Це видання перше в історії України, яке подає вельми детально опрацьовані її персоналії, а також численні статті, присвячені культурі та визвольним змаганням. Кольорові карти й ілюстрації, численні фото, таблиці засвідчують високопрофесійний підхід до друку.

У структурі енциклопедії подано окремий розділ «Україна», який охоплює понад 320 сторінок. Лише перелік статей цієї частини, відредагованої професором Василем Сімовичем, засвідчує широту погляду на українознавство: антропогеографія й демографія, антропологічні прикмети українського народу, визвольні змагання, військо, гроші, географія фізична, геологія, демографія, друкарство, еміграція неполітична, еміграція політична, етнографія, жіночий рух, земельне питання, історіографія, історія, клімат, книгознавство, кооперація, корисні копалини, Кубань, мистецтво, мітологія, мова, музейництво, народне господарство, народні музичні інструменти, народна музика, науковий рух, освіта й культура, письменство, право, праісторія, преса, протестантсь-

кий рух, ростинність, сектантський рух, тваринність, театр (історія), українська філіятеція, усна словесність, УСРР (Наддніпрянина під владою більшовиків), фізична географія, фізичне виховання, фінанси України, церква, шкільництво [УЗЕ, 3, 1000].

Статті УЗЕ з мовознавчої проблематики підготували такі авторитетні вчені, як І.Зілинський, І.Огієнко, І.Панькевич, В.Сімович, С.Смаль-Стоцький. Так, В.Сімович підготував низку ґрунтовних енциклопедичних статей, зокрема «Україна: Мова (опис)» [УЗЕ, 3, 566-561], «Мова: граматичні досліді» [УЗЕ, 3, 572-579], «Мова: історія українського правопису» [УЗЕ, 3, 579-583], «Шкільництво: Буковина» [УЗЕ, 3, 875-878]. С.Смаль-Стоцький підготував ґрунтовну статтю, присвячену історії української мови [УЗЕ, 3, 564-571], а описи діалектів української мови - І.Зілинський та І.Панькевич, які проілюстровано «Картою українських говорів» [УЗЕ, 3, 561-565].

Усі мовознавчі статті УЗЕ відзначаються науковою новизною, яка цілком відповідала передовим досягненням європейської лінгвістики. Наприклад, В.Сімович, подаючи опис української мови, засвідчує глибоке розуміння мови як системи, запропоноване Ф. де Сосюром: він аналізує самотні явища української мови на її фонетичному, морфологічному, словотворчому, лексичному та синтаксичному рівнях. Ідеї Празького лінгвістичного гуртка позначилися на трактуванні «фонологічної» природи наголосу в українській мові: «Наголос в українській мові /.../ не викликає редукованих звуків, не міняє характеру голосних, різниці між наголошеними і ненаголошеними голосними мінімальні, але деякі ненаголошені зближаються один до одного, пор., ненаголошене *e* та *u*, *o* та *u* (мене - мене, голи - гули)» [УЗЕ, 3, 557]. Сімовичеві погляди на природу ненаголошених /e/, /u/, як зазначає П.Ковалів, докорінно відрізнялися від трактування цих фонем в українській мові, яке подавав інший визначний український фонолог - Олена Курило [2, с.25]. Глибину вивчення українських діалектів засвідчує детальна класифікація закарпатських говірок, запропонована І.Панькевичем: «1) спиські, 2) маковицькі або шарицькі (лемківські), 3) земплинсько-ужанські з впливом говорів лемківських, 4) березько-угоцькі, 5) верховинські ужанські, 6) верховинські березько-марамороські, 7) долішньо-марамороські, 8) перехідні сирітські, 9) гуцульські, 10) руцанські (від ріки Руськова), 11) деякі острови» [УЗЕ, 3, 564]. С.Смаль-Стоцький, узагальнюючи результати своїх досліджень історії української мови, усупереч панівній концепції східнослов'янської етномовної єдності акад. О.Шахматова, заявляє: «З тої першої, ще діалектичної доби, винесла укр. мова такі важніші свої ознаки, що вже тоді вирізняли її як діалект праслов. мови від інших таких діалектів у окрему діалектичну одиницю» [УЗЕ, 3, 567].

Разом з тим, не всі оригінальні погляди, висловлені авторами-лінгвістами УЗЕ, були верифіковані. Так, І.Зілинський, не погоджуючись із відомою

класифікацією наріч української мови К.Михальчука, запропонував власну: «На підставі відмінних рефлексів старих *o*, *e* в нових закритих складах і праслов. етаев позиції під наголосом і без наголосу, розпадається ціла укр. мовна територія на дві головні діалектичні групи або наріччя: а) північні (поліські) говори або північно-українське наріччя й б) південні говори або південно-українське наріччя [УЗЕ, 3, 561].

УЗЕ відзначається глибиною та докладністю опрацювання дуже широкого кола лінгвістичних понять та явищ. Пор.: *арабська мова* [УЗЕ, 1, 145], *арамейська мова* [УЗЕ, 1, 147], *асиміляція* [УЗЕ, 1, 174], *болгарська мова* [УЗЕ, 1, 362-363], *бретонська мова* [УЗЕ, 1, 396], *склад, складня* [УЗЕ, 3, 113], *вірменська мова і література* [УЗЕ, 1, 604], *вокабули* [УЗЕ, 1, 636], *Галицьке Євангеліє* [УЗЕ, 1, 706], *гієратичне письмо, гієрогліф, гієрографіка* [УЗЕ, 1, 775-776], *гіндуські мови* [УЗЕ, 1, 781-782], *глаголиця, глаголицькі пам'ятки* [УЗЕ, 1, 792], *голяндська мова* [УЗЕ, 1, 816], *гомонім* [УЗЕ, 1, 821], *граматика* [УЗЕ, 1, 8417], *грецизм* [УЗЕ, 1, 847], *грецька мова* [УЗЕ, 1, 852-853], *грецьке письмо* [УЗЕ, 1, 860], *гуцульська говірка* [УЗЕ, 1, 890], *гельська мова* [УЗЕ, 1, 919], *германські мови* [УЗЕ, 1, 939], *гльосарій* [УЗЕ, 1, 952], *давальний відмінок* [УЗЕ, 1, 991], *данська мова* [УЗЕ, 1, 1010], *дисиміляція* [УЗЕ, 1, 1084], *дієвідміна, дієйменник, дієприкметник, дієприслівник* [УЗЕ, 1, 1092], *діакритичні знаки, діалектологія* [УЗЕ, 1, 1102], *драгоманівка* [УЗЕ, 1, 1141], *екфонеза* [УЗЕ, 1, 1203], *еліптичне речення* [УЗЕ, 1, 2117], *елямська мова* [УЗЕ, 1, 1218], *еспанська мова* [УЗЕ, 1, 1245], *естонська мова* [УЗЕ, 1, 1249], *етіопська мова, етрусська мова* [УЗЕ, 1, 1253], *єврейська мова* [УЗЕ, 1, 1259-1260], *єгипетська мова* [УЗЕ, 1, 1261], *желехівка* [УЗЕ, 1, 1282], *жидівська абетка* [УЗЕ, 1, 1291], *жидівська мова* [УЗЕ, 1, 1293], *займенник* [УЗЕ, 2, 8-9], *звук, звучня* [УЗЕ, 2, 40], *ідіом, іжшиця* [УЗЕ, 2, 87], *іллрійська мова* [УЗЕ, 2, 95], *іменник, імперфект* [УЗЕ, 2, 100], *індоєвропейські мови* [УЗЕ, 2, 112], *іранські мови* [УЗЕ, 2, 122-123], *ірландська мова* [УЗЕ, 2, 126], *ісландська мова* [УЗЕ, 2, 132], *італійська мова* [УЗЕ, 2, 136], *ір* [УЗЕ, 2, 144], *йотація* [УЗЕ, 2, 154], *кавказькі мови* [УЗЕ, 2, 160], *каталянська мова* [УЗЕ, 2, 224], *кельтські мови* [УЗЕ, 2, 241], *кирилиця, кирилицькі пам'ятки* [УЗЕ, 2, 256—257], *китайська мова* [УЗЕ, 2, 263], *клинове письмо* [УЗЕ, 2, 280], *конютація, конюктив* [УЗЕ, 2, 339], *коптійська мова* [УЗЕ, 2, 344], *кулішівка* [УЗЕ, 2, 413], *латинська мова, латинське письмо* [УЗЕ, 2, 440-441], *латиська мова* [УЗЕ, 2, 442], *лексикографія, лексикологія, лексикон, лексичний* [УЗЕ, 2, 463], *лехітські мови* [УЗЕ, 2, 471], *слов'яно-руська мова, слов'яно-сербська мова* [УЗЕ, 3, 128], *слов'янські мови* [УЗЕ, 3, 130], *литовська мова, Литовський Статут* [УЗЕ, 2, 481], *лікійська мова* [УЗЕ, 2, 492], *лужицькі мови* [УЗЕ, 2, 521], *ляпонська мова* [УЗЕ, 2, 560], *мадярська мова* [УЗЕ, 2, 593], *македонська мова* [УЗЕ, 2, 603], *максимовичівка* [УЗЕ, 2, 609], *малайзійсько-полінезійські мови* [УЗЕ, 2, 615], *Марійське Євангеліє* [УЗЕ, 2, 634],

мова, мовознавство [УЗЕ, 2, 742-743], моносиляба, монофтонгізація [УЗЕ, 2, 760], м'ягчення [УЗЕ, 2, 792], назвук, називний відмінок [УЗЕ, 2, 799], німецька мова [УЗЕ, 2, 849], новогрецька мова [УЗЕ, 2, 872], норвезька мова [УЗЕ, 2, 879-880], ономастика, ономато-нея [УЗЕ, 2, 930], орієнталістика, орієнтальні мови [УЗЕ, 2, 939], ортографія, ортоєпія, орудний відмінок [УЗЕ, 2, 943], осетинська мова [УЗЕ, 2, 946], пайорик [УЗЕ, 2, 967], палеографія [УЗЕ, 2, 969], палімпсест [УЗЕ, 2, 971], пасив [УЗЕ, 2, 998], перезвук [УЗЕ, 2, 1016], Пересопницьке Євангеліє [УЗЕ, 2, 1018], перська мова [УЗЕ, 2, 1029], полабська мова [УЗЕ, 2, 1092], польська мова [УЗЕ, 2, 1 105], португальська мова [УЗЕ, 2, 1 122], праслов'янська мова [УЗЕ, 2, 1136], предикат, предмет [УЗЕ, 2, 1 138], приїменники, прикладка, прикметник [УЗЕ, 2, 1144], прислівник, прислівниковий додаток, присудок [УЗЕ, 2, 1147], провансальська мова [УЗЕ, 2, 1150], пунктуація, туризм, турист [УЗЕ, 2, 1175], редуплікація [УЗЕ, 2, 1209], речення [УЗЕ, 2, 1225], романські мови [УЗЕ, 2, 1270], російська мова [УЗЕ, 2, 1274], румунська мова [УЗЕ, 2, 1299-1300], старослов'янська мова [УЗЕ, 3, 185-186], Супрасльський рукопис [УЗЕ, 3, 224], фінська мова [УЗЕ, 3, 1056], фонема, фонольоґія [УЗЕ, 3, 1065], французька мова [УЗЕ, 3, 1083], фризійська мова [УЗЕ, 3, 1091], хамітські мови [УЗЕ, 3, 1100], церковнослов'янська мова [УЗЕ, 3, 1 146], частини мови [УЗЕ, 3, 1 164], чеська мова [УЗЕ, 3, 1 178-1 179], шведська мова [УЗЕ, 3, 1211], японська мова [УЗЕ, 3, 1282], яфетичні мови [УЗЕ, 3, 1289] тощо.

Окрім лінгвістичних понять та мовних явищ української мови, УЗЕ подає цілу низку персоналій лінгвістів - Адальберґ Самуель [УЗЕ, 1,36], Альварес Емануїл [УЗЕ, 1, 77], Беліч Олександр [УЗЕ, 1, 274], Благослав Ян [УЗЕ, 1, 338], Бодуен де Куртене Ян [УЗЕ, 1, 353], Броч Олаф [УЗЕ, 1, 402], Буділович Антін [УЗЕ, 1, 410], Вайґанд Густав [УЗЕ, 1, 441], Ван Війк Ніколас [УЗЕ, 1, 457], Голоскевич Григорій [УЗЕ, 1,812], Грунський Микола [УЗЕ, 1, 876-877], Гумбольд Вільгельм [УЗЕ, 1, 883], Деліч Фрідріх [УЗЕ, 1, 1035], Дем'ячук Василь [УЗЕ, 1, 1041], Добровський Йосиф [УЗЕ, 1, 1115], Дурново Николай [УЗЕ, 1, 1170], Желєхівський Євген [УЗЕ, 1, 1282], Житецький Павло [УЗЕ, 1, 1296], Іречек Йосеф [УЗЕ, 2, 146], Калужнянський Омелян [УЗЕ, 2, 173], Караджіч Вук [УЗЕ, 2, 199], Копітар Єрней Вартоломей [УЗЕ, 2, 343], Костельних Гавриїл [УЗЕ, 2, 364], Кримський Агатаґел [УЗЕ, 2, 390-391], Кульбакін Степан [УЗЕ, 2, 414], Лавровський Петро [УЗЕ, 2, 433], Лер-Сплавінський Тадеуш [УЗЕ, 2, 469], Лозинський Йосип [УЗЕ, 2, 513], Макарушка Остап [УЗЕ, 2, 602-603], Меє Антуан [УЗЕ, 671], Михальчук Кость [УЗЕ, 2, 711-712], Мікколя Іоозеппі Юліус, Міксльосіч Фран [УЗЕ, 2, 717], Нахтіаль Райко [УЗЕ, 2, 815], Німчинов Кость [УЗЕ, 2, 858], Огієнко Іван, Огоновський Омелян [УЗЕ, 2, 899], Октоїх віденський [УЗЕ, 2, 914], Осадія Михайло [УЗЕ, 2, 945], Павловський Олександр [УЗЕ, 2, 964], Пастрнек Франтішек [УЗЕ, 2, 1001], Потєбня Олександр [УЗЕ, 2, 1126], Розвадовський Ян Міхал [УЗЕ, 2,

1261], Рудніцький Миколай [УЗЕ, 2, 1295], Синявський Олекса [УЗЕ, 3, 86], Смаль-Стоцький Роман, Смаль-Стоцький Степан [УЗЕ, 3, 132], Смотрицький Мелетій [УЗЕ, 3, 135], Срезневський Ізмаїл [УЗЕ, 3, 1 106], Црнчич Іван [УЗЕ, 1157], Чопей Ласло [УЗЕ, 3, 1190], Шахматов Олексій [УЗЕ, 3, 1206], Штур Людєвіт [УЗЕ, 3, 1244], Шульк Богослав, Шумавський Роберт [УЗЕ, 3, 1246], Шухарт Гуро [УЗЕ, 3, 1248], Ягіч Ватрослав [УЗЕ, 3, 1268], Якобсон Роман [УЗЕ, 3, 1272] та ін.

Неабияку лексикографічну та загальнокультурну вартість має «І.Додаток до Української загальної енциклопедії - «Чужомовні звороти». Цей додаток є чи не першою в історії української лексикографії збіркою чужомовних зворотів, а також окремих слів та аббревіатур - латинських, грецьких, французьких, німецьких, італійських, англійських, - які можуть вживатися в українському тексті як цитати.

Реєстр цього додатка, за нашими підрахунками, складає 386 одиниць, серед яких переважають латинські крилаті вирази на зразок *ab ovo*, (лат.) від яйця: від початку [УЗЕ, 3, 1395], *historia est magistravitae*, (лат.) історія вчителька життя; *homosuntet nihil?umaniamalienumest*, (лат.) я людина, і ніщо людське мені не чуже (не байдуже) [УЗЕ, 3, 1399], *nihil?ovisubsole*, (лат.) нема нічого нового під Сонцем; все це вже було [УЗЕ, 3, 1402], *repetitioest mater studiorum*, (лат.) повторювання мати наук: учимося, повторюючи [УЗЕ, 3, 1405], *venu vidi, viel*, (лат.) прийшов, побачив, переїм (слова Цезаря); *verbavolant, scripta manant*, (лат.) слова втікають (забуваються), написане залишається [УЗЕ, 3, 1408] та ін.

У словниковій статті, коли йдеться про англійські, французькі, італійські словосполуки, засобами транслітерації подано їх вимову: *lastmonleast* (англ.) чит. ляст нот ліст; останній, але не найгірший; *lasciateognisperanzavoich'entrate*, (іт.) чит. ляшяту оні сперанца вой к'уртрате; покиньте всю надію ви, що сюди входите; напис над воротами пекла в «Божественній комедії» Данта; повна безнадія [УЗЕ, 3, 1400], *s'il vous plait*, (фр.) чит. сіль ву пле; коли вам подобеться; будь ласка [УЗЕ, 3, 1406]. Незвичне для енциклопедичних видань залучення до словникової статті транслітерованих та транскрибованих відповідників чужомовних зворотів зумовлено, очевидно, тим, що укладачі цього словничка орієнтувалися на широке коло читачів, з-поміж яких далеко не всі володіють кількома чужими мовами.

УЗЕ має важливу прикладну роль: на сторінках цього видання представлено численні чужомовні слова, основні терміни різних галузей науки, а також апробовано основні принципи відтворення чужомовних власних назв, зокрема антропонімів та топонімів, засобами української мови, значна їх кількість на сторінках УЗЕ вперше вжита в українському тексті. Неабияку цінність має також і «ІІІ.Додаток» - «Показчик чужомовних назв», який, нашими підрахунками, містить 1322 чужомовні власні назви в оригінальній орфографії мови-джерела та їх українськомовні відповідники. Показчик складають власні назви, які

не увійшли до основного реєстру енциклопедії. Наприклад: *Aakjoer- Ок 'ер, Alais-Але, Biscegile- Бішеліс, Buffalo- Бефало*, [УЗЕ, 3, 1410], *Chablis- Шаблі, Dai I Eigeann Дойль Айріан, Descartes - Декарт*[УЗЕ, 3, 1412], *Jabalpur- Джабальпур, Jacquard- Жакар, Jerezde la Frontera - Херес де ля Фронтера* [УЗЕ,3, 1416], *Quai dOrsay- Ке д'Орсе, Rotherham- Ромпергем, Szolnok- Сольнок* [УЗЕ, 3, 1420], *Vergniaud- Верньйо, WollStreet- Волстрит, Zaragoza- Сапароса* [УЗЕ, 3, 1422] тощо. При відтворенні чужомовних назв засобами української мови укладачі УЗЕ вдавалися до практичної транскрипції, а на письмі їх передавали за правилами «Українського правопису» [6], у підготовці та ухваленні якого безпосередню участь брав головний редактор - В.Сімович. Така практика мала надзвичайно важливе значення, бо утверджувала єдині правописні норми української

літературної мови на всіх українських етнічних територіях, розділених між чотирма державами – СРСР, Польщею, Чехословаччиною та Румунією, а також для української еміграції в країнах Європи та Південної і Північної Америки.

Як слушно зауважує Л.Белей, своєю появою УЗЕ засвідчила нездолану силу ентузіазму подвижників української культури, які невеличким колективом усупереч обставинам успішно реалізували амбіційний проект. УЗЕ стала своєрідною навчальною лабораторією, де здобули необхідний досвід автори та редактори майбутніх універсальних видань, зокрема незавершеної Української сільськогосподарської енциклопедії та капітальної повоєнної Енциклопедії українознавства. Важко переоцінити роль тритомника в розвитку термінології, розробці та апробації принципів передачі чужомовних власних назв [1, с.46].

Скорочення назв джерел

ЕУ – Енциклопедія Українознавства. В 13 т. / Гол. ред. В. Кубійович.-Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1949-1989. – 4016 с.

УЗЕ – Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-х томах /Гол. ред. І.Раковський. – Львів-Станіславів-Коломия: Видання кооперативи «Рідна школа», 1930-1934.

Література

1. Белей Л. «Книга, що в ній все є»: історія першої української енциклопедії // Український тиждень.- №51. – 2014. – С.44-46.
2. Ковалів П. Василь Сімович.-Вінніпег: Просвіта, 1953. – 39 с.
3. Микитчук В. Як виникла «УЗЕ»//Сучасність. – №4. – 1961. – С. 101-108.
4. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Частина перша, Прага, 1942. – 609 с.
5. Українська мова. Енциклопедія.-К.: В-во «Українська енциклопедія імені М.П.Бажана», 2007. – 852 с.
6. Український правопис. Видання перше,- Х.: Держ.в-во України, 1929.-148 с.
7. Чикут В.Й. Про наукову співпрацю Івана Панькевича з редакцією «Української загальної енциклопедії»//Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць, – Вип. 10. –Ужгород, 2006. – С.189-198.

Любовь Русинко-Бомбик

РОЛЬ УКРАИНСКИХ ЛИНГВИСТОВ- ЭМИГРАНТОВ ЧЕХОСЛОВАКИИ В ИЗДАНИИ «УКРАИНСКОЙ ОБЩЕЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ»

Аннотация. Статья посвящена изучению первой украинской энциклопедии – «Украинской общей энциклопедии». Особое внимание автора направлено на детальный анализ украинских языковедов-эмигрантов Чехословакии в подготовке «Украинской общей энциклопедии», в частности, С. Смал-Стоцкого, В. Симовича, И. Панькевича и других.

Ключевые слова: лингвистика, лексикография, энциклопедия, В. Симович, языковая система, диалекты украинского языка, межвоенная Чехословакия.

Lubov Rusynko- Bombyk

THE ROLE OF UKRAINIAN LINGUISTS IMMIGRANTS IN CZECHOSLOVAKIA IN THE PUBLICATION OF "UKRAINIAN GENERAL ENCYCLOPEDIA"

Annotation . The article is devoted to the first Ukrainian encyclopedia – "Ukrainian General Encyclopedia". The main author's attention is focused on a detailed analysis of the contribution of Ukrainian linguists immigrants of Czechoslovakia in the preparation of "Ukrainian General Encyclopedia", in particular S. Smal-Stotsky, V. Simovich, I. Pankevich, etc.

Keywords: linguistics, lexicography, encyclopedia, Vasyl Simovich, language system, dialects of Ukrainian language, interwar Czechoslovakia.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2017 р.

Любов Михайлівна Русинко-Бомбик – провідний спеціаліст деканату філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ», здобувач кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ».

Андрей СКОПЛЕВ

О ВИДОВОМ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИИ ЧЕШСКИХ АКЦИОНАЛЬНЫХ СУБСТАНТИВОВ ТИПА *NALÉVÁNÍ – NALÍTÍ*

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 811.162.3

Скоплев А. Про видове протиставлення чеських акціональних субстантивів типу *nalévání – nalítí*; 20 стор.; бібліографічних джерел – 40; мова – російська.

Анотація. Статтю присвячено проблемі наслідування чеськими дієслівними іменниками на *-ní/-tí* граматичної категорії виду твірного дієслова. Об'єкт дослідження становлять субстантиви у синтаксичних конструкціях, пов'язаних відношеннями трансформації із синонімічними дієслівними структурами. Проаналізовано понад 10 тисяч форм дієслівних іменників на матеріалі синхронічного корпусу чеської мови SYN. Встановлено, що форми дієслівних іменників послідовно передають видове протиставлення доконаності та недоконаності дії, а їх вживання залежить від аспектуальної семантики контексту.

Ключові слова: дієслівний іменник, категорія виду, номіналізація, аспектуальний контекст.

Проблема наследования грамматической категории вида акциональными отглагольными субстантивами на *-ní/-tí* (чешск. *podstatná jména slovesná* (глагольные существительные, далее – ГС) является одной из наиболее дискутируемых в чешском языкознании. Исследователи М. Докулл, М. Елинек, авторы классических грамматик и языковых пособий М. Чехова, Б. Гавранек, А. Едличка, Я. Балгар, Ф. Травничек решают её положительно, основываясь исключительно на факте регулярного воссоздания средствами ГС похожей парности: *nalévat* «наливать» – *nalít* «налить» → *nalévání – nalítí* «наливание»; *plnit* «выполнять» – *splnit* «выполнить» → *plnění – splnění* «выполнение» [18, с. 226–227]; [22, с. 564]; [13, с. 169]; [20, с. 268]; [26, с. 136]; [38, с. 1404]. Мнения же учёных, которые учитывают ещё и содержательную сторону искомой категории, анализируя в этой связи последовательность выражения подобными субстантивными парами значений совершенности и несовершенности действия, значительно расходятся.

Согласно С. Дику, Г. Галтону, П. Карлику, Л. Веселовской, противопоставление по виду у глагольных существительных «представлено в очень высокой степени» [16, с. 32], и, соответственно, употребление того или иного видового коррелята ГСв чешском языке непременно зависит от контекста, напр.: *Odzbrojování bojujících stran pokračuje* (актуализируется значение несовершенного вида: *Разоружение воюющих сторон продолжается*), но *Nedávné odzbrojení bojujících stran přineslo městu... pocit jistoty* (актуализируется значение совершенного вида: *Недавнее разоружение воюющих сторон принесло жителям города чувство уверенности*); аналогично *při opravování* (во время ремонта, починки), но *po opravení* (после ремонта, починки) [16, с. 26–27]; [19, с. 256]; [23, с. 21]; [39, с. 21]. Е. Махачкова, Я. Паневова, Т. А. Ацаркина, Х. Кржижкова, регистрируя случаи нарушения такой зависимости, говорят, напротив, об ослабленности видовых различий у ГС [25,

с. 276]; [28, с. 143] или вообще об их переосмыслении, перерождении в компонент лексического значения [1, с. 122–124]; [24, с. 141–143]. Ср.: *Zpracování dokladů pokračuje* (Обработка документов продолжается) вместо ожидаемого *zpracovávání*; *Účastnil se zatčení* (Он принимал участие в аресте), а не *zatýkáni*; *Při vyslovení jmen... odtrhl oči od podlahy* (При произнесении имён он оторвал взгляд от пола) вместо *vyslovování*; *donekonečna se opakující zdržení cestou* (бесконечно повторяющиеся задержки в пути), а не *zdržování* [1, с. 124]; [24, с. 142]; [25, с. 276];]. Корреляции типа *zatýkáni – zatčení*, по мнению Х. Кржижковой, передают вовсе не видовое (грамматическое), а более конкретное лексическое противопоставление многократности и единичности действия [24, с. 143].

Параллельные разыскания в словацком и польском языкознании, предпринимаемые К. Бузашиовой, Й. Дамборским, А. Отфиновским, Я. Пузыниной и М. Сотак в отношении родственных формаций на *-nie/-tie* и *-nie/-cie*, наглядно раскрывают существенный недочёт концепций богемистов, оставляющих без внимания неоднородность лексической семантики акциональных ГС, при которой далеко не каждое из них можно считать потенциальным носителем видового значения. Учёные убедительно доказывают, что формы субстантивов, соотносимые с «акциональностью» в широком смысле, в контексте часто отклоняются от исходного глагольного значения действия-процесса, обозначая отличные, так или иначе сопряжённые с ним реалии либо выступая в качестве терминов [12]; [14, с. 22–23]; [27, с. 106–107]; [30, с. 166–179]; [34, с. 12–24]. Ср.: словацк. *špecifický vzťah človeka k svetu, nazývaný estetickým osvojením* (специфическое отношение человека к миру, называемое «эстетическим усыновлением») – термин как наименование действия «неактуального», «общественно и технически незаконного» [34, с. 13–15, 23]; польск. *Anna wstydzi się swego postępowania* (Анна стыдится своего поведения,

т. е. того, как она себя ведёт) – способ осуществления действия; *Vanda dokonala kilkadziesieciu wlamai i rabunkow* (Банда совершила несколько десятков взломов и грабежей) – исчисляемые действия-ситуации, события, что подчёркивается формой множественного числа; *Zamkniecie miasta... trvalo dwa tygodnie* (Город был закрыт в течение двух недель) – состояние, наступившее после завершения действия [14, с. 23]; [27, с. 106]; [30, с. 170–171]. Приведённые смысловые модификации, по убеждению исследователей, непременно способствуют нейтрализации видовых значений у имён [27, с. 107]; [30, с. 91–92]; [34, с. 71].

Для выявления таких переосмысленных безвидовых форм ГС учёные используют метод синтаксической трансформации – в составе реальных синтаксических конструкций они не склонны трансформироваться в синонимичные структуры на базе глагола, ср.: словацк. *Pri vnimani druhych sa dopustate niekoľkych chyb* (При восприятии других людей мы допускаем несколько ошибок) ← *Ked' vnimate druhych...* (Когда мы воспринимаем других людей,...); но *Mal som porusené zmyslové vnímanie* (термин: У меня было нарушено чувственное восприятие) [12, с. 26]; [32]; [34, с. 23]. Не подлежат трансформации также вышеприведённые единицы *osvojenie*, *wlamania*, *zamkniecie*, равно как и ГС в некоторых примерах богемистов, см.: **To, že strany se odzbrojují, pokračuje; Účastník se toho, když zatýkali?* (имеется ввиду *aprest* – событие); *zdržení cestou, která se opakuje?* (повторяющиеся события). К субстантивам со значением способа действия данная операция, в целом, применима, однако она далеко не всегда однозначна: словацк. *Rychle vybavenie mojej žiadosti ministerstvom ma prekvapilo* (Быстрое удовлетворение моей просьбы министерством меня удивило) ← *To, že ministerstvo moju žiadost' rýchlo vybavilo...* (То, что министерство быстро удовлетворило мою просьбу,...) или *To, ako ministerstvo moju žiadost' rýchlo vybavilo...* (То, с какой быстротой министерство удовлетворило мою просьбу,...) [12, с. 29].

Неполнота концепций чешских лингвистов сопровождается ещё и недостаточной, на наш взгляд, аргументацией. В работах большинства из них видовая дифференциация ГС не составляет отдельного предмета изучения, а достаивается лишь попутных, фрагментарных замечаний, подкрепляемых от силы пятью примерами [1; 23; 25; 28; 39]. Применением обоснованного, методологически выверенного анализа отличаются, пожалуй, труды Х. Кржижковой и С. Дики, хотя последний тоже оперирует откровенно узкой доказательной базой, включающей всего 20 пар субстантивов [24, с. 138–141]; [16, с. 25–26]. Всё это, безусловно, придаёт затронутой проблеме ещё большую актуальность.

Настоящая статья имеет своей целью раскрыть потенциал чешских глагольных существи-

тельных на *-ní/-tí* в передаче грамматической категории вида производящего глагола. Учитывая сложность и многоаспектность рассматриваемой проблемы, окончательное решение которой объективно невозможно в рамках одной статьи, объект исследования мы сузили до субстантивов, выступающих исключительно в трансформируемых синтаксических конструкциях. Это формы, у которых обеспечивается максимально точное сохранение акционального содержания первоосновы, благоприятствующее, в свою очередь, наследованию видовых значений. На основании того, что возможности формальной реализации вида на базе ГС – регулярных дериватов, наследующих глагольную основу полностью – давно изучены и оцениваются положительно [22, с. 574–576]; [26, с. 140], предмет исследования составила содержательная сторона категории, а именно грамматическая семантика совершенности и несовершенности действия.

Достижение поставленной цели предполагает решение следующих задач:

- сформулировать методологические принципы анализа видовой соотносительности ГС;
- уточнить сущность и границы понятия *синтаксическая трансформация*;
- установить, насколько последовательно субстантивные корреляты типа *nalévání – nalítí* выражают семантику совершенности и несовершенности действия в реальном употреблении.

Источником фактического материала послужил синхронический корпус чешского языка SYN 4-й версии [<http://ucnk.ff.cuni.cz>]. В статье использованы методы дистрибутивного анализа, синтаксической трансформации, а также метод количественных подсчётов.

В основу анализа чешских глагольных существительных на предмет наследования семантики вида положена методика, которой придерживаются богемисты С. Дики и Х. Кржижкова [16; 24]. По причине того, что видовые различия у субстантивов проступают не так отчётливо, как у глагола [9, с. 16]; [24, с. 138], учёные проводят анализ на базе специальных, «аспектуально чувствительных» контекстов, актуализирующих какое-либо одно видовое значение. Задача здесь предельно проста: выявить то, с какой степенью регулярности видовая форма глагольного существительного, унаследованная им вместе с основой производящего глагола, совпадает с аспектуальной семантикой контекста.

Отбор таких контекстов был скорректирован нами в соответствии с целевой установкой статьи. Они должны удовлетворять двум основным критериям: **1)** возможность чёткой и однозначной трансформации в структуру на базе однокоренного глагола – «эталонного» для ГС выразителя категории вида; **2)** однозначность актуализируемой видовой семантики, что подкреплялось бы употреблением в трансформированной конструк-

ции однокоренного глагола только одного (!) вида. Кроме того, для формирования максимально широкой в количественном отношении доказательной базы мы отдавали предпочтение контекстам, в которых субстантивы наиболее частотны.

Особых замечаний требует также понятие синтаксической трансформации. Будучи изначально термином теории порождающих грамматик Н. Хомского [6], данная «операция» нашла применение далеко за пределами генеративной лингвистики и легла в основу целого подхода к изучению семантики, а также синтаксических и морфологических свойств существительных *nomina actionis* как проблемного, «гибридного» разряда слов [30, с. 13–16]. Более того, ровно в тех же целях, что и у К. Бузашиовой, М. Сотака, Я. Пузыниной, трансформация используется в отношении других глагольно-именных гибридов – славянских причастий, среди которых, как известно, тоже различают два типа форм: с одной стороны, *собственно причастия*, чётко наследующие семантику глагола вместе с категориями вида, залога и времени; с другой – лишённые таковых категорий *отглагольные прилагательные*, часто обладающие модифицированной акциональной семантикой [3; 4; 10].

Интересующие нас случаи трансформаций обычно подводятся под понятие **номинализации** – процесса преобразования глагольной предикативной конструкции в грамматически зависимую именную без нарушения её предикатно-аргументной структуры: словацк. *Obvinili ma, že som nečestne konal* (Меня обвинили в том, что я поступил нечестно) → *Obvinili ma z nečestného konania* (Меня обвинили в нечестном поступке) [29, с. 33], [49]; [37, с. 185–186, 190]. Подобное «перераспределение лексических значений среди членов предложения» [17, с. 261], как правило, не затрагивает его смысловую сторону: те элементы содержания, которые по объективным причинам не находят формального выражения в пределах именной фразы (напр., субъект действия, выраженного субстантивом *konanie*, а также грамматические значения времени, наклонения, лица), в большей или меньшей степени восполняются контекстуально [1, с. 121]; [30, с. 11]. Употребление номинализированных конструкций, являющихся средством **синтаксической конденсации** текста и характерных, прежде всего, для книжных стилей языка, повышает информативный потенциал предложения (текста), избавляя его от избыточной с точки зрения говорящего информации, балласта слов, перегруженности обособленными оборотами или придаточными [21, с. 393]; [29, с. 28]; [35, с. 180].

Механизм рассматриваемой операции, впрочем, не всегда трактуется однозначно, причём даже в самой генеративистике [11; 23; 25; 39]. В настоящей статье мы взяли за основу понимание

трансформации, выработанное в русле теории генеративной семантики (подробней см. П. Сгалл [31], Я. Паневова [28]) и находящее отражение в «негенеративистских» разысканиях Т. А. Ацаркиной [2], П. Адамца [8], К. Бузашиовой [12], Ф. Данеша [15], Я. Пузыниной [30]. Глагольная и номинализированная конструкции признаются синонимичными вариантами языковой реализации единого абстрактного семантического инварианта (пропозиции), а трансформационная связь между ними есть не что иное, как специфический тип парадигматических системных отношений [15, с. 93], т. е. отношений регулярной взаимозамены (далее обозначается символом '↔'). Ср.: [*to, že som nečestne konal* ↔ *nečestné konanie*] ← '[Я / субъект + нечестно + поступать / Предикат]' (приблизительное обозначение пропозиции согласно примерам П. Адамца [8]). Лишение глагольной конструкции статуса первообразной в пользу абстрактной «семантической записи», свободной от каких-либо формальных ограничений, позволяет причислить к трансформациям случаи конкуренции ГС с инфинитивом типа чешск. *Losování bylo zbytečné* (Бросание жребия было лишним) ↔ *Losovat bylo zbytečné* (Бросать жребий было лишним), польск. *Zaczął czytać* (Он начал читать) ↔ *Zaczął czytanie* (Он начал чтение) [24, с. 90]; [30, с. 19].

Некоторые учёные трактуют трансформации слишком широко, распространяя данное явление на несинонимичные, по нашему мнению, предложения, см.: *Eva nechcela vyvolať v Petrovi dojetí* (Ева не хотела вызвать у Петра чувство расстроганности) ↔ *Eva nechcela, aby Petr byl dojat* (Ева не хотела, чтобы Петр расстрогался) [2, с. 33]. В силу этого, вслед за П. Сгаллом, Я. Паневова, К. Бузашиовой, мы придерживаемся жёстких критериев синонимичности, согласно которым, помимо закономерной тождественности предикатно-аргументной структуры, обе конструкции не должны отличаться набором лексических единиц (знаменательных слов) [12, с. 26]; [28, с. 26]; [31, с. 462–465]. В качестве исключения допускается взаимозамена приглагольного наречия на *-e(ě)/-os* однокоренным прилагательным (см.: *nečestne konat* ↔ *nečestné konanie*) или добавление в состав глагольной конструкции элемента, выражающего субъект действия, напр.: словацк. *Po zdravom zauvažovaní fotograf rád vydal snímky votrelcom* ↔ *Keď fotograf zdravo zauvažoval, rád vydal snímky votrelcom* (Трезво поразмыслив, фотограф охотно выдал снимки чужакам) [36, с. 84].

Несмотря на распространённость глагольных существительных в научном, публицистическом, официально-деловом стилях чешского языка [21, с. 395]; [35, с. 123], отбор контекстов для анализа их видовой семантики дал весьма скромные результаты. Перебрав множество вариантов, мы остановились на восьми (см. Таблицу 1).

Контексты для проверки видовой соотносительности ГС

№	Контекст	Пример (корпус SYN)
1.	začít, začínat s vykonáváním čeho ↔ začít, začínat vykonávat co (начать, начинать выполнение чего-л. ↔ начать, начинать выполнять что-л.)	<i>Německá firma... začne s nabíráním lidí v lednu příštího roku↔...začne nabírat lidi v lednu... (Немецкая фирма начнёт набор людей в январе будущего года ↔ ...начнёт набирать людей...)</i>
2.	přestat, přestávat s vykonáváním čeho ↔ přestat, přestávat vykonávat co (прекратить, прекращать выполнение чего-л. ↔ прекратить, прекращать / перестать, переставать выполнять что-л.)	<i>Dobrovolní hasiči nepřestávají s odčerpáváním vody, která zatopila asi 15 sklepů na Zbraslavi↔... nepřestávají odčerpávat vodu ... (Пожарные-добровольцы не прекращают откачку воды, которая затопила примерно 15 погребов в Збраславе ↔ ...не прекращают откачивать воду...)</i>
3.	Někdo tráví, stráví čas / noc / život atd. vykonáváním čeho↔...tím, že vykonává, vykonával co (Кто-л. проводит, провёл время, ночь и т. д. за выполнением чего-л. / Кто-л. занимается в жизни выполнением чего-л. ↔ ... (за) тем, что выполняет, выполнял что-л.)	<i>Dřevo rychle hoří, a tak děda tráví celou zimu nošením dřeva z kůlny a přikládáním do kotle↔...tráví celou zimu tím, že nosí dřevo z kůlny a přikládá do kotle (Древесина быстро горит, и поэтому дедушка всю зиму занимается ношением дров из сарая и подкладыванием их в котёл ↔ ...тем, что носит дрова... и подкладывает их в котёл)</i>
4.	Někdo si krátí čas / čekání atd. vykonáváním čeho↔...tím, že vykonává co (Кто-л. коротает время, ожидание и т. д. (за) выполнением чего-л. ↔ ... (за) тем, что выполняет что-л.)	<i>Vesnická děvčata si při pastvách krátí chvíle vitím věnečků z lučních květin↔...tím, že vila věnečky... (Деревенские девочки, когда пастили скот, коротали время плетением веночков из луговых цветов ↔ ...тем, что плели веночки...)</i>
5.	Někdo se živí vykonáváním čeho↔...tím, že vykonává co (Кто-л. зарабатывает, живёт выполнением чего-л. ↔ ...тем, что выполняет что-л.)	<i>Po střední škole jsem se živila kreslením titulků k televizním inscenacím↔...jsem se živila tím, že kreslila titulky... (После средней школы я зарабатывала рисованием заголовков к телевизионным инсценировкам ↔ ...тем, что рисовала заголовки...)</i>
6.	Někdo si vydělává, přivydělává vykonáváním čeho↔...tím, že vykonává co (Кто-л. зарабатывает, подрабатывает выполнением чего-л. ↔ ...тем, что выполняет что-л.)	<i>O víkendech <Evžen> si přivydělává v hypermarketech vybalováním zboží↔...tím, že vybaluje zboží (По выходным Эвжен подрабатывает в гипермаркетах распаковыванием товаров ↔ ...тем, что распаковывает товар)</i>
7.	záliba ve vykonávání čeho ↔ záliba vykonávat co (увлечение выполнением чего-л. ↔ увлечение, хобби, пристрастие выполнять что-л.)	<i>K tomuto žánru ho přivedla záliba ve shromažďování faktů o neobvyklých jevech↔...záliba shromažďovat fakty... (К этому жанру его привело увлечение сбором фактов о необычных явлениях ↔ ...увлечение собирать факты...)</i>
8.	neustálé, věčné vykonávání čeho ↔ neustále, věčně vykonávat co (постоянное, непрерывное, вечное выполнение чего-л. ↔ постоянно, непрерывно, вечно выполнять что-л.)	<i>...Já začínám mít ruce unavené z neustálého držení dalekohledu před očima↔...z toho, že neustále držím dalekohled před očima (У меня начинают уставать руки от непрерывного держания бинокля перед глазами ↔ ...от того, что я непрерывно держу бинокль...)</i>

Данные контексты максимально удовлетворяют принятым выше критериям, однако, как показывает корпус, универсальными их всё-таки назвать нельзя.

Все они, во-первых, далеко не всегда обеспечивают возможность трансформации глагольного существительного, хотя обусловлено это в большей степени особенностями

языкового функционирования самого ГС, обладающего флективными свойствами типичных существительных. Невозможность, недостоверность или неясность трансформации может быть вызвана, в частности, такими факторами:

а) несовпадение субъектов действия ГС и глагола-сказуемого: *Co myslíte, kdy by měli rodiče*

začít s **plaváním** kojenců? (Как Вы думаете, когда родителям следовало бы начать с приобщением грудных детей к плаванию?) ↔ *...začít plavat kojence?;

б) наличие при ГС определяющих слов, которые не имеют эквивалентов в соотв. глагольных конструкциях: „Kluci z vládní koalice by už měli přestat s **takovým vytahováním** králíků z klobouku,“ miní místopředseda ODS Jan Zahradil («Ребятам из правительственной коалиции уже следовало бы прекратить такое доставание кроликов из шляпы», – считает заместитель председателя ГДП Ян Заградил) ↔ ...přestat < ? > vytažovat králíky...?;

в) вхождение ГС в ряды однородных членов, выраженных существительными с конкретно-предметной семантикой или именами действия других словообразовательных типов: *Má tři děti, volný čas tráví s **rodinou**, **hraním** ragby, rád také zajde do fitness* (У него трое детей, свободное время он проводит с семьёй, за игрой в регби, с удовольствием также посещает фитнес) ↔ ...čas tráví s rodinou, (a?) tím, že hraje ragby, ...?; *Jejich růstu... <polypů> nahrává mužská záliba v **pítí** piva a **konzumaci** tučných a masitých jídel* (Поступлю способствуя увлечение мужчин питьём пива и употреблению жирных и мясных блюд) ↔ ...mužská záliba pít pivo a konzumovat jídla?

г) двузначность конструкций *začí(na)t s čím* и *(s)tráví co čím*, могущих параллельно репрезентировать различные в смысловом и структурном отношении контексты: „*Začnete s **vyrovnáním** hladiny hormonů,*“ *odpověděla jsem* («Мы начнём с выравнивания уровня гормонов», – ответила я) ↔ *Začnete vyrovnávat hladinu...* (Мы начнём выравнивать уровень...) или *Začnete s tím, že vyrovnáte hladinu...* (Мы начнём с того, что выровняем уровень...); *...Koupil auto zhruba před deseti lety a strávil stovky hodin **uvedením** ferrari do původního stavu* (Он купил авто лет десять назад и провёл сотни часов за восстановлением фerrarри до первоначального состояния) ↔ ...*tím, že uváděl...* (...за тем, что восстанавливал...) или ...*tím, aby uvedl...* (...за тем, чтобы восстановить...).

Приведённые употребления глагольного существительного остались за пределами рассмотрения, включая даже структуры с именами действия других типов. Практика отнесения единиц *konzumace*, *hra* «игра», *plavba* «плавание» к кругу трансформов в славистике хоть и распространена [21; 28; 37], но, по причине их нерегулярного образования от глаголов, непоследовательного сохранения глагольных аргументов, большей склонности к обретению предметных значений, представляется сомнительной [23, с. 20–21]; [34, с. 13–16]; [39, с. 18–22;]. Случаи неоднозначной интерпретации ГС в сочетаниях с глаголами *začí(na)t*, *(s)tráví* немногочисленны и носят, в целом, периферийный характер; поэтому контексты 1 и 3 являются весьма объективными. Кроме того, для обеспечения у субстантивов чёткой трансформационной истории мы оформляли каждый конкретный поисковый запрос в корпусе SYN с дополнительными тэгами [tag="N...2.*"] и [tag="N..S.*"], что

позволило отсеять формы, употребляющиеся во множественном числе и не имеющие зависимого слова–дополнения со значением объекта или субъекта действия. С этой же целью контекст 8 был сужен до конструкций с предложениями: *při neustálém **zvyšování** objemu dat* (*npu* постоянном повышении объёма данных), *poukázat na neustálé **neplnění** slibů* (указать на постоянное неисполнение обещаний).

Во-вторых, несмотря на то, что все восемь контекстов актуализируют значения незавершённости, длительности, повторяемости действия, подкрепляемые употреблением глаголов несовершенного вида, в большинстве из них (контексты 3–7) могут встречаться глаголы совершенного вида. Последние, впрочем, в таком синтаксическом окружении достаточно редки (для каждого контекста в корпусе фиксируется от 20 до 30 вхождений) и выступают, к тому же, в особых контекстуальных условиях:

а) при обозначении регулярных, повторяющихся действий [5, с. 34], что подчёркивается наречиями *občas* «время от времени», *často* «часто», выражениями типа *každé ráno* «каждое утро»: *Ted' je nezaměstnaný. Vydělává si tím, že si **občas** zahraje za starou gardu* (Сейчас он безработный. Зарабатывает тем, что время от времени играет за старую гвардию);

б) когда способ заработка, пропитания, предмет занятия или увлечения подразумевает не единичное действие, а комплекс взаимосвязанных, сменяющих друг друга действий / событий: *Nyní je **mojí největší** zálibou přijít domů, svalit se a tupe, bez přemýšlení zírat na televizi* (В настоящее время я предпочитаю прийти домой, свалиться и тупо, не задумываясь, смотреть телевизор).

Что касается контекста 8, то наречия *neustále*, *věčně* сочетаются только с причастными формами глаголов совершенного вида, причём в примерах *Krása **být** věčně ukryta nemůže* (Красота не может быть вечно скрытой), *Díky **spodní** vodě je sklep neustále zaplaven...* (Из-за грунтовых вод погреб постоянно затоплен) выражается не завершённое действие, а состояние.

Отобранные контексты как средство идентификации видовой семантики глагольного существительного, тем не менее, вполне надёжны: все они, так или иначе, характеризуются аспектуальной однозначностью и актуализируют семантику несовершенного вида².

Проведённый анализ на базе корпуса SYN показал, что видовая форма чешского глагольного существительного, как правило, совпадает с аспектуальной семантикой всех восьми контекстов: в подавляющем большинстве случаев в них фигурируют субстантивы, мотивированные глаголами

² Контекст *během **vykonávání** čeho* (во время выполнения чего-л.) [40, с. 216] мы во внимание не брали, т. к. эквивалентная глагольная конструкция *Když někdo **vykonává** co* (Когда кто-л. выполняет что-л.) / *Když se něco **vykonává*** (Когда что-л. выполняется) к виду не чувствительна.

несовершенного вида (см. полученные результаты в Таблице 2).

Таблица 2

Характер употребления форм ГС в контекстах, актуализирующих грамматическое значение несовершенного вида

№	Контекст	Общее количество вхождений ГС	Количество вхождений ГС, мотивированных глаголами несовершенного вида	Количество вхождений ГС, мотивированных глаголами совершенного вида
1.	<i>začít, začínat s čím</i>	4222	3986 / 94,4 %	236 / 5,6%
2.	<i>přestat, přestávat s čím</i>	321	321 / 100 %	–
3.	<i>trávit, strávit co čím</i>	3607	3583 / 99,3%	24 / 0,7%
4.	<i>krátit co čím</i>	725	721 / 99,4 %	4 / 0,6 %
5.	<i>živit se čím</i>	1567	1540 / 98,3 %	27 / 1,7 %
6.	<i>(při)vydělávat (si) čím</i>	949	934 / 98,4 %	15 / 1,6 %
7.	<i>záliba v čem</i>	545	537 / 98,5 %	8 / 1,5 %
8.	<i>neustálé, věčné co</i>	911	908 / 99,7 %	3 / 0,3 %
Суммарное количество		12847	12530 / 97,5%	317 / 2,5%

Корпусная статистика ясно свидетельствует о том, что **грамматическая семантика вида является неотъемлемой частью содержательной структуры чешского ГС.**

Судя по мизерным процентным показателям, субстантивы, мотивированные глаголами совершенного вида, в данных контекстах – явление маргинальное и несистемное. Круг подобных ГС, несмотря на внушительную суммарную численность, на самом деле не так уж широк. Примерно треть от общего числа их вхождений представлена фактически одними и теми же единицами: *zpracování* «обработка, переработка; разработка» (44 вх.), *zprostředkování* «посредничество» (19 вх.), *zajištění* «обеспечение, гарантия; укрепление, фиксация» (14 вх.), *omezení* «ограничение, сокращение» (9 вх.), *odstranění* «устранение, ликвидация» (8 вх.), *rozšíření* «расширение» (8 вх.), *předpěstování* «выращивание рассады» (7 вх.), *zabezpečení* «обеспечение, защита» (7 вх.). Остальные ГС, в частности *nastudování* «изучение, усвоение», *prověření* «проверка», *ozvláštňení* «делание чего-л. необыкновенным», *ubytování* «предоставление жилья, размещение по квартирам», исчисляются, в основном, 1-3-мя вхождениями. Нередко они выступают в одних сочинительных рядах с коррелятивными по виду субстантивами. Например:

• *Starostové... několik posledních let strávili sháněním dokumentace a podrobným zpracováním svých záměrů...* (Мэры последние несколько лет провели за сбором документации и детальной разработкой своих замыслов);

• *Už jsme začali s rozšířením sklepa, abychom mohli našeho piva vyrobit ještě víc...* (Мы уже начали расширение погреба, чтобы изготовить ещё больше пива);

Литература

• *Prvním nápadným rysem je autorova záliba v grafickém ozvláštňení textů* (Первой отличительной чертой является склонность автора придавать необыкновенный вид графическому оформлению текстов).

Не включались в статистику субстантивы «совершенного вида» с переосмысленным акциональным значением типа *ohledání* «осмотр, обследование», *vyšetření* «медицинское обследование, осмотр», *ošetření* «оказание помощи, уход», *pojištění* «страхование, страховка». Указанные единицы разрабатываются в словарях как самостоятельные статьи, имеют собственное толкование с характерными стилистическими пометами (термин, специальное выражение и т. д.) [7; 33], т. е. обозначают, согласно классификации Я. Пузыниной [30], действия-ситуации. То же касается ГС *ohrožení* «угроза, опасность», *obležení* «осада», *spojení* «соединение, связь» со значением состояния.

Таким образом, чешские глагольные существительные на *-ní/-tí*, выступающие в трансформируемых синтаксических конструкциях, в полной мере наследуют грамматическую категорию вида производящего глагола. Корреляты типа *nalévání – nalití* передают видовое противопоставление совершенности и несовершенности действия, как правило, очень последовательно, и их употребление напрямую зависит от аспектуальной семантики контекста. Разрушение видовой соотносительности фиксируется у пар *zpracovávání – zpracování*, *zprostředkovávání – zprostředkování*, *zajišťování – zajištění*, но эти случаи единичны и общей тенденции кардинально не противоречат.

Перспективу исследования мы видим в проведении аналогичного анализа в отношении той части глагольных существительных, которые выступают в нетрансформируемых синтаксических конструкциях.

1. Ацаркина Т. А. Влияние категории вида на формирование общей семантики отглагольных существительных на *-ní, -tí* в современном чешском языке / Т. А. Ацаркина // *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich : budowa, semantyka i funkcjonowanie*. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1985. – S. 121–141.
2. Ацаркина Т. А. Интенционная структура отглагольных существительных и их синтаксическое функционирование в чешском языке / Т. А. Ацаркина // *Вестник московского университета : Серия 9. Филология*. – 1985. – №2. – С. 33–40.
3. Гнатюк Г. М. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові / Г. М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1982. – 248 с.
4. Лопатин В. В. Адъективация причастий в её отношении к словообразованию / В. В. Лопатин // *Вопросы языкознания*. – 1966. – №5. – С. 37–47.
5. Петрухина Е. В. Категория глагольного вида и транспозиция морфологических форм (на материале чешского языка в сравнении с русским) / Е. В. Петрухина // *Вестник московского университета. Серия Филология*. – 1977. – № 6. – С. 32–41.
6. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский; пер. с англ. А. Е. Кибрика, В. В. Раскина, В. И. Шовкуна; под. ред. В. А. Звегинцева. – М. : Издательство московского университета, 1972. – (Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики. Серия Переводов; вып. 1).
7. Чесько-український словник : у 2 т. / [уклад. Й. Ф. Андерш та ін.]. – К. : Наукова думка, 1988 – 1989.
8. Adamec P. Složené propozice a jejich syntaktické realizace v ruštině / P. Adamec // *Slovo a slovesnost*. – 1978. – roč. 39, č. 3-4. – S. 278–280.
9. Baláž G. Abstraktné deverbatíva v ruštině, slovenčine a češtině / G. Baláž // *Sovětská jazykověda*. – 1954. – roč. 4, č. 1. – S. 12–21.
10. Bartnicka B. Adiektywizacja imiesłowów w języku polskim / B. Bartnicka. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. – 189, [2] s.
11. Buzássyová K. Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operací (transformácie a parafrázy) / K. Buzássyová // *Jazykovedný časopis*. – 1984. – roč. 35, č. 2. – S. 121–133.
12. Buzássyová K. Názvy deja a názvy vlastnosti v transpozickej a nominačnej funkcii / K. Buzássyová // *Jazykovedný časopis*. – 1982. – roč. 33, č. 1. – S. 21–35.
13. Čeština – řeč a jazyk / M. Čechová a kol. – 2. vyd. – Praha : ISV nakladatelství, 2000. – 407 s.
14. Damborský J. Neurčitě a jmenné tvary slovesné v polštině / J. Damborský. – Praha : Státní Pedagogické Nakladatelství, 1967. – 79 s.
15. Daneš F. Věta a text : studie ze syntaxe spisovné češtiny / F. Daneš. – Praha : Academia, 1985. – 236 s.
16. Dickey S. M. Aspect and Verbal Noun in Slavic / S. M. Dickey // *Зборник матице српске за филологију и лингвистику*. – 1995. – књ. 38, св. 2. – С. 19–41.
17. Dokulil M. K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice / M. Dokulil // *Slovo a slovesnost*. – 1982. – roč. 43, č. 4. – S. 257–271.
18. Dokulil M. K překládání slovesného vidu / M. Dokulil // *Kniha o překládání : příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. – Praha : Nakladatelství československo-sovětského institutu, 1953. – S. 217–228.
19. Galton H. The Main Functions of the Slavic Verbal Aspect / H. Galton. – Skopje : Macedonian Academy of Sciences and Arts, 1976. – 307 p.
20. Havránek B. Česká mluvnice / B. Havránek, A. Jedlička. – 4 vyd., přeprac. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981. – 568 s.
21. Jelínek M. Funkce a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích / M. Jelínek // *Otázky slovanské syntaxe: Sborník symposia «Strukturální typy slovanské věty a jejich vývoj», 20-22.X.1966, Brno. Č. II / Hl. red. J. Bauer*. – Brno : Universita J. E. Purkyně, 1968. – S. 389–395.– (Spisy filosofické fakulty; č. 133).
22. Jelínek M. Jména dějová / M. Jelínek // *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen / Red. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař*. – Praha : Academia, 1967. – S. 562–653.
23. Karlík P. Ještě jednou k českým deverbálním substantivům / P. Karlík // *Čeština – univerzália a specifika 4 / Z. Hladká, P. Karlík*. – Praha : Lidové noviny, 2002. – S. 13–23.
24. Křížková H. Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině / H. Křížková // *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III: O ruském slovese*. – Praha : Academia, 1968. – S. 81–152.
25. Macháčková E. K jednotlivým typům transformací v češtině / E. Macháčková // *Slovo a slovesnost*. – 1992. – roč. 53, č. 4. – S. 273–281.
26. Mluvnice češtiny (2) : Tvarosloví/ M. Komárek, J. Kořenský, J. Petr (vedoucí), J. Veselková a kol. – 1 vyd. – Praha : Academia, 1986 – 536, [3] s.
27. Otfinowski A. Aspekt odśłownika jako czlonu określanego lub określajacego w niektórych związkach z przydawką / A. Otfinowski // *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. – 1970. – Zesz. 38 : *Filologia polska VIII*. – S. 103–114.
28. Panevová J. Formy a funkce ve stavbě české věty / J. Panevová. – Praha : Academia, 1980. – 222 s. – (Studie a práce lingvistické / Československá akademie věd; sv. 13).

29. Papierz M. Nominalizacje we współczesnym języku słowackim / M. Papierz. – Kraków : Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1982. – 66, [2] s. – (Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego; 590. Prace językoznawcze; zesz. 72).
30. Puzynina J. Nazwy czynności we współczesnym języku polskim : słowotwórstwo, semantyka, składnia / J. Puzynina. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1969. – 205 s.
31. Sgall P. Postavení sémantiky v generativním popisu jazyka / P. Sgall // Kybernetika. – 1966. – roč. 2, č. 5. – S. 457–467.
32. Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://korpus.juls.savba.sk>
33. Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971) / za vedení B. Havránka (hl. red.), J. Běliče, M. Helcla, A. Jedličky; digitalizovanou podobu zveřejnil lexikografický kolektiv Ústav pro jazyk český ČSAV 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ssjc.ujc.cas.cz/>
34. Soták M. Dejové substantíva v slovenčine a v ruštine / M. Soták. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. – 196 s.
35. Stylistika češtiny / J. Chloupek a kol. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. – 294 s.
36. Šimková M. O nominalizácii vedľajších časových viet / M. Šimková // Slovenska reč. – 1989. – roč. 54, č. 2. – S. 79–88.
37. Topolińska Z. Mechanizmy nominalizacji w języku polskim / Z. Topolińska // Studia gramatyczne I / Red. Z. Topolińska. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977. – S. 175–212. – (Prace Instytutu języka polskiego; № 25).
38. Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny : ve 2 část. / F. Trávníček. – 3 vyd., V Slovanském nakl. 1., opr. a dopl. – Praha : Slovanské nakladatelství, 1951. – Část II : Skladba. – 1951. – S. 617–1497. – (Slovanské jazykovědné příručky; sv. 2).
39. Veselovská L. K analýze českých deverbálních substantiv / L. Veselovská // Čeština – univerzália a specifika 3: Sborník konference v Brně 22.-24.11.2000 / Eds. Z. Hladká, P. Karlík. – Brno : Masarykova univerzita, 2001. – S. 11–27.
40. Veselý L. Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu) / L. Veselý // Slovo a slovesnost. – 2008. – roč. 69, č. 3. – S. 211–220.

Андрей СКОПЛЕВ

O VIDOVOM PROTIVOPOSTAVLENÍ ČEŠSKÝCH AKCIONÁLNÝCH SUBSTANTIVOV TIPIA NALÉVÁNÍ – NALITÍ

Аннотация. Стаття посвящена проблеме наследования чешскими глагольными существительными на *-ni/-tí* грамматической категории вида производящего глагола. Объект исследования составляют субстантивы в синтаксических конструкциях, связанных отношениями трансформации с синонимичными глагольными структурами. Проанализировано более 10 тысяч форм глагольных существительных на материале синхронического корпуса чешского языка SYN. Установлено, что формы глагольных существительных последовательно передают видовое противопоставление совершенности и несовершенности действия, а их употребление зависит от аспектуальной семантики контекста.

Ключевые слова: глагольное существительное, категория вида, номинализация, аспектуальный контекст.

Andrey SKOPLÉV

ON THE ASPECTUAL OPPOSITION OF CZECH ACTION NOMINALS LIKE NALÉVÁNÍ – NALITÍ

Summary. The article highlights the problem of imitating the grammatical category of the perfect vs. non-perfect aspect of the verb by Czech verbal nouns ending in *-ni/-tí*. These substantives in syntactic constructions constitute the object of the study and reveal transformational reference to synonymous verbal structures. More than 10 thousand forms of verbal nouns were analyzed in the material of the SYN corpus of the Czech language. It has been determined that the forms of the considered verbal nouns consistently render the aspectual opposition of the action being perfect vs. non-perfect and their use depends on the aspectual context semantics.

Key words: verbal noun, the category of aspect, nominalization, aspectual context.

Стаття надійшла до редакції 4.13.2017 р.

Скоплев Андрій Олександрович – старший викладач кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Донецька обл., Україна).

ЗВУЧНІ ТЕКСТИ ЗМІ У ФОНОСТИЛІСТИЧНОМУ ВАРІЮВАННІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017.

УДК 811.112.2'342:659.3

Фрумкіна А.Л. Звучні тексти ЗМІ у фоностилістичному варіюванні; 13 стор.; бібліографічних джерел – 22; мова – українська.

Анотація. Статтю присвячено проблемі вивчення варіативності звучного мовлення в сучасному федеративно-німецькому теледискурсі в умовах фоностилістичного варіювання на матеріалі підготовленого читання та підготовленого мовлення дикторів, а також модераторів суспільно-правового телебачення Німеччини (канали ARD, ZDF, DW-tv). У статті наведено авторську фоностилістичну класифікацію рівнів, розроблену на основі кодифікованої норми з огляду на неоднозначність правил функціонування глотального присуту.

Ключові слова: функціональний стиль, варіативність, дискурс, підготовлене читання, підготовлене мовлення, диктор, модератор.

У XXI столітті все більше дослідників схилиються до виділення медіа/теледискурсу в окремий вид мовлення та визначення його як самостійного мовного стилю, адже диктори та модератори прагнуть зберегти приписи кодифікацій, вводючи при цьому норми розмовної мови, які наближають їх до глядача. Цей самостійний стиль повинен, з одного боку, орієнтуватися на орфоепією, а з іншого – включати елементи розмовної мови. Персуазивний вплив медіадискурсу на повсякденну мову не підлягає сумніву, адже все, що вживається в розкутому побутовому мовленні, зараз допускається в сферу масмедіа. Незважаючи на це, було б неправильно вважати, що усні засоби масової комунікації диктують норми мови, але ще більш неправильно було б недооцінювати можливості останніх у формуванні та поширенні увявлення про те, на що повинна і може орієнтуватися мовна практика сучасного суспільства. Тому пильна увага лінгвістів, дослідників до проблем мовної культури має бути в першу чергу зосереджена на аналізі текстів радіо- та телемовлення, які в певному сенсі концентрують у собі всі особливості та елементи сучасної загальнонародної повсякденної мови.

Тексти засобів масової інформації все частіше служать основою для опису сучасного стану мови, адже в них швидше за все знаходять відображення і фіксуються зміни мовної / мовленнєвої дійсності, процеси, які є характерними для сучасного використання мови / мовлення.

Структура та зміст медіа мови/мовлення вивчалися в рамках найрізноманітніших шкіл та напрямів: з точки зору соціолінгвістики, прагматики, семіотики, психолінгвістики, функціональної стилістики, дискурсивного аналізу, контент-аналізу, когнітивної лінгвістики, а також в рамках таких відносно нових напрямків, як «critical linguistics» та лінгвокультурологія.

Завдяки радію, телебаченню та кіно озвучена мова доступна реципієнтам навіть у найвіддаленішому селі, вона постійно демонструє зразок мовного стандарту. У зв'язку з цим посилилася увага до німецькомовного стандарту, який, на думку німецьких фонетистів Г. Майнгольда, Б. Руес та Е.-М. Крех – неоднорідний та характеризується наявністю кількох національних варіантів: федеративно-німецького, австрійського та швейцарського (нім. Standard varietäten des Deutschen in Deutschland, Österreich und in der deutschsprachigen Schweiz) [10; 11; 12; 14; 15; 17, с.234].

Федеративно-німецький (ви)мовний стандарт є формою мовного варіанту Федеративної Республіки Німеччини (нім. Standard varietät der Bundesrepublik Deutschland), поширюється, в основному, за допомогою електронних засобів масової інформації, має високий престиж та кілька фонетичних форм-варіантів. Така варіативність мовної норми пов'язана з фоностилістичними рівнями стандартної німецької вимови, які застосовуються в різних сферах по-різному, і не завжди в повній мірі, наприклад, в публічних або приватних, суто офіційних або менш формальних ситуаціях, при репродуктивному (нім. Reproduzieren des Sprechen), підготовленому (нім. Memoriertes Sprechen) та спонтанному мовленні (нім. Freiproduzieren des Sprechen, Spontansprache).

Тексти засобів масової інформації все частіше служать основою для опису сучасного стану мови, адже в них швидше за все знаходять відображення та фіксуються зміни мовної / мовленнєвої дійсності. Саме мова засобів масової інформації, а не сценічна вимова впливає сьогодні на мовну норму. ЗМІ – найважливіше джерело для розвитку та поширення норми. І. Вєпрева підкреслює, що ЗМІ фактично контролюють мовну норму, надаючи окремим елементам особливої ваги, применшуючи цінність інших [2, с.34].

Медіатекст – це не тільки реалізація комунікативної та когнітивної функції мови, а й культурний код, ефективний механізм формування стереотипів. У новітньому німецькому орфоепічному словнику (Deutsches Aussprache Wörterbuch 2010) німецький мовний стандарт (нім. Standard aussprache) характеризується як форма мовного варіанту (нім. Standard varietät) у Федеративній Республіці Німеччині та має в географічному і соціальному сенсі великий авторитет, поширюється, в основному за допомогою електронних медіа. Така мова престижна, в першу чергу тому, що використовується в офіційних ситуаціях. Кодифікована мовна норма є обов'язковою для всієї, нехай і вузької групи професійних дикторів та модераторів, саме на неї орієнтуються слухачі. Перш за все, це стосується дикторів медіапередач надрегіонального мовлення.

Зниження точності артикуляції стосується вокалізму та консонантизму й виражається в редукації, що може призвести до елізії та поширюється на ненаголошені й прискорені склади (нім. Nichtakzentuierte und beschleunigte Silben), слова або вирази, оскільки пришвидшення усної мови пов'язане зі зниженням м'язового напруження [с.98-99].

Як уже зазначалося вище, федеративно-німецький варіант мовного стандарту – це історично обумовлений, нестабільний феномен, де поряд із повними, експліцитними формами вживаються слабкі, скорочені форми (англ. Weak forms, нім. Schwache Formen). Вживання цих форм призводить до необхідності виокремлення фоностилістичних рівнів (нім. Phonostilistische Ebenen, Formstufen), які обумовлені ситуативно. Г. Майнгольд та Б. Руес розрізняють 2 фоностилістичні рівні німецької надрегіональної вимови (нім. Präzisionsstufen überregionaler Aussprache):

1) Високий урочистий фоностилістичний рівень (нім. Gehobene phonostilistische Ebene), який можна співвіднести з «повним типом вимови» за Л. В. Щербою та Л. В. Бондарко [1; 8] і з «full style of pronunciation» за В. Г. Мултоном.

2) Фоностилістичний розмовний рівень в усній інтеракції (нім. Phonostilistische Ebene des Gesprächs).

Відзначається при цьому, що високий фоностилістичний рівень наближений до письмового зразка та представлений лише під час декламації класичної лірики, в урочистих виступах, тому дуже рідко реалізується. На протигагу йому, мовний стандарт другого рівня охоплює більш широкий спектр повсякденної усної комунікації.

У словнику німецької вимови (DAWB 2010) представлена дещо інша класифікація: фоностилістично виділено 3 типи усної мови з описом точної артикуляції під час використання:

1. Декламація і читання урочистої доповіді, дуже висока точність артикуляції (нім. Eine

sehr hohe Artikulationspräzision, angewendet vor allem beim reproduzierenden Sprechen, z.B. beim feierlichen Vortrag);

2. Читання манускриптів на радіо та читання художньої літератури, висока точність артикуляції (нім. Eine hohe bis mittlere Artikulationspräzision, angewendet vor allem beim reproduzierenden Sprechen, z.B. beim Vorlesen von Nachrichtentexten in Funk und Fernsehen);

3. Спокійна, ділова розмова або доповідь з обмеженим рівнем напруженості, знижена точність артикуляції (нім. Eineverminderte Artikulationspräzision, angewendet vor allem beim freien Sprechen, z.B. bei öffentlich geführten Gesprächen in Funk und Fernsehen) [10, с.99].

При цьому наголошується, що артикуляція звуків та звукосполучень характеризується зростанням кількості редукацій та асиміляцій в напрямку від групи 1 до групи 3. У ненаголошених складах, словах та словосполученнях кількість звукових модифікацій зростає; під час високої швидкості мовлення спостерігається також поява престо-форм (нім. Presto-Formen), що є протилежністю до ленто-форм (нім. Lento-Formen).

На наш погляд, ця класифікація підлягає більш детальному диференціюванню, при якому кожен із запропонованих фоностилістичних рівнів можна подрібнити ще на 2 ступені відповідно до ситуативних умов комунікації.

I. А. Високий ступінь високого фоностилістичного рівня (нім. Hohe Formstufe der gehobenen phonostilistischen Ebene). Є, як уже зазначалося вище, рідко реалізованою формою вимови, максимально наближеної до письмового зразка.

I. Б. Помірний ступінь високого фоностилістичного рівня (нім. Gemäßigte Formstufe hohe Formstufe der gehobenen phonostilistischen Ebene). В інформаційних та пізнавальних теле- й радіопередачах мова дикторів є, по суті, озвучуванням друкованого тексту для глядача або слухача, тому може характеризуватися набором відмінних фонетичних характеристик, властивих читанню, спрямованому на сприйняття. Диктор в даній ситуації виступає посередником між укладачами інформаційного тексту та його реципієнтами (слухачами або глядачами). Дикторська мова може розглядатися як прочитана, що відбивається в термінах «readspeech» і «vorgelesene Sprache» та носить нейтральний характер (neutrale Rede). Цілком імовірно, що федеративно-німецький варіант мовного стандарту, що пройшов кілька фаз номінації (нім. Hochlautung, Einheits (aus) sprache, Standardlautung, Standardaussprache), має бути максимально наближеним до кодифікованої норми в випусках новин та програмах теле- й радіомовлення через нейтральний характер мови дикторів – яскравий приклад мови на високому фоностилістичному рівні (нім. Gehobene phonostilistische Ebene) помірного ступе-

ня (нім. *Gemäßigte Formstufe*), адже випуски новин є підготовленим читанням.

II. А. Високий ступінь усної інтеракції (нім. *Gehobene Formstufe der Gesprächsebene*). Даний щабель може бути представлений підготовленою промовою ведучого в інтерв'ю, ток-шоу та прес-конференціях. До умов, які впливають на реалізацію висловлювання, відносяться «підготовчі» роботи, які передують висловам, тобто ступінь підготовленості мовця. Така підготовленість властива офіційним виступам, доповідям, аналітичним повідомленням, а також виступам на радіо та телебаченні [7, с.396].

Мова модераторів та інтерв'юєрів відноситься до фоновистилістичного рівня, якому властива велика кількість редуцій та асиміляції, адже вона наближена до розмовного рівня. Мова інтерв'ююваного меншою мірою підготовлена й, таким чином, може бути схильна до асиміляції і редуції. Різні стилі мовлення мають різні апріорні ймовірності, отже, тут імовірні явища артикуляторної редуції.

Диктор обирає засіб вираження, що, на його думку, є найбільш доцільним для вирішення комунікативного завдання, що стоїть перед ним. Моделювання ігрових ситуацій, перехід від нейтрального висловлювання до колоритно забарвленої мовної гри Л. Вітгенштейн визначає, як взаємодію мови й дії, в основі якої лежить маніпулювання комунікативними формами [4, с.95].

II. Б. Щабель невимушеної усної інтеракції (нім. *Formstufe des lässigen Gesprächs*), якому властива певна недбалість артикуляції. Інтерв'ю та ток-шоу лежать «нижче» фоностилістичного рівня розмови. Цей ступінь є широковживаним та стосується щоденної й надрегіональної комунікації обличчям до обличчя (нім. *Face-to-face Kommunikation*).

У сучасній науці вплив емоцій на мовну діяльність досліджується психологами і психолінгвістами. У рамках лінгвістичної науки проблема емоційної (про)мови розглядається, як правило, на одному мовному рівні.

Під час підготовленого читання немає достатньої самостійності або спонтанності, адже опорою служать ключові слова, що запам'яталися: думки-висловлювання, текстові структури та їх частини. Навіть найдосвідченіші диктори намагаються, по можливості, не читати передачі без попередньої підготовки, проте в тексті часто зустрічаються доповнення або уточнення, внесені редакторами після ознайомлення диктора з текстом. Це проявляється тоді, коли диктор ставить інтонаційну крапку, а фраза має продовження. Диктор ж змушений після голосової крапки робити «доважок». Буває й зворотна ситуація, коли диктор, думаючи, що фразу незакінчено, обирає інтонацію, що вимагає продовження, внаслідок чого його голос «зависає» в ефірі.

У випусках новин («*Journal. Nachrichten*», «*Hallo Deutschland*», «*Tagesschau*») та інформацій-

но-пізнавальних програм («*Brisant*», «*Plusminus*», «*Im Focus*», «*Euromaxx*», «*Europa aktuell*», «*Fit und gesund*») надрегіонального телебачення розглядаються питання економіки, політики, культури, спорту та погоди. Для такого розмаїття тем дикторові потрібна велика палітра інтонаційного забарвлення. Підготовлене читання найчастіше пов'язане з монологічною формою, а підготовлена усна інтеракція носить діалогічний характер – в інтерв'ю, ток-шоу та шоу («*Quadrige*», «*Volle Kanne*», «*Anne Will*») і розважальних шоу («*Wettendass ...?*», «*Sportschaulive*»), як з боку тільки одного співрозмовника, так і з обох сторін, коли всі учасники задалегідь ознайомлені з проблематикою і зразковим текстом. Ситуативно зумовлене варіювання передбачає дослідження мови в конкретних ситуаціях спілкування, така варіативність проявляється у використанні тих чи інших мовних засобів, у тому числі – у виборі з безлічі фонетичних варіантів одного, найбільш відповідного, на думку диктора.

Мовним корелятом соціальних сфер комунікації є функціональний стиль – суспільно усвідомлена та функціонально обумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів використання, відбору та поєднання засобів мовного спілкування в сфері тої чи іншої суспільної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими ж способами вираження, які служать для інших цілей, виконують інші функції в мовній суспільній практиці [3, с.73]. Співвіднесення стилів з основними функціями мови доцільно, проте не може бути покладено в основу класифікації, так як тій чи іншій функції мови відповідає два або кілька різних функціональних стилів, при цьому ігноруються диференційні ознаки окремих стилів [6, с.54-55].

Поняття функціонального стилю співвідноситься зі сферою комунікативної діяльності – узагальненої соціальної ситуації з усіма властивими їй ознаками. На це вказує К.А. Долінін, відзначаючи, що функціональні стилі – це не що інше, як узагальнені «мовні жанри», тобто мовні норми побудови певних класів текстів, що втілюють узагальнені соціальні ролі [5, с.60-62].

Іншими словами, для всіх членів колективу (в нашому випадку – носіїв федеративно-німецького варіанту мовного стандарту) характерні одні й ті ж закономірності, які проявляються у виборі тих чи інших мовленнєвих форм залежно від соціальної ситуації спілкування. Загальна модель ситуативної варіативності може при цьому по-різному реалізуватися в різних соціальних групах. «Середні класи» використовують менш стереотипні та / або обмежені мовні форми, ніж «нижчі класи» суспільства, обсяг використовуваних мовних ресурсів та їх стереотипність – це не постійна величина, вона варіюється завдяки низці факторів, наприклад, у залежності від соціальної ситуації. Яскравим прикладом персуазивного впливу ЗМІ, що зростає

щодня та впливає на всі класи суспільства і всі рівні (від звуку до тексту) мови/мовлення, може служити вплив федеративно-німецького телебачення на швейцарське, в якому, внаслідок певного впливу, звучна мова дикторів (більшою мірою) і модераторів (меншою мірою) наблизилась до федеративно-німецького варіанту мовного стандарту, що не може не впливати на глядачів / слухачів.

Модератор, як правило, утримується від висловлення власних думок і суджень. Якщо оглядач у діалозі з гостем у студії може відійти від заданого сценарію, то інтерв'юер і модератор проявляють індивідуальність лише в продуманій постановці питання, спрямованого на отримання інформації. Модератор може також багато чого домогтися наполегливістю і послідовністю, коли гість не бажає відповідати на запитання прямо.

Література

1. Бондарко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи / Л. В. Бондарко. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1981. – 276 с.
2. Вепрева И. Т. Мода и норма в современной культурно-речевой ситуации / И. Т. Вепрева // Проблемы языковой нормы. Тезисы докладов международной конференции. Седьмые Шмелевские чтения. – М. : Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2006. – С. 31–34.
3. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 654 с.
4. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн // – К. : Основи, 1995. – 311 с.
5. Долинин К. А. Стилистика французского языка / К. А. Долинин. – Л., 1978. – 160 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
7. Фрумкина А. Л. Особенности бифонемных сочетаний гласных в теледискурсе Германии / А.Л. Фрумкина // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць. – Випуск 15. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич, 2013. – С. 395–406.
8. Щерба Л.В. Субъективный и объективный методы в фонетике / Л. В. Щерба // Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л., 1968. – Вып. 1. – С.110–116.
9. Bernstein B. Elaborated and restricted codes / Basil Bernstein // The ethnography of communication. – Ed. By Gumperz and D. Hymes. // American Anthropologist. – V. 66. – No 6. – 1964; Elaborierter und restringierter Kode: Eine Skizze // Aspekte der Soziolinguistik. – Frankfurt am Main, 1971. – 386 S.
10. Deutsches Aussprachewörterbuch / Krech E. M., Stock E., Hirschfeld U., Anders L.C – Walter de Gruyter, Berlin, New–York, 2010. – 1176 S.
11. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache / Krech E. M. u. a. – Leipzig VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 600 S
12. Krech E.M. Die Differenzierung von Standard deutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung / Eva – Maria Krech // Лингвистическая полифония (сборник в честь юбилея профессора Р. К. Потаповой). – М. : Языки славянских культур, 2007. – С. 404–423.
13. Labov W. The social stratification of English in New York city / W. Labov. – Washington : D.C., 1966. – 600 p.
14. Meinhold G. Norm und Lautwandel / Gerhard Meinhold // Wissenschaftliche Zeitschrift der Fr. Schiller. – Jena, 1967. – H. 5. – S. 593-608.
15. Meinhold G. Phonostilistische Ebenen in der deutschen Standardaussprache / Gerhard Meinhold // DaF, 1986. – №5. – S.288–293.
16. Moulton W. G. The sounds of English and German / W. G. Moulton. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1962. – 185 S.
17. Rues B. Varietäten und Variationen in der deutschen Aussprache / Beate Rues // DaF, 2005. – №4. – S. 232–237.

Словники, довідники

1. Deutsches Aussprachewörterbuch / Krech E. M., Stock E., Hirschfeld U., Anders L.C – Walter de Gruyter, Berlin, New–York, 2010. – 1176 S.
2. Duden. Aussprachewörterbuch. Bd. 6 (2. Aufl.) – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2005. – 830 S.
3. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache / Krech E. M. u. a. – Leipzig VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 600 S.
4. Krech H. Die Lehrerstimme, Stimmbefunde an künftigen Lehrern von 1946–1951 / Hans Krech // Wiss. Z. Univ. Halle, ges.–sprachw. R. – 1951/52. – H.11– S. 75–78.
5. Krech H. Einführung in die deutsche Sprechwissenschaft / Sprecherziehung (Lehrbrief) / Hans Krech. – Berlin : VEB Dtsch. Verlag d. Wissenschaften, 1960 – 127 S.

Арина ФРУМКИНА

ЗВУЧАЩИЕ ТЕКСТЫ СМИ В ФОНОСТИЛИСТИЧЕСКОЙ ВАРИАТИВНОСТИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме изучения вариативности звучащей речи в современном федерально-немецком теледискурсе в условиях фоностилистического варьирования на материале подготовленного чтения и подготовленной речи дикторов и модераторов общественно-правового телевидения Германии (каналы ARD, ZDF, DW-tv). Приведена авторская фоностилистическая классификация уровней, разработанная на основе кодифицированной нормы, учитывающая неоднозначность правил функционирования глоттального приступа.

Ключевые слова: функциональный стиль, вариативность, дискурс, подготовленное чтение, подготовленное говорение, диктор, модератор.

Arina FRUMKINA

READING TEXTS OF THE MEDIA IN FONOSTILISTIC VARIATIVITY

Summary. The article focused on the problem of studying the variability of spoken language in the modern federal-German television discourse under the phonostilistical variety on the basis of read-aloud and prepared speech of the announcers and moderators of the public-law television of Germany (ARD, ZDF, DW-tv). In the article is also given the author's phonostilistical classification of levels based on the codified norm.

Key words: functional style, variability, discourse, read-aloud, prepared speech, announcer, moderator.

Стаття надійшла до редакції 6.09.2017 р.

Фрумкіна Арина Леонівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов №2 Національного університету «Одеська юридична академія».

ДИНАМІКА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ІМЕН УЖГОРОДЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ (ЖІНОЧІ ІМЕНА)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 81'367,625

Шоля І.С. Динаміка багатоконпонентних імен ужгородців у ХХ столітті (жіночі імена); 15 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається структура та динаміка функціонування багатоконпонентних жіночих імен в антропоніміконі міста Ужгорода протягом ХХ століття. Наводяться приклади найпоширеніших компонентів подвійних і потрійних антропонімів, серед яких найуживаніші угорські, християнські та слов'янські імена. Називаються основні причини функціонування багатоконпонентних онімів у іменнику міста. Порівнюється динаміка використання таких антропонімів у іменниках Ужгорода і західних регіонів України.

Ключові слова: іменник, багатоконпонентні жіночі особові імена, динаміка іменника, вибір імені.

Багатоконпонентні антропоніми викликають глибокий інтерес науковців, особливо в останні десятиріччя. Предметом досліджень стають такі важливі питання, як природа, причини появи та функціонування складних антропонімів. Підтвердженням актуальності цієї теми є поява цікавих публікацій в сучасній ономастиці, де у різних аспектах розглядаються багатоконпонентні назви. До вказаної проблематики, як у межах дисертаційних досліджень, так і окремих наукових розвідок, звертаються Л.О. Белей, І.В. Єзерська, Л.Є. Луньо, В.А. Ніконов, С.П. Павелко, С.М. Пахомова, Н.О. Свистун, І.Д. Скорук. Ряд науковців, досліджуючи історію виникнення багатоконпонентних антропонімів, знаходять функціонування таких імен ще в дохристиянській Русі, коли, крім основного імені, дитині надавали додаткове, не-привабливе, яке мало виконувати функцію оберегу [3; 136]. С.М. Пахомова вважає, що поєднання двох імен особи з'явилося внаслідок християнсько-язичницького антропонімійного дуалізму [4; 29]. Однією з причин появи та функціонування багатоконпонентних антропонімів є явище однойменності як залишок системи найменування в дохристиянський період [3; 139]. Язичницькі уявлення слов'ян про Рода, про духів-покровителів сім'ї, віра в імена-обереги [4; 9] пояснює бажання назвати дитину за іменем батька чи матері, бабусі чи дідуся, дядька чи тітки, що, у свою чергу, також є причиною появи подвійних імен.

Деякі мовознавці, зокрема Л.О. Белей, пов'язує появу таких імен з релігійним чинником – дотримання християнських традицій. Інша причина – прагнення забезпечити найменованій дитині двох або трьох небесних заступників [1; 68]. Ця практика дуже поширена у представників римокатолицького віросповідання.

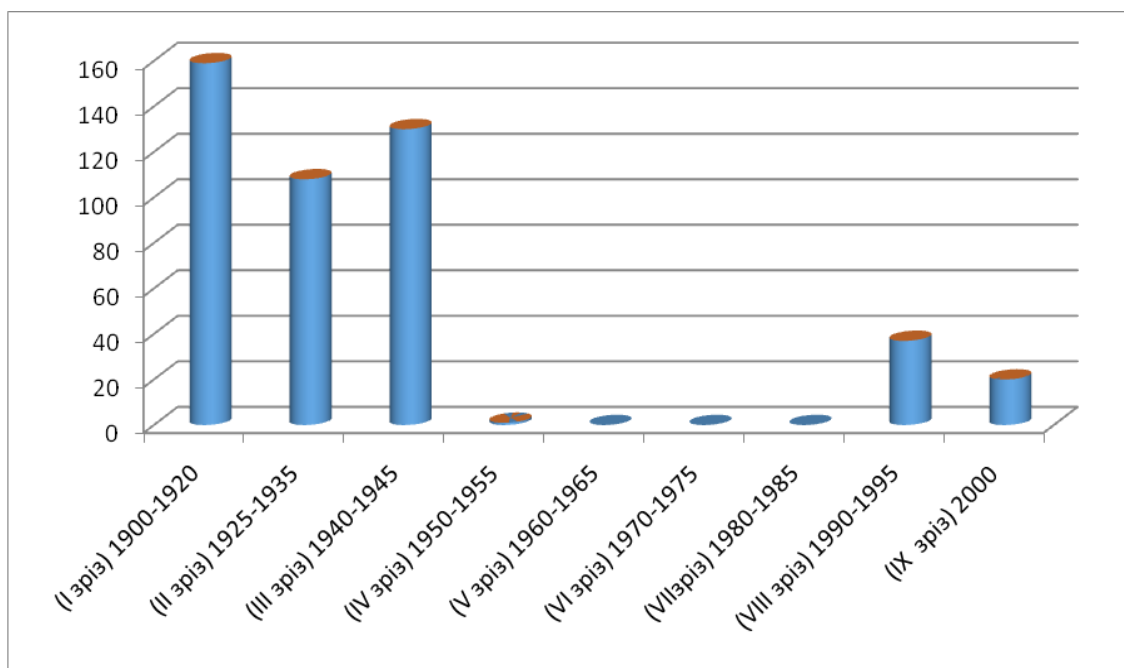
Мета нашої статті – дослідити динаміку функціонування багатоконпонентних жіночих онімів у іменнику м. Ужгорода ХХ ст. *Об'єктом* дослідження стали 330 багатоконпонентних жіночих особових імен. *Предметом* дослідження є структура і динаміка функціонування подвійних,

потрійних і чотирьохконпонентних жіночих антропонімів у іменному репертуарі ужгородців. *Джерелом* дослідження послужили архівні матеріали метричних книг реєстрації актових записів м. Ужгорода Закарпатського державного обласного архіву.

Особливістю жіночого іменника м. Ужгорода ХХ ст., як і чоловічого, є наявність у ньому великої кількості багатоконпонентних онімів [11; 40]. Нами зафіксовано 284 подвійних жіночих імен, що обслуговують 388 носіїв, 44 потрійних – 65 носіїв і два чотириконпонентні оніми, які мають по одному носієві – це *Gabriella Maria Izabella Margit* та *Veřa Eleonora Ruzěna Emma*³. Таким чином, 330 багатоконпонентних одиниць, що становить 49,4 % від усіх зафіксованих в Ужгороді жіночих імен, обслуговують 455, або 5,4 % носіїв. Основну кількість багатоконпонентних імен становлять подвійні. Їм належить 86 %. Кількаменність при називанні дівчаток була поширеним явищем, як і при найменуванні хлопчиків. Спостерігається і схожа динаміка їх функціонування протягом досліджуваного періоду: формування і активне використання до 1945 р. та значна перерва у використанні аж до 1995 р [11; 40].

У I-му хронологічному зрізі (1900-1920 рр.) функціонувало 105 багатоконпонентних імен, що обслуговували 159 носіїв, у II-му (1925-1935 рр.) – 98 імен для 108 носіїв, у III-му (1940-1945 рр.) – 112 імен обслуговували 130 носіїв, у IV-му – одне ім'я для 1 носія. З V по VII зрізи не зафіксовано жодного такого антропоніма. У VIII – з'явилося 10 двокомпонентних імен, якими було названо 37 дівчаток, у IX зрізі їхня кількість збільшилася 18 одиниць, що обслуговували 20 носіїв. Графік 1 відображає динаміку функціонування багатоконпонентних імен за кількістю носіїв.

³ У цьому випадку і надалі подаємо оригінальне написання багатоконпонентних імен, що зафіксовані у дже-релах через кому, дефіс чи окремо.

Графік 1. Динаміка функціонування багатокомпонентних жіночих імен у м. Ужгороді протягом XX ст.

Трикомпонентні жіночі антропоніми використовувалися в Ужгороді до 1940 р. Їхня кількість значно менша: у I-му зрізі зафіксовано всього 20 імен, що обслуговували 40 дівчат, у II-му – всього 7 імен для 8 денотатів, у III-му – 17 імен були присвоєні 17 новонародженим. Два чотирикомпонентні оніми зафіксовані у 1915 р. та 1930 р.

Жіночі багатокомпонентні імена насправді мали велику популярність і використовувалися значно активніше, ніж чоловічі. Підтвердженням цього є той факт, що два оніми зафіксовані у групі широковживаних. Це двокомпонентне *Юліанна Анна* (27 носіїв), зафіксоване у 1940 і 1995 рр. та трикомпонентне *Angela Ibolya Livia* (20), зафіксоване у 1905 р. 35 імен перебувають у групі маловживаних, і обслуговують 115 носіїв. До них належать: двокомпонентні *Mária-Iren* (12), *Anna Maria/Anna Marie/Анна Марія/Аннамарія* (11), *Maria Magdolna/Maria Magdalena/Марія Магдаліна* (8), *Eva Maria/Єва Марія* (6), *Etelka Emma* (5), *Katalin Maria/Каталін Марія/Катерина Марія* (5), *Emilia Kornelia* (4), *Anna Erzsebet* (3), *Ibolya Fáni* (3), *Klara-Mária/Клара Марія* (3), *Maria-Anna* (3), *Maria-Terezia/Марія Терезія* (3), *Olga Mária* (3), *Mária-Katalin/Марія Каталін* (3), *Katerina Eva/Kаталін Єва/Катерина Єва* (3), *Alexandra Maria* (2), *Erzsébet Mária* (2), *Etelka Roza* (2), *Etelka-Edit* (2), *Eva Alzbeta* (2), *Gabriela Marta* (2), *Ilona Mária* (2), *Marta-Iren* (2), *Olga Anna* (2), *Vlasta Maria* (2), *Єва Ержебет* (2), *Єва Клара* (2), *Єва Магдолна* (2), *Марія Зузана* (2), *Марія Ілона* (2), *Марія-Олександра/Марія Олександра* (2), *Сте́ла Елізавета* (2), *Єва Ілона/Єва Ілона* (2) та трикомпонентні *Margit Malvin Anna* (2), *Maria Anna Alzbeta* (2).

У 1950 р. у іменнику міста зафіксоване всього одне двокомпонентне *Анне-Грета* (2). На 45 років багатокомпонентні імена припинили своє функціонування. Помітна активізація і відновлення звичаю багатоіменності розпочалися з 1995 р., але тільки для двокомпонентних імен, оскільки трикомпонентні не були зафіксовані жодного разу. У 1995 р. подвійні імена отримали 37 дівчат: *Юліанна Анна* (26), *Анна Марія/Аннамарія* (2), *Марія-Олександра/Марія Олександра* (2), *Сте́ла Елізавета* (1), *Вікторія-Іоанна* (1), *Евеліна-Тюнда* (1), *Марина-Марія* (1), *Наталія-Іванна* (1), *Роксолана-Іоанна* (1), *Святослава-Ольга* (1) – всього 10 одиниць. У 2000 р. кількість носіїв подвійних імен знову зменшилася, та кількість імен збільшилася до 18: *Анна Марія/Аннамарія* (3), *Марія Терезія* (1), *Аліна-Олександра* (1), *Алла-Анастасія* (1), *Ангеліна-Валерія* (1), *Анна-Владислава* (1), *Анна-Ніколета* (1), *Валентина-Аліна* (1), *Вікторія-Ніколь* (1), *Віолета-Вікторія* (1), *Габрієла-Марія* (1), *Данієла-Анастасія* (1), *Дарина-Рената* (1), *Марія-Ангеліна* (1), *Марія-Єлісавета* (1), *Ніколет-Марі* (1), *Ольга-Каталіна* (1), *Ребека-Анна* (1).

Поширеними компонентами подвійних і потрійних антропонімів є популярні імена угорського походження, такі як *Ibolya/Іболя/Ібоя*, *Edita/Yudit/Edit/Юдіт/Едіт/Едіта*, *Etel/Etelka/Etela/Етелка/Етела/Етель*, *Yolán/Iolán/Iolana/Йолана*, У наших матеріалах зафіксовано:

- 27 випадків з антропонімним компонентом *Ibolya/Іболя/Ібоя*: *Margit Ibolya* (1900), *Ibolya Fáni* (1905), *Angela Ibolya Livia* (20 у 1905), *Ibolya Melinda Eleonora* (1910), *Єва Іболя* (1940), *Іболя Єва* (1940), *Імдіко Іболя* (1940), *Елізавета Іболя* (1945);

- 21 фіксація багатокомпонентних імен зі складовою частиною *Edita/Yudit/Edit/Юдім/Едім/Едіма*: *Paula Edith* (1900), *Etelka-Edit* (два у 1915), *Edit Gizella* (1915), *Iudit Ilona* (1920), *Fransiska Edit* (1925), *Agnesa Iudita* (1935), *Hana Edita* (1935), *Iudita Anna* (1935), *Iudita Magdalena* (1935), *Iudita Marta* (1935), *Marianna Iudit* (1935), *Естер Едім* (1940), *Едім Єва* (1940), *Нора Юдім* (1940), *Юдім Єва* (1940), *Юдім Марія* (1940), *Юдім Ержебет Магдолна* (1940), *Юдім Ержібет Аніко* (1940), *Юдім Етелка Марія* (1940), *Юдім Зузан Ержебет* (1940);

- 12 випадків з іменем *Etel/Etelka/Etela/Етелка/Етела/Етель*: *Etelka Roza* (два у 1900), *Etelka Ester* (1900), *Etel Sara* (1905), *Etelka Emma* (п'ять носіїв у 1905), *Etelka-Edit* (два у 1915), *Marta Etelka* (1920),

- 7 багатокомпонентних особових імен з антропонічним компонентом *Yolán/Yolana/Iolán/Iolana*: *Yolan Erzsebet* (1905), *Yolán Ilona Magdolna* (1905), *Yolán Yulia* (1910), *Yolana Eva* (1920), *Iolan Rozsa* (1920), *Iolan Alzabeta* (1925), *Magdalena Iolana* (1935).

Та все ж, угорські жіночі запозичення у випадку багатоіменності були менш популярні, ніж чоловічі. У жіночому іменнику найпоширенішими у разі дво- і триіменності спостерігаємо поєднання християнських імен. Серед них найбільш уживаними є поєднання з антропонічним компонентом *Анна/Ганна, Єва/Ева, Єлизавета, Катерина, Магдаліна, Маргарита, Ольга, Олена/Єлена* з їхніми угорськими та чеськими варіантами: *Anna/Yohanna/Hanna; Eva; Erzsebet/Alzbeta/Eliza?etta/Ержебет/Алзбета; Katalin/Katařina/Katalina; Magdolna/Magdolina/Magdalena/Магдолна; Margit/Morgit/Marketa/Marhita/Моргіт; Olga; Ilona/Helena/Helen/Elena/Лона*. Протягом першої половини ХХ ст. ці імена в різні періоди перебували у групі найуживаніших і широкоживаних, тому і в багатокомпонентних антропонімах вони були також популярними. У наших матеріалах зафіксовано декілька сотень таких поєднань: *Anna Hana* (1900), *Anna Maria/Anna Marie/Анна Марія/Аннамарія* (1900, 1910, 1930, 1935, 1940, 1995, 2000), *Anna Ilona* (1905), *Anna Erzsebet* (1905), *Iren Anna* (1905), *Margit Malvin Anna* (два у 1905), *Aranka Anna Maria* (1910), *Anna-Katalin* (1915), *Emma-Anna* (1915), *Hana-Amalia* (1915), *Hana Eolita* (1925), *Irina Anna* (1925), *Hana Marie* (1930), *Valere Anna* (1930), *Olga Anna* (два у 1935), *Maria Anna Alzbeta* (два у 1935), *Anna Olga* (1935), *Eva Anna* (1935), *Iaroslava Anna* (1935), *Hana Edita* (1935), *Iudita Anna* (1935), *Inge Anna* (1935), *Zdenka Anna* (1935), *Vera Anna* (1935), *Vlasta Anna* (1935), *Marta Anna* (1935), *Eva Anna Bozena* (1935), *Maria Frantiska Anna* (1935), *Miloslava Olga Anna* (1935), *Юліанна Анна* (1940, 1995), *Aranka Anna* (1940), *Ідіка Анна* (1940), *Анна Еріка Гойналка* (1940), *Лона Анна Марія* (1940), *Каталін Ержібет Анна* (1940), *Анетта Анна* (1945), *Анне-Грета* (1950),

Ребека-Анна (2000), *Анна-Владислава* (2000), *Анна-Ніколета* (2000);

Eva Emma Erzsebet (1915), *Eva Maria/Єва Марія* (1925, 1940), *Katerina Eva/Kаталін Єва/Катерина Єва* (1920, 1940, 1945), *Marie Eva* (1930), *Yolana Eva* (1930), *Eva Berta* (два у 1935), *Eva Anna* (1935), *Eva Arnostka* (1935), *Eva Gabriela* (1935), *Eva Irena* (1935), *Agnesa Eva* (1935), *Eva Marianna* (1935), *Eva Anna Bozena* (1935), *Eva Maria Marta* (1935), *Єва Клара* (два у 1940), *Єва Магдолна* (два у 1940), *Єва Ержебет* (два у 1940), *Єва Магдолна* (два у 1940), *Єва Клара* (два у 1940), *Єва Лона/Єва Лона* (два у 1940), *Агнеш Єва* (1940), *Валерія Єва* (1940), *Габрієла Єва* (1940), *Єва Margit* (1940), *Edim Єва* (1940), *Єва Аранка* (1940), *Єва Пауліна* (1940), *Єва Сільвія* (1940), *Марі Єва* (1940), *Ержебет Єва* (1940), *Єва Іболя* (1940), *Єва Марі* (1945), *Єва Стефанія* (1940), *Іболя Єва* (1940), *Єва Павла* (1945);

Erzsébet Margit (1900), *Anna Erzsebet* (три у 1905), *Yolan Erzsebet* (1905), *Ida Erzsébet Márta* (1905), *Erzsébet Katalin* (1910), *Erzsébet Vilma* (1910), *Erzsébet Mária* (два у 1910), *Erzsébet Piroška Klára* (1910), *Erzsébet Terezia* (1915), *Irma-Erzsebet* (1915), *Mária Erzsebet* (1915), *Erzsébet Morgit Mária* (1915), *Eva Emma Erzsebet* (1915), *Magdolna Erzsebet* (1920), *Agnesa Alzbeta* (1935), *Alzbeta Irena* (1935), *Alberta Maria* (1935), *Alzbeta Milena* (1935), *Otilia Alzbeta* (1935), *Каталін Ержібет* (1940), *Жужанна Ержібет Марія* (1940), *Каталін Ержібет Анна* (1940), *Марія Лона Ержебет* (1940), *Юдім Ержебет Магдолна* (1940), *Юдім Ержібет Аніко* (1940), *Юдім Зузан Ержебет* (1940), *Єлизавета Іболя* (1945), *Ержебет Єва* (1945), *Ержібет Лона* (1945), *Ержібет Юліанна* (1945) *Марія-Єлизавета* (2000);

Erzsébet Katalin (1910), *Mária Emilia Katalin* (1910), *Katalin Iren* (1920), *Katalin Maria/Каталін Марія/Катерина Марія* (1920, 1940, 1945), *Katerina Eva/Каталін Єва/Катерина Єва* (1920, 1940, 1945), *Klara Kateřina* (1930), *Katerina Evgenia* (1935), *Katerina Marketa* (1935), *Kornelie Katerina* (1935), *Дьордіке Каталін* (1940), *Каталін Агнес* (1940), *Каталін Аранка* (1940), *Каталін Вероніка* (1940), *Каталін Ержібет* (1940), *Каталін Естер* (1940), *Каталін Юліанна* (1940), *Дьордіка Маргіт Каталін* (1940), *Каталін Ержібет Анна* (1940), *Йолана Катерина* (1945), *Катерина Георгія* (1945), *Ольга-Каталіна* (2000);

Agatta Magdolna (1900), *Magdolna Maria* (1905), *Yolán Ilona Magdolna* (1905), *Magdolna-Emma* (1915), *Magdolna Erzsebet* (1920), *Maria Magdolna/Maria Magdalena/Марія Магдаліна* (два носії у 1920, три у 1935, 3 у 1940), *Iudita Magdalena* (1935), *Magdalena Iolana* (1935), *Magdalena Irena* (1935), *Magdalena Irma* (1935), *Magdalena Terezia* (1935), *Marta-Magdalena* (1935), *Марія Магдалена Ержебет* (1940), *Єва Магдолна* (два у 1940), *Юдім Ержебет Магдолна* (1940);

Margit Emilia (1900), *Margit Ibolya* (1900), *Márgit Iren* (1900), *Erzsébet Margit* (1900), *Margit*

Irma Emilia (1900), *Margit Malvin Anna* (два у 1905), *Iлона Margit* (1910), *Erzsébet Morgit Mária* (1915), *Gabriella Mária Izabella Margit* (1915), *Yulianna Morgit* (1920), *Irena Marketa* (1935), *Alice Marketa* (1935), *Katerina Marketa* (1935), *Агата Маргіт* (1940), *Агнеш Маргіт* (1940), *Маргіт Соня* (1940), *Дьордіка Маргіт Каталін* (1940), *Сара Маргіт Марія* (1940);

Olga Mária/Olga Maria (1905, два у 1935), *Olga Ludmila* (1930), *Соня Ольга* (1930), *Olga Anna* (два у 1935), *Anna Olga* (1935), *Gabriela Olga* (1935), *Miloslava Olga Anna* (1935), *Maria Olga* (1935), *Klara Leontina Olga* (1935), *Соня Ольга* (1940), *Клара Ольга* (1940), *Ольга Ельвіра* (1945), *Святослава-Ольга* (1995), *Ольга-Каталіна* (2000);

Anna Iлона (1905), *Yolán Iлона Magdolina* (1905), *Gabriella Iлона* (1910), *Lenke Iлона Mária* (1910), *Iлона Margit* (1915), *Iлона Sarolta* (1915), *Iлона Mária* (1910, 1915), *Albina Iлона* (1920), *Irma Iлона* (1920), *Iлона Kornelia* (1920), *Iudit Iлона* (1920), *Iлона Roza* (1920), *Agnes Mória Iлона* (1920), *Teodora, Teofilia, Helena* (1920), *Viktoria Helena* (1925), *Marie Helena* (1935), *Priska Helena* (1935), *Nadezda Olena* (1935), *Марія Ілона* (два у 1940), *Єва Ілона/Ева Ілона* (два у 1940), *Анделка Ілона* (1940), *Етелка Ілона* (1940), *Ілона Анна Марія* (1940), *Ілона Марія Алісе* (1940), *Клара Ілона Розалія* (1940), *Марія Ілона Ержебет* (1940), *Ілона Франциска* (1940), *Ілона Марі* (1940), *Ержебет Ілона* (1940).

Однак найуживанішими були багатокомпонентні антропоніми з компонентом *Марія* (угорський варіант *Mória*, чеський – *Marie/Maria*). У наших матеріалах таких випадків зафіксовано 101: *Emilia Maria* (1900), *Maria Gabriella* (1900), *Anna Maria/Анна Марія/Анна Марія/Аннамарія* (1900, 1910, 1930, 1935, 1940, 1995, 2000), *Magdolina Maria* (1905), *Maria Marta* (1905), *Paula Mária Terez* (1905), *Olga Mária* (1905, 1935), *Maria-Terezia/Марія Терезія* (1905, 1920, 2000), *Maria-Anna* (1905, 1915, 1920), *Iлона Mária* (1910, 1915), *Erzsébet Mária* (два у 1910), *Aranka Anna Maria* (1910), *Klara-Mária/Клара Марія* (1915, 1940), *Blanka Mária* (1915), *Mária Erzsebet* (1915), *Erzsébet Morgit Mária* (1915), *Lenke Iлона Mária* (1915), *Mária Emilia Katalin* (1915), *Gabriella Mária Izabella Margit* (1915), *Mária-Iren* (1920), *Maria Klara* (1920), *Maria Magdolna/Maria Magdalena/Марія Магдаліна* (1920, 1935, 1940), *Katalin Maria/Каталін Марія/Катерина Марія* (1920, 1940, 1945), *Agnes Mória Iлона* (1920), *Eva Maria/Єва Марія* (1925, 1940), *Agata Maria* (1925), *Mária-Katalin/Марія Каталін* (1925, 1940), *Hani Marie* (1930), *Yarmila Maria* (1930), *Marie Eva* (1930), *Marie Helena* (1930), *Alexandra Maria* (два у 1935), *Maria Iarmila* (1935), *Vlasta Maria* (два у 1935), *Maria Olga* (1935), *Maria Anna Alzbeta* (два у 1935), *Kornelia Maria* (1935), *Alberta Maria* (1935), *Nadezda Maria* (1935), *Margareta Marie* (1935), *Marie Anastasie* (1935), *Eva Maria Marta* (1935),

Maria Frantiska Anna (1935), *Марія Зузана* (два у 1940), *Марія Ілона* (два у 1940), *Ілона Марі* (1940), *Марія Ольга* (1940), *Марі Ева* (1940), *Ірен Марія* (1940), *Марія Гойналка* (1940), *Марія Гізела* (1940), *Марія Елеонора* (1940), *Марія Аталіе* (1940), *Клаудія Марія* (1940), *Марія Маргіт* (1940), *Марія Пірошкка* (1940), *Марі Терезія* (1940), *Онїка Марія* (1940), *Марія Юстіна* (1940), *Юдіт Марія* (1940), *Наталія Марія* (1940), *Жужанна Ержебет Марія* (1940), *Ілона Анна Марія* (1940), *Ілона Марія Алісе* (1940), *Марія Магдалена Ержебет* (1940), *Сара Маргіт Марія* (1940), *Юдіт Етелка Марія* (1940), *Марія Зоря* (1945), *Марія Едіта* (1945), *Марія Олександра* (1945), *Марія-Олександра/Марія Олександра* (два у 1995), *Марина-Марія* (1995), *Марія-Ангеліна* (2000), *Ніколет-Марі* (2000), *Марія-Єлисавета* (2000).

Серед усього спектру багатокомпонентних найменувань у наших матеріалах траплялися імена з компонентом слов'янського походження. У жіночому іменнику це не є таким частим явищем, як у чоловічому – всього 25 випадків. Найуживанішим компонентом є онім *Vlasta*. Зафіксовано 5 таких поєднань: *Vlasta Maria* (два у 1935), *Vlasta Anna* (1935), *Vlasta Marta* (1935), *Helena Vlasta* (1935);

чотири випадки з компонентом *Nadezda*: *Nadezda Bronislava* (1935), *Nadezda Maria* (1935), *Nadezda Olena* (1935), *Brigita Nadezda Marianna* (1935);

три поєднання з компонентом *Veřa*: *Yarmila Veřa* (1930), *Veřa Eleonora Ruzěna Emma* (1930), *Vera Anna* (1935),

дві фіксації з компонентом *Ludmila*: *Olga Ludmila* (1930), *Klavera Ludmila* (1935);

два випадки з компонентом *Yarmila*: *Yarmila Maria* (1930), *Yarmila Veřa* (1930);

дві фіксації з компонентом *Zdenka*: *Zdenka Anna* (1935), *Gizella Zdenka* (1935);

вісім фіксацій з іншими слов'янськими іменами: *Veneslava Zofie* (1925), *Alzbeta Milena* (1935), *Iaroslava Anna* (1935), *Libuše Frantiska* (1935), *Priska Helena* (1935), *Eva Anna Bozena* (1935), *Miloslava Olga Anna* (1935), *Анна-Владислава* (2000). Цікавим також є той факт, що всі багатокомпонентні антропоніми з компонентом слов'янського походження, крім останнього *Анна-Владислава*, зафіксовані виключно з 1925 по 1935 рр. (II хронологічний зріз), тобто у чехословацький період.

При наданні дівчаткам багатокомпонентних імен загалом спрацювали такі ж чинники, як і при іменуванні хлопчиків: прагненням батьків здобути для дитини не одного, а декількох захисників; релігійний фактор, який полягає у тому, що дівчинці надають одне з імен за церковним календарем; дотримання родинних традицій. Та ці мотиви є характерними для першої половини ХХ ст. А вже використання другого імені є поширеним у представників римо-католицької та греко-

католицької конфесії, а вони є найчисельнішими в Ужгороді саме у цей період. Дотримання родинних традицій проявляється в тому, що дівчинку називають ім'ям матері, рідше бабусі. Наприклад, 24.06.1935 р. жінка католицького віросповідання *Mikalova Božena* назвала свою доньку трикомпонентним іменем – *Eva Anna Božena*, де третій компонент – ім'я матері, другий – ймовірно, день іменин святої *Анни*, оскільки за церковним календарем його можна відзначати 18 разів на рік: 16 і 23 лютого, 8 і 13 квітня, 25 і 26 червня, 18 липня, 5 і 7 серпня; 10 і 22 вересня; 15 жовтня; 4, 10, 11, 16 листопада, 3 і 22 грудня. Перший компонент, можливо, це ім'я хресної матері чи бабусі. 08.06.1935 р. католичка *Makkaiova Valeria* зареєструвала новонароджену дівчинку подвійним іменем *Valeria Katerina*, керуючись родинною традицією. Отже, цей давній звичай серед закарпатців називати доньку за іменем матері пояснюється угорським впливом, оскільки найпопулярнішим він був у першій половині ХХ ст.

Проведені нами дослідження дають нам підстави говорити про ще один фактор, яким керувалися батьки, обираючи ім'я дівчинці – це фактор моди. Мода, за словами С.М. Медвідь-Пахомової, «розуміється як недовготривале панування у певному середовищі на певному хронологічному етапі тих чи інших смаків» [5; 3], та разом з тим, це явище добровільне, це співпадання смаків більшості населення [5; 3]. Мода «поширюється не тільки на предмети матеріальної і духовної культури – вона дивним чином підкоряє собі й деякі мовні сфери. Особливо виразно це виявляється в антропонімії» [6, 64]. Давати дитині подвійне ім'я було модним як у католицькому світі. Це простежується в ужгородському іменнику першої половини ХХ ст. так і після відновлення цієї перерваної традиції у 2000 рр. Крім традицій-

них релігійних імен *Анна Марія (2)*, та *Марія Терезія (1)*, у іменнику міста з'явилися новомодні двокомпонентні рідкісні імена, такі як *Аліна-Олександра*, *Алла-Анастасія*, *Ангеліна-Валерія*, *Анна-Владислава*, *Анна-Ніколета*. *Валентина-Аліна*, *Вікторія-Ніколь*, *Віолета-Вікторія*, *Габрієла-Марія*, *Данієла-Анастасія*, *Дарина-Рената*, *Марія-Ангеліна*, *Марія-Єлисавета*, *Ніколет-Марі*, *Ольга-Каталіна*, *Ребека-Анна*.

Функціонування багатокомпонентних жіночих антропонімів спостерігається в західному регіоні України, особливо у першій половині ХХ ст. Зокрема, іменник Тернополя 1940 року характеризується великою кількістю подвійних онімів: на 64 дівчини-українки припадає 58 подвійних та 4 потрійних імені, а для 49 дівчат-полячок використано 45 подвійних та 3 потрійних імені. Найчастіше друге подвійне ім'я дається за сімейною традицією (на честь матері, бабусі). [8; 126]. Та з 1950 до 2000 року кількість таких жіночих імен, як і чоловічих, значно зменшилася [8; 173]. Популярність подвійних антропонімів засвідчена в іменнику Гуцульщини [7; 31]. Тенденція формування багатокомпонентних імен до 1940-х р. тривала у Львові, а початок другої світової війни спричинив її спад [3; 140]. В антропоніміконі Луцька також зафіксовано значну кількість подвійних імен, особливо у «польському» жіночому іменнику [9; 129].

Отже функціонування багатокомпонентних антропонімів у жіночому іменнику Ужгорода є дуже поширеним явищем. Найбільш продуктивним можна назвати період 1900-1945 рр., коли вказані імена використовувалися досить активно, на протигагу 1950-1990 рр., коли вони взагалі відсутні. Багатокомпонентні імена суттєво розширили та збагатили загальний жіночий іменник Ужгорода ХХ ст.

Література:

1. Белей Л.О. Ім'я дитини в українській родині /Л.О.Белей. – Х.:Фоліо, 2010. – 283 с.
2. Єзерська І.В. Чоловічі та жіночі імена за метриками хрещень Катедрального костелу Львова ХVІІ ст./І.В. Єзерська //Український історичний журнал. - 2010. - № 2. - С. 202-214.
3. Луньо Л. Багатокомпонентні жіночі імена в іменнику Львова (перша половина ХХ ст.) /Л. Луньо// Мова і суспільство – Л., 2011. - №2 – С. 135-143.
4. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах /С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 1999. – 246 с.
5. Медвідь-Пахомова С.М. Про антропонімічну моду / С.М. Медвідь-Пахомова // Записки з ономастики Відп.ред.Ю.О.Карпенко. – Одеса:Астропринт, 1999. – Вип.2 . – С. 3-8.
6. Никонов В.А. Имя и общество. – М.: Наука, 1974. – 278 с.
7. Павелко С.П. Подвійні та додаткові імена в гуцулів // Записки з ономастики. – Одеса, «Астропринт», 2001. – Вип.5. – С. 31-35.
8. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя ХІХ – ХХ ст.: монографія /Н.О. Свистун. – Тернопіль: Крок, 2011. – 320 с.
9. Скорук І.Д. Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ ст.:дис...канд.філол.наук:10.02.01 – українська мова: /І.Д. Скорук. – К., 1999. – 180 с.
10. Шоля І.С. Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині ХХ століття (жіночі імена) / І.Шоля // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. – 2015. – Вип. 2 (34). – С. 29-35.
11. Шоля І.С. Динаміка багатокомпонентних імен ужгородців (чоловічі імена) / І.Шоля // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. – 2017. – Вип. 1 (37). – С. 39-43.

Иванна ШОЛЯ

ДИНАМИКА МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ ИМЕН УЖГОРОДЦЕВ В XX ВЕКЕ (ЖЕНСКИЕ ИМЕНА)

Аннотация. В статье рассматривается структура и динамика функционирования женских многокомпонентных личных имен в антропонимиконе города Ужгорода на протяжении XX века. Приводятся примеры наиболее распространенных компонентов двойных и тройных антропонимов, среди которых наиболее употребляемые венгерские, христианские и славянские имена. Называются основные причины функционирования многокомпонентных личных имен в именнике города. Сравнивается динамика употребления таких антропонимов в системе имен Ужгорода и западных регионов Украины.

Ключевые слова: система имён (именник), многокомпонентные женские личные имена, динамика именной системы, выбор имени.

Ivanna SHOLIA

DYNAMICS OF MULTICOMPONENT FEMALE NAMES IN UZHGOROD IN THE 20TH CENTURY

Summary. The article studies the structure and dynamics of functioning of multi-component female names in Uzhgorodanthroponymicon during the twentieth century. Examples of the most common components of double and triple anthroponyms have been suggested; among them the most common Hungarian, Slavic and Christian names. There have been given major reasons for the functioning of multi-componentonyms in the name system of the city. Compared The dynamics of the usage of such anthroponyms in the name systems of Uzhgorod and western regions of Ukraine.

Key words: name system, multi-component personal female names, name system dynamics, name selection.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2017 р.

Шоля Іванна Станіславівна – здобувач наукового ступеня на кафедрі словацької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Науковий керівник – професор Пахомова С.М.

ОБРАЗ ЛЮДИНИ У МОВНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОМОРФНИХ ЗАГАДОК

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017.

УДК 81' 398.6

Яник О.Я. Образ людини у мовному просторі українських антропоморфних загадок; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 8; мова – українська.

Анотація. У статті розглянуто відбиття людського образу у мові загадок, оскільки у сучасному мовознавстві прослідковується певний інтерес до відбиття образу людини у мові. Людина посідає значне місце у мовному просторі українських загадок, що зумовлено загальним антропоцентризмом людського мислення. Зроблено семантичний аналіз українських антропоморфних загадок.

Ключові слова: загадка, антропоцентризм, семантичне поле, лексема, денотат, сема, оказіоналізм.

Людина і її життя як найвища цінність Всесвіту завжди бул(и) центром уваги і знаходил(и) відображення в історії, поезії та мистецтві. Особливий інтерес вона становила для формування філософських концепцій в усіх проявах людської сутності. Найважливішим аспектом в дослідженні образу та ролі людини була її духовність та проблеми людського буття, життя і смерті, добра і зла, складних взаємин із світом та іншими людьми, сумніву і тривоги, відчаю і розпачу, любові та віри.

У зв'язку зі змінами парадигм лінгвістичної науки у сучасному мовознавстві прослідковується помітний інтерес до досліджень людського образу у мові. Мовознавці традиційно розглядають мовні одиниці як носії значень, що відображають процес чи предмет у свідомості людини. У семіотичних дослідженнях мовну систему розглянуто незалежно від суб'єктивних суспільних чинників і виведено ті структури, які, на думку когнітивістів, відіграють важливу роль у моделюванні поведінки та в пізнавальних процесах. Але семіотика вивчає формалізовані структури мови, тому в цій парадигмі неможливо пояснити причини того, як формуються мовні картини світу та в чому полягають їхні особливості [4, с. 16].

Когнітивна парадигма розглядає мову не лише як знакову систему. Вона враховує відношення мови до індивіда, що є важливим, зважаючи на активне використання семантичної сфери людини в загадках для кодування об'єктів дійсності. Образно-схематичні, метафоричні та метонімічні когнітивні моделі є фундаментальними у мові, вони сприяють мовленнєвій категоризації світу. Отож, вони формують наш світогляд.

Дж. Лакофф і М. Джонсон зазначають: «Метафора переважає в повсякденному житті не лише у мові, але у думках та діях. Наша звична концептуальна система, в умовах якої ми мислимо та діємо, є фундаментально метафоричною по своїй природі» [5, с. 3].

Образ людини посідає значне місце у мовному просторі загадок. Це зумовлено загальним

антропоцентризмом людського мислення. Українські загадки формують портрет людини за допомогою окремих лексичних одиниць, її значеннєвих компонентів та цілих текстів. Людина кодує себе через дійсність, а дійсність через себе. Це властиво не лише загадкам, а також прислів'ям, приказкам, анекдотам, народним прикметам та іншим паремійним жанрам [4, с. 4].

Загадка як мовний знак є специфічним та багаторівневим семантичним утворенням. Це зумовлює використання методів компонентного, семного та фреймового аналізу. Аналіз здійснюється для визначення специфіки образу людини у народній свідомості. Семантична структура українських загадок представлена поєднанням кодового денотата з атрибутивним та предикативними компонентами, що також належать до семантичної сфери образу людини [4, с. 34].

Дане дослідження передбачає аналіз семантичних особливостей українських антропоморфних загадок. У цих загадках назви осіб та людські ознаки використовуються для кодування образів дійсності. Джерелом матеріалу для дослідження є найповніше академічне зібрання українських загадок: Загадки / [АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії / Упор., вступ ст. та прим. І.П. Березовського]. – К.: Наук. Думка, 1962. – 511 с. Матеріал дослідження охоплює 662 антропоморфні та антропоцентричні загадки.

Як зазначає М.П. Кочерган, «кексико-семантична система – одна з найскладніших мовних систем, що зумовлено багатовимірністю її структури, неоднорідністю її одиниць, різноманітністю відображених у них відношень і відкритістю для постійного поновлення новими одиницями (словами та значеннями). Своєрідність її також у тому, що вона на відміну від інших мовних систем (фонологічної і граматичної) безпосередньо пов'язана з об'єктивною дійсністю, віддзеркаленням якої вони є. Усе це утруднює її вивчення» [3, с. 262].

Лексико-семантична система, як будь-яка система, базується на певних відношеннях. Серед

найважливіших відношень слід відзначити парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні. Значення слова певною мірою залежить від значення інших слів, які з цим словом семантично пов'язані. Також є важливим місце цього слова у лексико-семантичній парадигмі, тобто його парадигматичні відношення.

За визначенням М. Кочергана, «парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі – відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень» [3, с. 265]. Слова об'єднуються у різноманітні парадигми. Найбільшим таким об'єднанням є лексико-семантичне поле. «Лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова, пов'язані з одним і тим самим фрагментом дійсності» [3, с. 265].

О. Тимченко пропонує розподілити лексику антропоморфних загадок (у яких образи дійсності кодовані антропоморфними лексемами) у вигляді семантичних полів за трьома категорійними елементами. Глибинна семантична структура антропоморфних загадок представляється такою схемою:

S - R - P

Де S – кодовий денотат загадки та його ознаки, репрезентовані атрибутом R та / або дією P. А з нею співвідносяться категорійні елементи особа, атрибут і дія. Вони і представляють корелятивну схему відгадки, що можна зобразити так [4, с. 34]:

S - R - P

особа атрибут дія

Семантичні поля категорійного елемента особи об'єднані архісемами «чоловік» і «жінка» зважаючи на наявність чи відсутність диференційних сем «молодший», «старший», «становість», «хаотичність», «шанобливість», «родинність», «вигляд», «діяльність», «жартівливість», «етнічність», «небезпечність», «незнаність», «міфічність», «пестливість». Набір сем варіюється залежно від групи загадок.

Спершу розглянемо перелік лексичних одиниць, що позначають особу і від, hf; f.nm антропоморфні ознаки, якими наділені явища природи. Це наступні лексеми: *баба, брат, сестра, старець, чумака, дівця, краля, пастух, чабан, волох, гість, панія, дід, художник, довгов'яз, дівчина, чоловік, паня, пані, панна, молода, дівка, дівонька, дух, німець, чернець, гайдамака, розбишака, син, невістка, донька, мати, воячок, отець, батько, нянько, тато, сирота, ненька, мама*. Семний склад лексем є таким: «чоловік», «жінка», «молодий», «родинність», «жартівливість», «старший», «шанобливість», «стано-

вість», «хаотичність», «міфічність», «пестливість», «етнічність».

Наведемо приклади:

45А *Один чабан тисячі овець пасе* (Місяць у хмарах).

331 *Ішла пані вночі, погубила ключі;*

Місяць бачив – не сказав; сонце встало – позбирало (Роса).

415 *Сестра до брата в гості йде, а він від неї ховається* (День і ніч).

419 *Що то за гість, що темноту їсть?* (День).

424 *Батько високий, мама широка, донька прудка, а син лінивий* (Небо, земля, вода, камінь).

У загадках про рослинний світ актуалізовано наступні лексеми: *мама, баба, сестричка, панч, дід, нянько, панчук, козачок, вояк, батько, молодець, дівця, дівка, чарівниця, мамка, молода, паніматка, мати, новачок, хлопчик, старичок, циган, дівонька, пані, король, воевода, козак, пан, піп, син, старець, мужик, дитина, дівчина, муж, хлоп, жилець, пава, панна, сестра, дитя, красуня*. Актуалізовані семи: «чоловік», «жінка», «жартівливість», «молодий», «пестливість», «шанобливість», «родинність», «старший», «становість», «етнічність».

Це підтверджують такі приклади:

437. *На горі молоді*

Пиші коси розпліта,

У зелені хустинки

Золоті хова зернинки (Кукурудза).

499. *Сидить дівця в темній темниці* (Морква).

519(а). *На палиці городок, а в ньому сімсот вояків* (Мак).

574. *Сидить циган на могилі,*

Розкидав ноги на три милі (Гарбуз і огудина).

599. *Висить шапличок, а в тім шапличку сімсот козачків* (Соняшник).

Так, у лексемі *молода* актуалізовані семи: «жінка», «жартівливість», «молодший» та «шанобливість», у лексемі *дівця* – «жінка», «жартівливість», «молодший», «пестливість», *вояк* – «чоловік», «жартівливість», «шанобливість», «становість», *циган* – «чоловік», «жартівливість», «етнічність», *козачок* – «чоловік», «жартівливість», «пестливість», «становість».

Семний склад лексем на позначення осіб в українських загадках про тварин подібний до того, що було зазначено вище у загадках про рослини:

935. *Прийшла кума із довгим віником*

На бесіду із нашим півником,

Схопила півня на обід

Та й замела мітлою слід (Лисиця).

984. *Дівочка, чичирочка – ні луски, ні пір'ячка* (Ящірка).

1070. *По улиці ходить пані, в н'ятсот шмат убрана, а все промерзає* (Курка).

1150. *Патлатий хазяїн в стрічку прилетів* (Горобець).

1207а. *Ходили чоловіки в ліс без сокир, зробили хату без вузлів* (Мурашки).

Серед інших лексем для кодування образів тварин зафіксовано такі: *дитина? людина, мужик, пряха, панночка, паня, пані, сестра, богоносець, гість, німець, злодій, коваль, сторож, ткач, господар, чоботар, монах, коваль, бондар, княжна, барин, монашка, хлопчик, хлоп'я, панок, панич, панчук, мальчишка, дід, пан, кравець, піп, гусар, швець, король, рицар, баба, невістка, дочка*. У загадках про тварин актуалізовано сему «множинність», завдяки вжитку лексем господар, житель, німець, государ, хазяїн у множині – *господарі, жителі, німці, хазяї, государі*.

883. *Прийшли німці під бабині сінци, стуко-тять, а одчинити не вміють* (Поросята і свині).

Українські загадки про предмети мають дуже різноманітний лексикон: *хлоп, господар, хазяїн, хлопець, стрілець, їздець, вершник, житель, пастух, панич, син, бариня, Баба-яга, мара, бабуся та ін.*

Як зазначає О. Тимченко, текст загадки містить усі семи певної особової лексеми. Однак не всі вони реалізовані в семантичній структурі загадки. «У пресупозиції загадка передбачає актуалізацію кількох сем, але при знанні відгадки може виявитися, що актуалізованою стає лише одна сема з усіх компонентів значення антропоморфної лексеми.

Наприклад, у загадці 2399. *Стоїть дід у дощаному жупані, борода його трясеться, а вода бризкає* (Водяний млин) лексема дід характеризує денотат відгадки лише за категорійною семою «чоловік», а характеристичну функцію виконують компоненти *дощаному та вода бризкає*, що не належить до сфери людини, тобто антропоморфні лексеми *жупан і борода* затемнюють дійсне значення відгадки. Це спричиняється до того, що в загадки потенційно вибудовується кілька варіантів відгадки. Але правильний лише один – той, який має на увазі загадувач. Як наслідок, відгадувач мусить перебрати кілька варіантів, щоб знайти правильну відповідь на загадку» [4, с. 51].

В українських антропоморфних загадках широко представлено кодування предметів власними іменами. Серед таких зазначимо: *Свята Катерина, Марія, Ялика Семиряшка. Гнат, Галя, Данило, Кондрат, Костянтин, Мартин. Настя, Роман, Сидор, Степан та ін.*

У своїй роботі «Собственные имена в пословицах, поговорках и загадках русского народа» Т. Кондратьева здійснила аналіз власних імен у прислів'ях, приказках та загадках. Тут автор здійснює обґрунтування оніма виражати поняття. Кондратьева зазначає такі функції як: номінативна, емоційно-експресивна, вказівна та характерологічна. Це ті функції, які власні назви виконують у прислів'ях, приказках та загадках [2].

Іменами реалізуються такі семи, як «чоловік» та «жінка».

Наведемо декілька загадок із використанням власних імен:

1493. *Красний Макар по полю скакав, а в борці плигнув* (Перець).

1589. *Стоїть Гася надулася,*

Полу відкрила, людей впустила (Хата).

1644. *Сидить Гаврило замазанеє рило* (Каганець).

1838. *Сів Ваня на коня, не боїться огня* (Горщик і рогаць).

1922. *Батрак Роман ухватив рогами одуван* (Рогаць і горщик).

Назви рослин в українських загадках також кодовано з використанням okazіоналізмів. Слово «okazіоналізм» походить від латинського occasionalis – випадковий (occasion – випадок). Сучасний словник іншомовних слів пояснює так: «... Слова й мовні звороти, що не відповідають загальноприйнятому вживанню та відображають індивідуальний смак промовця й індивідуальну словотворчість. Значення okazіоналізмів стає зрозумілим звичайно в умовах контексту» [7, с. 494]. У виданні «Українська мова. Енциклопедія» okazіоналізм – це «незвичайне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [8, с. 400].

В українських загадках про рослини трапляються такі okazіоналізми:

сидуха, сижуха, шуварова дочка, капізок, білява, білобран, та ін.:

638. *Сидить сижуха в семи кожухах, та й та, замерзла;*

а хто на неї погляне – очима в'яне (Цибуля).

640. *Шуварова дочка сімсот сорочок несла і ще змерзла* (Цибуля).

777. *Біла-білява перед Богом стояла: «Боже мій милий, моє тіло рубують, а кров мою п'ють* (Береза).

У загадках про тварин зустрічаються такі okazіоналізми, як: *панич-доманич, їздок, ходок, Ян-забіян, гержинський, годун- годунець, підглядчик, ходоман та ін.*

1250. *Панич-доманич у куточку сидить. Пісеньки з своєї нірки все одної цвірчить* (Цвіркун).

1814А). *Ходив -ходив ходоман, усіх дітей годував. Як упав, так пропав, його й піп не ховав* (Горщик).

В). *Жив був молдуван, усіх людей годував; Як упав то й пропав, його й піп не ховав* (Горщик).

Отже, у сучасному мовознавстві прослідковується помітне зацікавлення до досліджень людського образу у мові. Загальний антропоцентризм людського мислення створив образ людини в українських загадках. Відповідно, людина кодувала

себе через дійсність, а дійсність – через себе. Поєднання кодового денотата з антрибутивним та предикативним компонентами становить семантичну структуру українських загадок. Аналіз семантичних особливостей українських антропоморфних загадок виявив розподіл лексики антропоморфних загадок у вигляді семантичних полів за трьома категорійними елементами. Семантичні поля категорійного елемента «особа» об'єднані архісемами «чоловік» і «жінка», зважаючи на наяв-

ність чи відсутність диференційних сем. Власні імена та окказіоналізми є також засобами антропоморфного суб'єктного кодування. Окказіоналізми в загадках утворені від іменників та дієслів. Кодування денотата відбувається за дією, кольором, виглядом, розміром, місцем перебування, ознаками людського характеру та кількістю. Подальші дослідження базуватимуться на розгляді антропоцентричних українських загадок, у яких об'єктом кодування є сама людина.

Література

1. Березовський І. П. Загадки. Українська народна творчість / І. П. Березовський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 510с.
2. Кондратьева Т. Н. Собственные имена в пословицах, поговорках и загадках русского народа // Вопросы грамматики и лексикологии русского языка. Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1964. – С.98 – 188.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник, 3-тє видання] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 464с.
4. Тимченко О.І. Людина в мовному просторі української загадки. Автореф. дисерт. канд. філол. наук.- Наук : спец. 10.02.01. – НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. / О. І. Тимченко. – К., 2009. – 193с.
5. Lakoff G. Metaphors We Live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago & London Univ. of Chicago Press, 1980. – 242 p.
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
7. Сучасний словник іншомовних слів / [Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 494с.
8. Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752с.

Оксана ЯНЬК

ОБРАЗ ЧЕЛОВЕКА В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНСКИХ АНТРОПОМОРФНЫХ ЗАГАДОК

Аннотация. В современном языкознании прослеживается заметный интерес к исследованиям относительно отражения человеческого образа в языке. Общий антропоцентризм человеческого мышления обусловил отражение образа человека в украинских загадках. Соответственно человек кодировал себя через действительность, а действительность через себя. Сочетание кодового денотата с антрибутивным и предикативным компонентами составляет семантическую структуру украинских загадок. В статье был сделан анализ семантических особенностей украинских антропоморфных загадок. Указано о разделе лексики антропоморфных загадок в виде семантических полей по трем категорийным элементам. Также отмечено, что семантические поля категорийного элемента «человек» объединены архисемами «мужчина» и «женщина», несмотря на наличие или отсутствие дифференциальных сем. Имена и окказіоналізми также есть средствами антропоморфного субъектного кодирования. Окказіоналізми образованные от существительных и глаголов. Кодирование денотата происходит по действию, цвету, виду, размеру, месту пребывания, признакам человеческого характера и количеству. Дальнейшие исследования будут базироваться на рассмотрении антропоцентрических украинских загадок, в которых объектом кодирования является сам человек.

Ключевые слова: загадка, антропоцентризм, семантическое поле, лексема, денотат, сема, окказіоналізм.

Oksana YANYK

THE IMAGE OF A PERSON IN THE LANGUAGE SPACE OF UKRAINIAN ANTHROPOMORPHIC RIDDLES

Annotation. In modern linguistics, appears a marked interest in research on the reflection of the human image in the language. The general anthropocentrism of human thought led to the reflection of a person's image in Ukrainian riddles. Accordingly, a person encoded himself through reality, and reality through himself. The combination of code denotate with an atributive and predicative components builds the semantic structure of Ukrainian riddles. The analysis of the semantic peculiarities of Ukrainian anthropomorphic riddles revealed the

distribution of the vocabulary of anthropomorphic riddles in the form of semantic fields by three categorical elements. The semantic fields of the categorical element of "a person" are united by archisemantic units "man" and "woman", considering the presence or absence of differential semantic units. Proper names and occasionalisms are also means of anthropomorphic subject coding. Occasionalisms are derived from nouns and verbs. Denotation coding is based on action, color, appearance, size, location, signs of human nature and quantity. Further research will be based on the consideration of anthropocentric Ukrainian riddles in which the subject of coding is the person himself.

Key words: riddle, anthropocentrism, semantic field, lexical unit, denotation, semantic unit, occasionalism.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2017 р.

Яник Оксана Ярославівна – аспірантка Національного університету «Києво-Могилянська академія».

МІФОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ НОСТАЛЬГІЙНИХ МОТИВІВ У ВИБРАНІЙ ТВОРЧОСТІ ВІРИ ВОВК І БОГДАНА РУБЧАКА У ПОРІВНЯННІ З ІНШИМИ ЛІТЕРАТУРАМИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 821.161.2 Вовк, Рубчак

Смольницька О.О. Міфологічний зміст ностальгійних мотивів у вибраній творчості Віри Вовк і Богдана Рубчака у порівнянні з іншими літературами; 23 стор.; бібліографічних джерел – 38.; мова – українська.

Анотація. У статті здійснюється порівняльний аналіз міфологічної інтерпретації ностальгійних мотивів окремими поетами Нью-Йоркської групи – Вірою Вовк і Богданом Рубчаком – з огляду на їхню еміграцію. Як допоміжний матеріал залучено вибрану каталонську, ірландську, німецьку, білоруську поезію, присвячену еміграції та ностальгії. У дослідженні використано такі різновиди аналізу, як: міфоаналіз, біографічний аналіз, компаративний, архетипний, поетологічний, культурологічний, а також перекладознавчі методики. Задіяні джерела української, англійської, білоруської, каталанської, німецької, польської мов. Аналізується питання української самоідентифікації. Досліджуються образи, описувані поетами Нью-Йоркської групи: українського язичництва, латиноамериканські, давньоогрецькі.

Ключові слова: міф, символ, метафора, ностальгія, Нью-Йоркська група, переклад.

Постановка проблеми. Творчість поетів Нью-Йоркської групи (НІГ), виниклої в Нью-Йорку у 50-х рр. ХХ ст., є принципово модерністська і позбавлена залежності від політичних чи ортодоксально релігійних поглядів чи подій, являє собою приклад міфологічного мислення, трансформованого відповідно до запитів сучасності. Одним із архетипових мотивів є ностальгія за Україною, то виразно простежена у текстах, то імпліцитна (зачасна), атавістична.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. НІГ успішно аналізується в сучасних українських, польських, американських студіях, українською, англійською, польською мовами: Н. Анісімова, О. Астаф'єв ([1 – 2]), Б. Бойчук (США, умер 2017 р.), О. Бровко, Ю. Григорчук [11], А. Дрозда, І. Жодані [12], Л. Залеська/Онишкевич (США), М. Ільницький, І. Калинець, Т. Карабович (Tadeusz Karabowicz, [13 – 14; 35]), Н. Козіна, Н. Колісниченко-Братунь, М. Коцюбинська (умерла 2011 р.), С. Майданська, В. Мацько, Н. Наumenко, С. Ожарівська, Т. Остапчук, С. Павличко, А. Понасенко [18], В. Просалова, М. Ревакович (США), М. Рябчук, Ю. Тарнавський, Л. Тарнашинська [33], В. Шевчук та ін. Твори членів НІГ успішно видаються: 1962 р. – Нью-Йорк – Мюнхен, «Сучасність»: упорядкований Б. Бойчуком і Б. Рубчаком двотомник «Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході» (НІГ присвячено перший том); в Україні: «Поети «Нью-Йоркської групи»: антологія» (упорядник О. Г. Астаф'єв; Харків : Ранок, 2003, 2009); «Півстоліття напівтиші. Антологія поезії Нью-Йоркської групи» (упо-

ряд. М. Ревакович; К.: Факт, 2005) тощо. Найвні дослідження і в компаративному ключі: порівняння поезії В. Вовк (автонім Віра Лідія Катерина Селянська, або Віра Остапівна Селянська) і Емми Андієвської (І. Жодані [12]), релігійних мотивів у В. Вовк і Яна Твардовського (Ю. Григорчук [11, с. 323 – 333]), лірики В. Вовк, Патріції Килини і Сильвії Плат [23], творчого методу В. Вовк, Олени Колодій і Кляриси Ліспектор [31], поезії В. Вовк, Віктора де Гріценка (Франція) і Мирона Лисенка (Австралія) [25] та ін. Ностальгія у В. Вовк на прикладі впізнавання рідних архетипів у реаліях іншої культури розглянута [22] у порівнянні з поезією Т. Шевченка на засланні (зокрема, міфологема втраченого раю – України): [24; 27]; у порівнянні із сонетами Габрієлі Містраль [27]; як проблема збереження самоідентичності в іншому середовищі [29]. Здійснюється аналіз поезії В. Вовк у латиноамериканському контексті – зокрема, з творчістю Хорхе Каррери Андраде (Еквадор) [26]; провідною особливістю текстів обох авторів є народний католицизм; у випадку В. Вовк у ньому контамінуються мотиви українського і бразильського двовір'я [28]. Таким чином, у новітніх наукових працях помітна тенденція розширення тематики і методологічного апарату, оскільки творчість В. Вовк розглядається в порівнянні з поетами, які не стосуються НІГ. Те ж саме варто застосувати до аналізу текстів Б. Рубчака та інших представників цієї групи. Слід зважити на те, що члени НІГ мають класичну освіту, широку ерудицію та пройшли науковий і викладацький досвід в університеті, інтегруючись в інше середовище (зок-

рема, В. Вовк і Б. Рубчак). Тексти цих поетів (а також порівнювані твори) будуть цікаві, зокрема, в аспектах лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства тощо.

Мега статті – простежити реалізацію ностальгійних мотивів у вибраній ліриці В. Вовк і Б. Рубчака – порівняння іберо- та північноамериканської культур із залученням античних, українських та ін. мотивів.

Відповідно до мети ставляться **завдання**: 1) здійснити міфоаналіз вибраних текстів названих авторів; 2) простежити питання українськості у В. Вовк і Б. Рубчака; 3) для наочності застосувати порівняльний аналіз присвячених еміграції та ностальгії, та побудованих на міфобразах віршів (за хронологією) авторів Ірландії, Каталонії, Німеччини, Білорусі. Відповідно, матеріалом аналізу стали поезії Етні Карбері – «Мимолітний слід ірландського кельта» (додаток 1), Жасін(т)а Бардаге (Вердагера, «Емігрант») (додаток 2), Бертольта Брехта («Поетова еміграція») і сучасної білоруської письменниці Марії Мартисевич «А яшчэ – нельга звезьчы з сабой краіну (азэры, рэкі)...» (додаток 3). Тексти надаються у зіставленні з оригіналами та у власних перекладах. Вибір мотивований колоніальним і постколоніальним минулим названих країн і досвідом, подібним до українського; випадок Німеччини мотивується несприйняттям у Брехта нацизму (аналогічно – В. Вовк) та, як наслідок, вимушеною втечею. До того ж, Німеччина (Дрезден, Тюбінген тощо) стала умовами формування освіти у В. Вовк.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість В. Вовк цілком самобутня і водночас європейська (що зумовлено численними контактами письменниці, її освітою у Німеччині та частими подорожами). Бразильський матеріал її творів не зводиться до вузької цілі (індигенізму чи негрізму, як, відповідно, у літературах Перу та Антильських островів; такі теми у В. Вовк є, але вони не єдині в її текстах), це не мета, а засіб, і агресії проти європейських цінностей тут не спостерігається. Натомість авторка щедро використовує біблійні та європейські «рукави-сюжети», не маючи на меті протиставлення двох культур. Навпаки: В. Вовк найчастіше знаходить спільні риси в українській і бразильській міфології, літературі тощо. Це пояснюється і внутрішнім зв'язком авторки з Україною. У цьому плані можна згадати слова Г. Маркеса про те, як він працював над романом «Осінь патріарха»: «...якщо я не міг згадати, як пахне гуйява, то розумів, що втратив зв'язок з минулим, зі своїм корінням, тому що писав я в Барселоні» [19, с. 112]. Отже, у даному разі подібності романських культур (колумбійської та каталонської) не спостереглося, попри спорідненість мов. Пошуки Маркесом самого себе та прагнення ментального самозбереження постали з огляду на велике значення народного католицизму для магічного реалізму, у річищі якого творив згаданий письменник. Вко-

ріненість В. Вовк у бразильську культуру, прийняття її духовних і матеріальних цінностей можна назвати феноменом, оскільки в творчому методі авторка не прагнула асимілюватися в іншому середовищі. У цьому плані її мистецькі пошуки не тотожні діяльності інших представників магічного реалізму, як, наприклад, А. Карпент'єра, який теж не був за походженням етнічним латиноамериканцем (напівросіянин-напівфранцуз), але «впродовж семи-восьми років читав книги лише про Америку, прагнути виробити в себе специфічне американське мислення» [19, с. 75].

Українськість як така в обох поетів нерівнозначна, хоча наявна. У В. Вовк (1926 р. н., Борислав, нинішня Львівська обл.) формування особистості відбулося в гуцульсько-бойківському середовищі. Це Косів, Кути, Тюдів тощо. На еміграції родина Селянських перебувала з 1939 р. (Німеччина, Чехія, з 1945 р. – Ріо-де-Жанейро). Характеризуючи свою колегу, «найбільшу поетесу Парани» Олену (Гелену) Колодій, народжену вже в Бразилії, В. Вовк об'єктивно стверджувала щодо умов влаштування Олениних батьків, одружених 1912 р.: «Про обставини в Новій Землі, що здалека виглядала чудовим Ельдорадом, писав правду Іван Франко...» [7, с. 41]. У плані сприйняття можна провести паралелі з європейцями перед хрестовими походами, переконаними у тому, що Свята Земля «тече молоком і медом», або з конкістадорами та першими емігрантами до США – наприклад, пуританами на «Мейфлауері». Б. Рубчак (1935 р. н., м. Калуш, тепер Івано-Франківська область) з 1943 р. перебуває в еміграції (Німеччина, 1948 р. – Нью-Йорк і й надалі США). Його українськість заслуговує на окреме дослідження, наведено нижче.

Л. Тарнашинська здійснила порівняльний аналіз ставлення до власного українського «я», його самоусвідомлення у членів НІГ – на матеріалі інтерв'ю. Зокрема, Б. Рубчак відповідає, що, попри любов до України, за кордоном йому Батьківщини не бракує, і після відвідин Києва він починає «тужити за своїм рідним Чикаго» [33, с. 10]. Це пояснюється й тим, що саме в США письменник реалізувався як наукова індивідуальність і здобув саме там собі ім'я. Натомість В. Вовк в аналогічній ситуації не лише свідомо свого коріння, але й підтримує зв'язок з Україною, щороку її відвідуючи (також варто згадати обширну епістолярію та інші контакти). Завдяки цьому уявлення письменниці об'єктивні. Отже, тут причина того, що ім'я В. Вовк як науковця, педагога, письменниці стало відомим саме в Німеччині та Бразилії, і лише потім в Україні, не впливає на ідентичність цієї діячки.

Якщо розглядати творчий метод обох поетів, то у В. Вовк дуже широко застосовуються архетип, символ, знак, образ (причому це і макрообраз, і мікрообраз, і образ-знак, і образ-символ), міфологема, міфема, міфосюжет; часті метафори,

уособлення. Авторка творить інтуїтивно, а складність її методу пояснюється глибокою культурою та класичною освітою. У Б. Рубчака, як зазначає Т. Головань, натомість частіша метафора, аніж символ [10]. Обидва письменники переосмислюють міф, міфопоетику, міфосюжетуку. Можна сказати, що напрям їхнього методу певною мірою суголосний, але він не однорідний.

За словами М. Рябчука, у Б. Рубчака сприйняття української мови, культури, історії тощо лишилося на рівні «стигм», бо «Україна присутня у цій поезії лише як своєрідна потенція, щось, що є і чого водночас немає» [21, с. 9]; дослідник пояснює, що Україна для автора і для його героїв залишилася спогадом у дитячій пам'яті, а самі американці не мають про цю країну уявлення [21, с. 10], в українця (автора і героя) немає достатньої закоріненості ні в українське, ні в американське середовище: у перше – через брак живого спілкування (у тому числі мовного), у друге – через своє відчуття інакшості й ностальгію за Україною [21, с. 11 – 12]. Володіння англійською мовою не означає автоматичного зняття культурного бар'єру (так само – володіння португальською у В. Вовк, яка чітко усвідомлює відмінності бразильської ментальності від української, хоча бачить і спільні риси). Отже, у Б. Рубчака українськість – те, що є, але й те, що могло б *стати*, проте для цього треба знайти спосіб, що й робить ліричний герой, відчуваючи власну розірваність і прагнучи цілісності. Водночас самореалізація письменника постала саме «там», в Америці, і він повертається туди. У персонажів В. Вовк, незважаючи на їхні складні життєві обставини, процес гармонізації відбувається не так болісно. Вони знають своє походження і зберегли чітку архетипову пам'ять, їхній самопошук буває трагічним, але він завжди плідний: архетипи викристалізуються і постають, хай і несподівано для персонажа.

Відчуття ностальгії та власного коріння у поезії В. Вовк чітко простежується. З огляду на обсяг статті до уваги беруться лише вибрані тексти. Так, показовий верлібр «Лицарі Граала» (VI Елегія, збірка «Елегії», 1956), де виразний натяк на сучасних, причому особисто знах авторці емігрантів та іммігрантів, але задля створення цього враження залучається образність куртуазних романів: «Ми шукаємо Граала; – не дивіться / На наш убір; один обранець / Ходив в одежі паяца» [9, с. 115]. Тут мається на увазі Парцифаль («Парциваль» [9, с. 402]), але виникають асоціації і з Трістаном, який став безумним через кохання до Ізольди, або коли він перемінився на потворного карлика-блязня, щоб побачити недоступну дружину короля Марка; згадується Ланселот – «лицар во-за», який задля взаємності коханої дами прибув до неї на возі, що було для лицаря страшною ганьбою. Також прочитується підтекст і на вбрання емігрантів – наприклад, у таборі для переміщених осіб. Далі розгортаються взагалі українські (степи)

і карпатські реалії («ячання флюяр» [9, с. 116]), причому ототожнюються сучасні українці та хрестоносці у пустелі: «І не один з нас впаде, втомлений пригодами, / Та й шепотітиме терпкими губами: «Святий Граалю...»» [9, с. 116].

У збірці «Пісня Сирени» (2012), де особливо відчутні ностальгійні мотиви, наголошується на безпосередньому зв'язку авторки з Україною, причому наскрізним символом постає чорнозем: «Я з твого ребра чорноземного ліплена», [6, с. 8], «Ти – мій чорнозем, а я – / твоя донька-наречена / з часу, коли формувалися море і суходоли, / коли жили бронтозаври» [6, с. 9], причому кредо поетеси виразне: «Не цурайся мене, / так як і я ніколи від тебе не відречуся» [6, с. 9].

Б. Рубчак пропонує імпліцитну українську символіку, проте вона буває і відчутною – на основі поетового дитинства, як-от у сонеті «Коваль»: «На лаві газди – літослови міту / розпаленої, ярої землі» [20, с. 18], де діалектизм «газди» нагадує гуцульський побут. Кузня, ковальство постають як творчість (аналогії з Гефестом-Вулканом, Києм, Віландом-Волюндом та ін.). У багатьох Рубчакових віршах описана реальність, ситуації універсальні, проте вони можуть бути віднесені й до українських (передусім під час прочитання виникають асоціації з авторським дитинством). Водночас вони піднесені до рівня міфу: сонет «Вечірня молитва», де сказано: «На човні через ніч перевези / мене, підпитий діду» [20, с. 20] нагадує про образ Харона, а також чарівного перевізника з українських народних казок. Український за тематикою і символікою – цикл «Марену топити» (1980; цікаво, що образ Марени і цього обряду часто постають і у творах В. Вовк), де описано синкретичну свідомість, язичництво з темним підтекстом, тотемічною сакральністю (вірш «Вішун»), де описано народження прадавньої творчості – і у цьому уривку для ілюстрації дохристиянських часів доречні діалектизми і архаїзми: «Потрібен тут не зозулиця вивар, / а голос іншою грою, / що говорить не миртом, а вивертом, / вивіркою, куною...» [20, с. 34]. Алітерації використані цілком у душі замовлянь, оскільки усні жанри запам'ятовувалися на слух. Отже, у цих віршах орієнтири самоідентифікації – рідна міфологія, фольклор.

Вірш «Марену топити» показує неідеалізоване язичництво, хтонічний світ, чорну магію: у печерах «ночі котячі джури / (з місяця злобною згодою) / клали з лиликів шкіри / та срібні перстені гадини...» [20, с. 36]. Чорний кіт (кішка) – помічник відьми, а також тварина, на яку перетворюються чаклуни і відьми. Лилик (кажан) – атрибут чорної магії, зокрема, привороту. При місяці здійснюються обряди, це сонце мертвих, світило жреців, потойбічний світ. Місяць холодний, але й кровожерний, бо приймає людські жертвопринесення. Ототожнюється з лівою (демонською) стороною, він мінливий, амбівалентний. «Срібні перстені гадини» – або корона царя вужів (чи змії), яку він

віддає на постелену хустину (вірування германської та слов'янської міфології), або згадка про бувальщини щодо зміїного царства (змії з царицею ховаються в нори на зиму). Також це чарівне кільце, яким порятована змія у казці наділяє героя. Срібло – місячний (лунарний) метал, але й у фольклорі дорожчий, ніж золото (за традицією Київської Русі). Змія пов'язана із землею, а срібло – «земний» метал (на відміну від «небесного» – золота), що доводить А. Ціпко на прикладі київської історії, православного вінчання, українського фольклору тощо [34, с. 360 – 363]. Загадка інша цитата: «прапредків козині чучела» [20, с. 36]. Це можуть бути ритуальні маски та вбрання (перебирання на цапа як символ урожаю, родючості, репродуктивності – обряд і образ відомі й в інших культурах: ірландській, скандинавській тощо). Також це може бути чорний цап (сатана), якому поклоняються на чорній месі.

У В. Вовк українські реалії постають як спогад, також – матеріальні знаки (волошковий вінок – дарунок від мага, тобто України – збірка «Напис на скарабею», 2007). Обмін цінностями різних культур і міркування над тим, чи рівновартий він, є одним з мотивів творчості В. Вовк – наприклад, у згаданій збірці наявний символічний *change* чи *exchange*: «Я пішла в ліс і втяла амарантову катілею на стовбурі столітнього баобаба та й передала для мага» [8, с. 6]. «Катілея – рід орхідеї» [8, с. 116]: орхідея часто згадується у В. Вовк. Екзотична для Європи (якщо не брати до уваги ендеміків – наприклад, зозулинець), у Бразилії ця квітка не рідкісна. Отже, незважаючи на те, що для героїні катілея означає щирість, насправді цей символ амбівалентний, оскільки носій української свідомості в Україні (а не в іншій країні) може сприйняти орхідею по-іншому. Амарант цвіте червоним або малиновим, що нагадує кров (Христову?).

Компаративний аналіз дозволяє ширше розглянути проблему самоідентифікації та ностальгії у НІГ. Зріз обраних для дослідження текстів ірландської, каталонської, німецької та білоруської поезії це підтверджує.

1) Ірландія, Етна Карбері (Ethna Carbery, 1866 – 1902, автонім Anna Johnston), вірш “**The passing of the Gael**” (збірка «Чотири Вітри Ерін: вірші Етни Карбері», “The Four Winds of Eirinn: Poems by Ethna Carbery”, 1906). (Докладніше: [30]). Символіка аналізованого вірша пов'язана з алюзіями кельтської поезії, причому ще ранньосередньовічної, анонімної, і це треба вгадувати. Так, чорний дрізд у куші («the blackbird in the brake» [1, р. 110]) – частий персонаж давньо- і середньоірландської лірики, як і баладної шотландської та давньоваллійської. Цей птах має тотемічні ознаки. Дрік (*whin* [1, р. 110]), який здається кельтам не гіршим золотом, аніж золота скарбниця («They may win a golden store – sure the whins were golden too» [1, р. 110]), – реалія Ірландії (а також, до речі, Бретані та Йоркширу). Як

відомо, дрік яскраво-жовтий (в оригіналі його барва не названа, а для прозорості змісту в перекладі рослина названа «янтарною»). Тут золото пов'язане і з кольором, і метафорично: дрік – багатство як ознака Батьківщини. Можна знайти також імпліцитне відсилання до ірландського фольклору: смертному краще рвати верес у себе в горах, ніж збирати квіти у вічному блаженстві царства фейрі (наприклад, підводних мешканців), а безумному королю-поету Сівінніа (герою ірландської скелі «Безумство Сівінніа» – “Buile Shuibhne”) ліпше, ніж Псалтир, дубове листя. Це мотив упізнання ірландським читачем архетипів рідної літератури. Чотири графства, згадані у вірші (Керрі, Імал, Майо, Донегол) – це ті чотири краї, звідки вигнано Кетлін Ні Гуліен. Предківські могили (або навіть кланові: «the graves of kindred dead» [1, р. 109]), полишені гелами, – також кельтський образ. Верес, торф'яники, піщані пустелі, бескеття, гострі скелі, тихі озера, гірські вершини, струмки, сніги, дощове небо, туман та інші деталі ірландського пейзажу тут не штампи, а засоби, які увиразнюють епічну картину героїчного минулого.

Міфологічний підтекст вірша і тема вічного вигнання несподівано переходять у конкретну трагедію ірландського народу – еміграцію до США, перша хвиля якої була спричинена голодомором (і поетеса згадує голод, який стає символом – голодом душі, жагою=ностальгією). Звідси згадані сучасні міста і міська суєта. Гели виразно бездомні, їхні поневіряння – це поневіряння матері-Ірландії, чий шлях тернистий (рефрен: «*Kathleen Ni Houlihan, your way's a thorny way!*» [1, р. 109 – 110]). Згадана в останній строфі бездомна худоба (*cattle*) на полях, де тепер живуть чужинці, нагадує ще один згаданий вище символ Ірландії – покинуту бурю корову.

Наскрізний фемінінний символ у цьому вірші – Кетлін Ні Гуліен, тобто «Кетлін, дочка Гуліена» – Kathleen Ni Houlihan (ірл.-гельськ. Caitlín Ní Uallacháin, носіями мови вимовляється приблизно як «Катін Ні Олахайн»). Прізвище Uallacháin (англійський варіант – Houlihan) досить поширене в ірландців. Це узагальнений образ жінки, але ірландський. Водночас його можна порівняти з українським материнським, ненькою Україною. Це Праматір чи Велика Мати, неня, яка виплекала нащадків (ірландців/українців), але вигнана чужинцями (в ірландському випадку – англійцями) з дому, з «чотирьох зелених піль» (тобто чотирьох провінцій Ірландії), бо діти виявилися недостатньо сильними і вдячними, щоб утримати і захистити метафоричну матір-землю. Традиційно Кетлін Ні Гуліен змальовується як стара жінка, проте інша її іпостась (як у бенші, або в українській відьми) – молода красуня. Феномен цієї вигаданої ірландської героїні полягає навіть у самій іконографії, подібній до української.

Аналізований вірш складний для перекладу не лише через відтворення ритму, повторів («They

are going, going, going...» [1, p. 109 – 110]) і те, що згадуване рефреном ім'я Kathaleen Ní Houlihan випадає з розміру (вочевидь, авторка припустила це свідомо), але й через наявність ірландизмів: *colleen* – «діва», «дівчина» (як шотл. *lass*), *lad* – юнак. Отже, у деяких випадках це Irish English. З огляду на це в перекладі вжито діалектизми (див. додаток 1) – у випадках, де оригінал це дозволяє. У поезії В. Вовк та ін. також уживаються діалектизми, проте відповідно до ситуації та цілком природно, що наближує цю лірику до ірландської тощо.

2) Каталонія, Жасін Бардаге (Вердагер, Jacint Verdaguer i Santaló, 1845 – 1902). Найбільший каталонський романтик, «принц (Príncep) каталонських поетів», активний діяч каталонського культурного відродження, католицький священник. Романтизм (як й інші напрями і стилі) у Каталонії виник запізно через історичні причини: коли Франція в 1659 р. анексувала Русільйон (один з осередків каталонської мови, *Català*), панівною на каталонських землях стала французька. Три століття поспіль – XVI – XIX – функціонування каталонської мови в духовних сферах (передовсім культурі) було в жадливому стані. Цей період назвали *desadència* – «доба занепаду» [4, с. 6]. (У Бразилії романтизм також став розвиватися пізно, але через географічну відірваність Південної Америки від Європи, Бразилії від метрополії – «Люзитанії», Португалії). Бардаге творив рідною мовою та іспанською. Для порівняння: рідна мова у В. Вовк українська, і більшість текстів принципово написані саме нею, проте наявні твори та наукові розвідки (а також автопереклади) німецькою, португальською та ін. мовами. Вірш Бардаге «Емігрант» (“L’Emigrant”, 1894) написаний каталонською. Текст присвячений емігрантам узагалі, але містить і біографічні мотиви: автор був корабельним священиком і багато часу проводив за межами Батьківщини. Поет не дожив до проголошення автономії Каталонії.

Спільність української і каталонської культур полягає не лише у постколоніальному минулому і прагненні самовизначеності, відокремлення від імперської. Це також і багата літературна традиція. Водночас існує загроза міфологізації минулого і зникнення мови та культури вже зараз, натомість відбудеться нерівноцінний обмін на героїчну спадщину – цей стереотип можна висловити на кшталт асоціацій: «раніше існувала вишукана багата мова, якою створено елітарну літературу, схожу на куртуазну; мова близька до іспанської, французької». У подібній ситуації опинилася провансальська мова: нація провансальців була знищена Монфором та ін. під приводом альбігойської (катарської) ересі; сьогодні ж названа мова також функціонує, але на першому місці – французька; окситанська (старопровансальська) куртуазна література стала предметом наукового вивчення, але вона не сучасна. Каталонська мова, попри успішне

функціонування (у тому числі наукове та музичне) у Барселоні та інших власних осередках, фактично виявилася в ізоляції, оскільки її літературна спадщина майже невідома в світі – на відміну від іспанської чи французької.

Вірш Бардаге складний для перекладу через строгу форму та компактність каталонської мови, зміст дуже насичений, попри лаконізм (аналогічно – у творах В. Вовк і перекладених нею бразильських та португальських поетів ХХ ст.). Також текст позначений зміною розміру (від заспіву до трьох наступних частин), повтором риторичних питань і слова «прощай(те)» (*adéu* [2]). Точність каталонських рим, подібна до провансальських у куртуазній поезії, створює труднощі для поетичного перекладу. Через це довелося подекуди пожертвувати літерою оригіналу для збереження еквіритмічності. Також упадають у вічі бінарні опозиції, притаманні архаїчній каталонській свідомості – наприклад, чітке розрізнення рідної і чужої землі: чужина – *desterra* [2], тобто «не-земля», а рідна земля і просто земля, протиставлена морю, – *terra* [2]. Безпосереднє захоплення рідною природою і її символами (Батьківщини) міститься в корінні каталонської літератури, яка пройшла період наївного опису та захвату від історичного минулого (аналогічно – українська, бразильська та ін.). У вірші Бардаге можна виокремити концепти: серце (*cor* [2]), смерть (*la mort*; форми у вірші: «умираю»: *es mor*, «хотів би я вмерти» – *vull morir* [2]); любов до Батьківщини. Сам вірш – це спогад-візія, як у поезії В. Вовк та інших членів НІГ. У Бардаге пейзажі Каталонії (білі, тобто засніжені Піренеї, скелі Монсаррату – *Montserrat*, річкові береги, ліси, золотаве небо, сприятливий клімат), та сакральні об'єкти (ієротопія), як-от собор у Барселоні (причому це місто рідне поетові) набувають значення символів. Цілком можливо, що згадані пустельні усамітнення у горах – натяк на печери катарів чи сакральні оповіді вівчарів у тих печерах при вогнищі (аналогія – гуцульський побут у Карпатах, оспіваний В. Вовк та ін.), або ж згадка про Монсаррат продовжує асоціативний ряд: знаменита Чорна Мадонна Монтсеррату. Цікаві згадки про дерева, що співають, як арфи, або про зябликів і щигликів (*pinsans i cadernereres* [2]). «Зяблик» каталонською мовою чоловічого роду (*el pinsà*), тоді як «щиголь» – фемінітив (*la cadnerera*). У перекладі (див. додаток 2) ужито діалектизм «снігарик» на позначення зяблика.

Як в Етни Карбері, у Бардаге ключовим символом стає вітер, який жене героя на чужину. Створюється враження того, що людське тіло слабке (недарма персонаж хворіє на морі від туги за Батьківщиною) та здатне розвіятися; це наближає образ емігранта до ірландських фейрі (*fairy*), які не здатні зупинитися в польоті. Отже, в обох віршах – проблема вкоріненості, зв'язку з рідною землею.

3) Німеччина, Бертольт Брехт (Bertolt Brecht, 1898 – 1956). Верлібр “*Die Auswanderung*

der Dichter» (1933). Автор творив вірш «Поетова еміграція», нанизуючи фактаж і водночас застосовуючи іронію: «У Гомера не було власного прихистку. / І Данте примусили покинути батьківщину. / Лі Бо і Ду Фу блукали крізь громадянські війни, / Коли поглинуло тридцять мільйонів осіб. / Еврипиду загрожували процесами. / Шекспіру перед смертю заткнули рота. / Франсуа Війона розшуквала не лише муза, / Але й поліція. / Названий «Любим» / Лукрецій пішов у вигнання. / Так само як і Гайне, / Брехт утік під данську солом'яну стріху» [5, с. 1]. Це тенденція ХХ ст., позначеного хвилями еміграції: поет не має коріння. Проте у випадку НІГ це не зовсім об'єктивно, оскільки українська самоідентифікація – питома, як у майже всіх членів – або прибрана, свідомо обрана – як у Патриції Килини – тут наявна, причому у випадку В. Вовк принципова і дуже яскрава. Інше питання – взаємодія з іншими культурами, варіативність, яка накладається на «субстрат» – самоідентифікацію. Отже, назвати членів НІГ «людьми світу» не випадає, бо феномен цієї групи складний. Її автори сформувались у ХХ ст., проте лірика багатьох пишеться й сьогодні, і варто стверджувати про феномен українського духовного помежів'я (порубіжжя, пограниччя). Ліричний герой вступає у ХХІ ст. і, попри кризу, сублімує її та успішно здійснює ініціативний перехід, зростаючи над собою.

4) Білорусь, Марія Мартисевич (Марья Мартысевич, 1982 р. н.). Вірш «**А яшчэ – нельга зьвезьцы з сабой краіну (азэры, рэкі)...**» (зі збірки «Цмокі лятуць на нераст: эсэ ў вершах і прозе», 2008).

Творчість Марії Мартисевич відносять до постмодернізму, але насправді її лірика неоднозначна. Це скоріше явище авангарду, і розглядати стиль цієї авторки слід у науковому ключі, а не в контексті епатажу. М. Мартисевич поєднує сучасні реалії з традиційними образами, вдало використовуючи притаманну білоруській ментальності архаїчність; ліричний герой – і сучасний, і міфологічний, він також перебуває у ситуації помежів'я [16]. Національні архетипи, згадані в цій поезії, близькі й українським – відоме вірування про хованця (цмока), якого можна виплекати з півнячого яйця, причому півень – чорний, приналежний відьомському і чаклунському світу, як чорний кіт чи собака. Аналогічне вірування є в українській, польській, лужицькій демонології, причому лексема «цмок», «смок» (бо змії чи дракон, василіск як божество смочке, цмулить пожертвоване йому молоко) також наявна в слов'янських мовах; виплеканий цмок носитиме золото і гроші власнику, але спалить обійстя за неправильне поводження з цим міфологічним персонажем (аналогічно – у фінно-угорській міфології: мокшанський Куйгорож, ерзянський Трямка, тощо). Але поетка продовжує символічний ряд: у неї цмоки летять на нерест. Отже, вони плодитимуться. У цьому неомі-

фологізмі, залученні асоціацій сучасної людини поетеса певною мірою перегукується з методом НІГ. Білорус кінця ХХ ст. пережив розпад СРСР, руйнацію (як пояснює авторка, згадані у вірші євреї перед еміграцією роздавали свої бібліотеки; еміграція цього народу у 1990 – 1991 рр. також описується у «Листах з Києва» С. Павличко; або ж образ розплющеного «третього ока», «трэцяе вока» [3, с. 110] – натяк на модні у перехідний період на території СРСР, а потім СНД, езотеричні рухи, культи, секти тощо), але й прагне самовизначення, чому допомагає його ментальність, опорою стають рідні архетипи, які треба виплекати у собі та переосмислити в новій реальності: «У гэтым цыпус жыцця пад сузор'ем сахі й касы – / ты ня пэўны ні ў чым і адно толькі ведаеш пэўна: / нельга зьвезьці з сабой краіну (палі, лясы) / кантрабандай памерам зь яйка чорнага пеўня» [3, с. 110].

Якщо в народних уявленнях цмок означає скарб, то у М. Мартисевич це – покарання за зраду. Як пояснює сама авторка, у вірші вжито цитати з класичних віршів Янки Купали, Максима Багдановіча, а також обіграна народна фантастика, відображена в незавершеному чотиритомнику переважно польськомовного письменника ХІХ ст. Яна Барщевського (польськ. Jan Barszczewski; білор. Ян Баршчэўскі) «Шляхтич Завальня, або Білорусь у фантастичних оповідках» («Szlachcic Zawalnia czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach», видано 1844 – 1846). Отже, вірш за духом білоруський, але водночас і близький іншим слов'янським культурам, оскільки справа не лише в спільності ментальних проблем, але й у темі еміграції, хutorянства, народництва [17, с. 1] (подібна тематика є і у бразильській літературі з ХІХ ст.). Сучасна білоруська поезія позначається жорсткістю й переосмисленням традиції [32].

Відступи в українському перекладі від оригіналу запропоновані самою авторкою – для асоціацій з українськими традиційними реаліями (наприклад, «лелеки»). Перша редакція перекладу була точніша [17, с. 1 – 2]. М. Мартисевич дотримується впізнаваності рідних реалій, архетипів – тому в її вірші й приховані цитати з білоруської класики, званої носіям цієї культури зі школи. Проте у випадку української аудиторії потрібний інший код, своєрідна трансляція заміни оригінального коду на ближчий український. Як і у В. Вовк, тут важливе *впізнавання*. Отже, у перекладі цього білоруського вірша важлива не лексична підстановка, тому що буквалізм не відтворить ментальної ідеї цього тексту. Для українського реципієнта закодовані архетипи та алюзії доводиться переписати іншими кодами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, незважаючи на ілюзорну рівномірність генетичного і контактного аспектів у творчості В. Вовк, компаративний аналіз дозволяє стверджувати про перевагу генетичного аспекту в

світогляді авторки (підстава – текстологічний підхід, джерелознавча база), що зумовлює виразну національну самоідентифікацію, потужну архетипну систему творів і відсутність космополітизму. У Б. Рубчака спостерігається контактний аспект, але інтуїтивне українське начало, ностальгія за реалізацією українськості сприяють самопізнанню. Ліричний герой (як і у В. Вовк) не розчиняється в іншому просторі, йому не притаманні ні асиміляція, ні мімікрія – натомість він пізнає себе через інші реалії та зростає у цій рефлексії. Герої в обох письменників – сучасна інтелігенція і водночас переосмислені персонажі міфів; це нові хрестоносці, конкістадори, Одиссеї, аргонавти у пошуках нового золотого руна. Запропоноване порівняння творів В. Вовк і Б. Рубчака з поезією ірландської, каталонської, німецької, білоруської літератур кінця XIX – XX ст. підтверджує комплексність світогляду творчої інтелігенції, яка творила і творить культуру в пост-колоніальному середовищі. Робота має перспективу продовження в компаративному аспекті, оскільки ностальгійні мотиви широко наявні у світовій літературі, у тому числі у творах, не відкритих ні українською, ні іншими мовами.

Додаток 1. Етна Карбері, «Мимолітний слід ірландського кельта» (поетичний переклад Ольги Смольницької, 2016). Їхній лет, лет, лет минає через доли і плаї, / Їхній лет мина торф'яник, верес, в горах ручаї, / Розмаїття глоду: дроздик там веде пісні свої. // Їхній лет – дів ди-кооких, рослих легінів-модрин, / З верхів Керрі пурпурових, диких Імалу вершин, / І з долин зелених Майо, донегольських луговин. // Їхній лет лиша край милий, де відлюдності снігів; / Синь озер самітну – ясну, непорушну й од вітрів; / І могили рідних кланів, і серця, хто їх любив. // Їхній лет – в далекі землі, і сльозу їх зір зронив, / І несе видіння муки нескінченності віків – / Лик печальний Кетлін Ні Гуліен до останніх їхніх днів. // О Кетлін Ні Гуліен, путь в тебе і терниста, й крем'яна, / Йде душа в безжальних скелях – повна вірою вона. / В гострих скелях, доки коси не укріє сивина. // Хтось до Сходу путь прямує, хтось – на Захід путтю мчить; / Хтось – на Півдні дім знаходить, хтось – де Норду сніговіть; / Та на матерньому лоні їм ніколи не спочить. // Їх ударом голод гонить і від вересу й лугів, / Та нестерпний голод серця вже ніхто б і не зцілив; / Знемагають у жаданні – йти до ваших путівців. // І на вулицях у місті, де і спрага, й суєта, / Їм ірландського повітря подув раптом доліта – / О повітря

прохолодне, віра в ньому поверта! // О, покинуті хатини! – Пам'ять предків пробуди – / О, солодкий край! – У вітах – чорні косики-дрозди! / О, слова родимі, добрі! – Біль у серці назавжди. // Що їм золото? – дрік янтарний – теж їм золота яса; / Над красу небес чужинських – рідні зливи небеса; / Вітер так не освіжає, як в серпанкові роса. // Їхній лет, лет, лет – не спинить воля наша, бо земна. / Ниви їхні – для чужинців, і худоба самітна. / О! Кетлін Ні Гуліен, путь в тебе і терниста, й крем'яна! [30].

Додаток 2. Жасін Бардаге (поетичний переклад Ольги Смольницької). О Каталоніє любя, / В серці моїм над усе, / Нині розлука – це згуба, / Що її туга несе. // I / Рідна коліско, прекрасні долини, / І Піреней білий край, / Рік береги, для душі самотини, / Кожний – назавжди прощай! // Арфи дерев, і снігарики в гаю, / Співання, співання, / Плачучи, я берегам промовляю: / Вічне прощання! // II / Де ще я знайду підсоння родинне, / Неба шарлат? / Боже мій! Де знайду верхи-скеліни, / Твій Монсаррат? // Пишний собор є лише в Барселоні, / Святість чудес, / Пагорби – це самоцвіти в короні / Бога небес. // III / Браття, простімось: прощайте, о тату, / О, навіки! / О! вам на цвинтарі, ненько, лежати, / Йду навпрямки! // На чужину вітер віє уперто, / В серці жалі! / Слабну я, Боже! Вимолною смерті / Там, на землі! [3, с. 1 – 2].

Додаток 3. Марія Мартисевич (поетичний переклад Ольги Смольницької, 2014). А ще – не можна звести з собою країну (це ріки й лелеки), / не можна виплекать під пахвою, ніби цмока. / Так євреї роздаровували б хатні бібліотеки, / коли б в тих, хто лишився, розплющилось третє око. // У цьому й сіль вся життя під сузір'ям сохи і коси – / ти не певний ні в чім, і одне лиш напевно відомо: / не можна звести з собою країну (поля, ліси) / контрабандою, наче яйце півня чорного з рідного дому. // І ти відаєш: варто напружити внутрішній слух, / як у тріскоті шкаралупи запульсують скроні. / Цмоки хутко вилупляться; хутко тих зрадить народжений дух, / хто поїв молоком з пожадливої злата долоні. // І коли потемніє небо в тім, що на астрологічних мапах / фігурує як дім, там, де сходить зірниця Венера, / означатиме це – наші цмоки злітають на нерест, / несучи гостинці в лускатих розправлених лапах. // Ти чекаєш; ти палиш огні; і хідник – це твоє спочивання, / і звільняєш під їхню посадку дві смуги кільцеві – це шлях льотовий. / Та пильнуй; намагайся тримати цей трап без хитання, / коли приземляється твій [17, с. 2 – 3].

Література

1. Астаф'єв О. Образ і знак: Українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі. Монографія / Олександр Астаф'єв. – К. : Наукова думка, 2000. – 268 с.
2. Астаф'єв О. Поети «Нью-Йоркської групи» / Олександр Астаф'єв. – Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. Гоголя, 1995. – 30 с. (Література української діаспори. – Вип. 6).
3. Бардаге Ж. Емігрант / Жасін Бардаге / З каталонської переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2017. – 2 с. (З неопублікованого архіву Ольги Смольницької).
4. Бигвава И. О., Харшиладзе М. А. Учебник каталонского языка: Начальный курс / И. О. Бигвава, М. А. Харшиладзе. – Ч. I. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – 237 с.

5. Брехт Б. Поетова еміграція ("Die Auswanderung der Dichter"), 1933 / Бертольт Брехт / З німецької переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2014. – 1 с. (З неопублікованого архіву Ольги Смольницької).
6. Вовк В. Зеніт / Віра Вовк. – Ріо-де-Жанейро – Львів : БаК, 2012. – 102 с.
7. Вовк В. Коляда на Щедрий вечір / Віра Вовк. – Львів : БаК, 2007. – 120 с.
8. Вовк В. Напис на скарабею / Віра Вовк. – Львів : БаК, 2007. – 124 с.: іл.
9. Вовк В. Поезії / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
10. Головань Т. «Нехай уста роздушуть міти...» (про поезію Богдана Рубчака) / Тарас Головань. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fttf.blogspot.com/2010/03/blog-post.html>, укр. мовою, вільний. – Дата створення: 16 березня 2010 р.
11. Григорчук Ю. М. Проза Віри Вовк: виміри сакрального / Ю. М. Григорчук. – Брустурів : Дискурс, 2016. – 364 с.: іл.
12. Жодані І. М. Емма Андіївська і Віра Вовк: тексти в контексті інтерсеміотики: Монографія / Жодані І. М. – К. : ВДК «Університет «Україна», 2007. – 116 с.
13. Карабович Т. Міф про Ікара як літературна рефлексія про особисту долю у творах Богдана Рубчака / Тадей Карабович // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : збірник наукових праць / за ред. проф. Оксани Філатової. – Листопад 2016. – № 2 (18). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 119 – 124.
14. Карабович Т. Структурна поліфонічність перекладів Нью-Йоркської групи у португальській антології Віри Вовк "O Grupo De Nova York "Colméia" (1993) / Т. Карабович // Літературознавчі студії. – Вип. 45. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. – С. 87 – 95.
15. Карбері Е. Мимолітний слід ірландського кельта / Етна Карбері (Анна Джонстон) / З англійської переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2016. – 2 с. (На правах рукопису).
16. Лысова Н. Б. Нацыянальны літаратурны герой у кантэксце новай культурнай сітуацыі памежжа ХХ-ХХІ ст.ст. / Н. Б. Лысова [Електронны рэсурс]. – Режим доступу: http://www.psu.by/images/stories/iff/personal/lysova_national_litgeroi.pdf, свабодны. – на беларускай мове. Дата звароту: 31.03.2017.
17. Мартисевич М. Переклад вірша «А яшчэ – нельга зьвязаць з сабой краіну (азёры, рэкі)...» / Марія Мартисевич / Из сучасної білоруської поезії / З білоруської переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2014. – 2 с. (На правах рукопису).
18. Понасенко А. Ключові образи поетичної картини світу Б. Рубчака в метафоричному осмисленні / Артем Панасенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ. – 2009. – № 18 (181). – С. 102–107.
19. Приглашение к диалогу. Латинская Америка: размышления о культуре континента : Сборник / Предисл. С. А. Микояна. – М. : Прогресс, 1986. – 471 с., ил.
20. Рубчак Б. Крыло Ікарове / Богдан Рубчак / Передм. М. Рябчука. – К. : Дніпро, 1991. – 205 с.
21. Рябчук М. Стигми крил / Микола Рябчук // Рубчак Б. Крыло Ікарове / Богдан Рубчак. – К. : Дніпро, 1991. – С. 9 – 12.
22. Смольницька О. Віра Вовк як представниця сучасного магічного реалізму / Ольга Смольницька // Українознавство. – 2013. – № 2. – С. 16 – 19.
23. Смольницька О. О. Компаративний аналіз «мерехтливої міфології» у вибраній поезії Віри Вовк і Патриції Килини / О. О. Смольницька // Кременецькі компаративні студії. – Вип. VI. – Т. 1. – 2016. – С. 254 – 269.
24. Смольницька О. Міфологеми у поезії Тараса Шевченка і Віри Вовк: до витоків проблеми / Ольга Смольницька // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Шевченкове слово та духовна наука: поліфонія в часі». З нагоди 175-ої річниці виходу у світ «Кобзаря». – К. : НДІУ, 2015. – С. 94 – 96.
25. Смольницька О. О. Міфологічні та реалістичні орієнтири вибраної поезії української письменниці в Ріо-де-Жанейро Віри Вовк у зіставленні з іншомовними віршами українських поетів у діаспорі / Смольницька Ольга Олександрівна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2016. – №24. – Т. 2. – С. 82 – 84.
26. Смольницька О. Неоміфологізм у творчості Віри Вовк і Хорхе Каррери Андраде / Ольга Смольницька // Міфологія і фольклор. – 2015. – № 3-4 (19). – С. 98 – 107.
27. Смольницька О. Неоміфологічне підґрунтя релігійного дуалізму (на матеріалі поезії Тараса Шевченка і Віри Вовк) / Ольга Смольницька // Українознавство. – 2015. – № 2. – С. 120 – 129.
28. Смольницька О. Особливості змалювання народного католицизму в творчості Віри Вовк: компаративний аналіз українського та латиноамериканського магічного реалізму / Ольга Смольницька // Spheres of Culture. – Volume VIII. – Lublin 2014. – С. 252 – 258.
29. Смольницька О. О. Символ східної жінки-лідера у поетичній збірці Віри Вовк «Жіночі маски» (кроскультурний аспект) / О. О. Смольницька // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філологія». – 2016. – Вип. 15. – С. 54 – 65.
30. Смольницька О. О. Фемінінний образ-символ Ірландії у вибраній англійській ірландській поезії: проблема українського перекладу / О. О. Смольницька // Наукові записки Національного універ-

- ситету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, О. Ю. Костюк. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 64. – Ч. 2. – С. 122 – 126.
31. Смольницька О. Формування творчого методу української мистецької еміграції в Латинській Америці / Ольга Смольницька // Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. – Серія «Філологія». – Вип. 24. – Переяслав-Хмельницький: «ФОРМ Дембровська Я. М.», 2016. – С. 81 – 94.
  32. Современная Беларусь: поэтическое измерение. Беседа с У. Вериной (май 2012) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.litural.ru/iprospekt/verina/>, свободный. – на рус. яз. – Дата обращения: 10.02.2014.
  33. Тарнашинська Л. Чаша Грааля Віри Вовк / Людмила Тарнашинська // Григорчук Ю. М. Проза Віри Вовк: виміри сакрального / Ю. М. Григорчук. – Брустурів: Дискурсус, 2016. – С. 10.
  34. Ціпка А. Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності / Анатолій Ціпка. – К.: «Леся», 2015. – 748 с.
  35. Karabowicz T. Idiomaticzny dyskurs prawdy w tomiku wierszy poetki Wiry Wowk *Kobiece maski* / Tadeusz Karabowicz // Вовк В. Жіночі маски – Wira Wowk. *Kobiece maski* / Віра Вовк; [Пер. з укр. мови Тадей Карабович]. – Люблин, 2014. – С. 139 – 144.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Carbery E. The passing of the Gael / Ethna Carbery, Mrs. Seumus MacManus, Anna Johnston (1866 – 1902) // The Four Winds of Eirinn: Poems by Ethna Carbery. (Anna MacManus), Complete Edition / Edited by Seumas MacManus. – Dublin, Ireland: M. H. Gill and Son, Ltd, 1906. – P. 109 – 110.
2. Verdager J. L'emigrant / Verdager, Jacint [Recurs electrònic]. – <http://www.musicadepoetes.cat/mdpAdmin/media/834-lemigrant.pdf>. – Català.
3. Мартысевіч М. А яшчэ – нельга зьвезьцы з сабой краіну (азёры, рэкі)... / Марыя Мартысевіч // Мартысевіч М. Цмокі лятуць на нераст: эсэ ў вершах і прозе / Марыя Мартысевіч. – Мінск: Логвінаў, 2008. – С. 110.

Ольга СМОЛЬНИЦКАЯ

МИФОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ НОСТАЛЬГИЧЕСКИХ МОТИВОВ В ИЗБРАННОМ ТВОРЧЕСТВЕ ВЕРЫ ВОVK И БОГДАНА РУБЧАКА В СРАВНЕНИИ

Аннотация. В статье осуществляется сравнительный анализ мифологической интерпретации отдельных поэтами Нью-Йоркской группы – Верой Вовк и Богданом Рубчаком – ностальгических мотивов, учитывающая эмиграцию. Как вспомогательный материал привлечены избранная каталонская, ирландская, немецкая, белорусская поэзия, посвященная эмиграции и ностальгии. В исследовании использованы такие разновидности анализа как: мифоанализ, биографический анализ, компаративный, архетипный, поэтологический, культурологический, а также переводоведческие методики. Задействованы источники украинского, английского, белорусского, каталонского, немецкого, польского языков. Анализируется вопрос украинской самоидентификации. Образы, описываемые поэтами Нью-Йоркской группы, относятся к украинскому язычеству, также это латиноамериканские, древнегреческие.

Ключевые слова: миф, символ, метафора, ностальгия, Нью-Йоркская группа, перевод.

Olha SMOLNYTSKA

MYTHOLOGICAL CONTENT OF NOSTALGIC MOTIFS IN THE SELECTED WORKS BY VIRA VOVK AND BOHDAN RUBCHAK AND COMPARISON MYTHOLOGICAL CONTENT OF NOSTALGIC MOTIFS IN THE SELECTED WORKS BY VIRA VOVK AND BOHDAN RUBCHAK AND COMPARISON WITH OTHER LITERATURES

Summary. The article makes the comparative analysis of mythological interpretation of the nostalgic motives and emigration by the selected poets of the New York group, Vira Vovk and Bohdan Rubchak. As an auxiliary material the selected texts of the Catalan, Irish, German, Belarusian poetry, which are dedicated to exile, emigration and nostalgia, are given. The methods used are: mythological, biographical, comparative, archetype, poetological, cultural studies, translation studies. The sources in the Ukrainian, English, Belarusian, Catalan, German, Polish languages are processed. The one of the questions is the Ukrainian self-identification. The characters that are described by the poets of the New York group are Ukrainian pagan, Latin-American, Ancient Greek.

Key words: myth, symbol, metaphor, nostalgia, the New York group, translation.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2017 р.

Смольницька Ольга Олександрівна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України.

ХРОНОТОП И ГОТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В СИМВОЛИСТСКИХ РОМАНАХ Ф. СОЛОГУБА: МЕЖДУ УСЛОВНОСТЬЮ И ЖИЗНЕПОДОБИЕМ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 821.161.1-31.09 Сологуб: 7.036.45

Сита Я.В. Хронотоп та готична традиція в символістських романах Ф. Сологуба: між умовністю та життєподібністю; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел- 15; мова – російська.

Анотація. У статті досліджено вплив готичного хронотопу на поетику, жанрово-стильову структуру та побудову символістських романів Ф. Сологуба. Поєднання реальності та ірреальності в хронотопі романів письменника формує складну та неоднозначну картину світу героїв, сприяє духовному вдосконаленню творчих та гармонійно-природних персонажів.

Ключові слова: Ф. Сологуб, хронотоп, символістський роман, готичний роман.

Федор Сологуб (Федор Кузьмич Тетерников) – російський прозаїк, поет, критик, публіцист, драматург XIX – початку XX в. Творчість письменника тісно пов'язана з символізмом. Якщо поезія Ф. Сологуба отримала всебічне наукове освітлення, то проза, і зокрема романи, досліджується мало, бегло, переважно для ілюстрації естетики символізму та декадансу. Письмознавець відомий читачеві як автор роману «Мелкий бес» (1902), який є пограничним твором, свідченням уже про відхід від російського класического реалізму, але не повного його відторгнення. Однак Ф. Сологуб – автор ще трьох романів («Тяжелые сны» 1895 г., «Слаще яда» 1912 г., «Заклинательница змей» 1914 г.) і романної трилогії «Творимая легенда» (трилогія з первонаочальним називанням «Навы чары», що складається з романів «Капли крови», «Королева Ортруда», «Дым и пепел» 1907-1914 гг.).

На рубежі століть всі видні сучасники – російські письменники і критики – відгукнулись на творчість Ф. Сологуба: А. Блок [1], А. Белый, Л. Шестов, Н. Гумилев, И. Анненский, З. Гиппиус, В. Брюсов, А. Ахматова, В. Вересаев, М. Волошин і пр. Одно з найбільш об'ємних і глибоких досліджень символістської прози Ф. Сологуба сьогодні належить С.П. Ильеву [10], [11]. Св'язь символізму Ф. Сологуба і А. Белого всебічно відобразили Е. Григорьева [5], М. Дубова [8]. В центрі нашого дослідження – просторово-часова архітектура (хронотоп), готична структурованість і символіка романів «Тяжелые сны» і першого роману трилогії «Творимая легенда» – «Капли крови» Ф. Сологуба. Дослідження дає можливість углубити розуміння природи символістського роману і новаторство героїв в художественному світі Ф. Сологуба.

В романах існують вигадки і реальність, це поєднання пронизує всю їх художественну структуру. «Обычное становится ужасным, а ужасное обыкновенным» [14, с. 570], «ужас

и восторг живут здесь вместе» [14, с. 443]. Першим творцем двоємиря у Ф. Сологуба є хронотоп, він впливає на сюжет, композицію, систему образів. Поєднання в одному і тому ж хронотопі вигадки і реальності створює «качели», які пронизують романську структуру протиставленнями, динамікою суперечностей, що, в свою чергу, наповнює стражданнями світ персонажів. «Но иначе как страданием и болезнью нельзя сделать никаких завоеваний в области наших восприятий», – писав Ф.Сологуб [13, с. 7].

В «Тяжелых снах» і в «Каплях крови» сюжетна канва тісно пов'язана з хронотопом готического твору. Простір в романах нерівномірний, він складається з провалів, обривів, ущелий, насипної гори (вала), ліса, саду, ріки, що традиційно для готическої топографії. Кожен з елементів простору семиотичний: він підказує можливі сюжетні лінії роману, визначає символіку характерів і конфліктів. Простір пов'язаний з історією міста, але ні собор, ні замок давно вже нічого нікому не говорять: все знищено і невідновимо, як доля багатьох героїв романів. Преемственні родові і історичні зв'язки героїв, живущих в даному просторі, порушені і оборвані.

В «Тяжелых снах» роль хронотопа визначена його пороговістю, крайністю, де після порога відбувається «нещо», а саме – не що страшне, потустороннє, надприродне, насторожуюче увагу читача. В романі простір природи відокремлений від міської місцевості: водорозділом є річка під символічним називанням Мгла. Річка виступає стихійною, безлічною і тому небезпечною для людини силою: «Річка з рожево-синіми хвилями, і білосніжні доли, і алое небо з золотистими тучками – все було красиво, але казалося ненастоячим. За цієї декорацією чувствовалося колюче незриме сили. Эта сила таилась, наяралась –лицемерно обманывала и влекла к гибели.

Волны реки струились, тихие, но неумолимые» [14, с. 26]. У этого пограничья (в конце города, над обрывом, у реки) живёт таинственная госпожа Кульчицкая: «Тихий вечер... Большой тенистый сад в конце города, над обрывистым берегом реки, у дома Зинаиды Романовны Кульчицкой...» [14, с. 9]. Другой герой, Логин, также живёт в пограничье пространств: «Жил на краю города, в маленьком домике». Его жильё, как и у Кульчицкой, разноразмерное, то есть имеет вертикальную пространственность: «В мезонине устроил кабинет; там и спал; в подвальном этаже была кухня и помещение для служанки; середину дома занимали комнаты, где Логин обедал и принимал гостей. Наверх к себе приглашал немногих. Здесь он жил: мечтал, читал» [14, с. 13]. Герои находятся «между двумя мирами» – на границе, где реальная жизнь перерождается в ирреальность. В противоположность Кульчицкой и Логину, его возлюбленная Анна Ермолина, наиболее природная героиня в романе, живёт за городом, в просторном доме, среди естественной природы. Анна всегда одета в легкую одежду, часто ходит босая, что свидетельствует о природности ее поведения, гармоничной взаимосвязи с естественным миром.

Символика пространства романа насыщена готическими чертами, в числе которых находится важнейший топос готики – «проклятое место», это беседка на валу. Роль беседки будет ведущей в контексте романа – тут происходят самые важные события: «И вот всходила на вал, и казалось, что там будет что-то решено и закончено» [14, с. 45].

Согласно готической традиции, этот вал, на «южной стороне которого красуется беседка», имеет историю. «Вал насыпан встарь, когда наш город подвергался нападениям иноземцев...», тут и ворота, которые ведут в крепость и под сводами которых «сыро, мрачно и гулко», и собор старинной готической постройки посередине крепости: «Острроверхий купол с заржавленным крестом подымается над алтарной частью храма». Все здесь наводит жуть. Таким образом, беседка исполняет в романе роль «фатального места».

В романе «Капли крови» усадьба Триродова – учёного, инженера, химика – находится далеко за городской окраиной: «... по реке Скородени выше города Скородожа». Символические для Сологуба точки пространства указаны в топографии имения: с одной стороны у него река, с другой имение выходит на город, остальные стороны усадьбы выходили в поле и в лес. Дом стоял в середине старого сада. Близость к природе – знак гармонии жизни в обители, по традиции хронотопов в мире Сологуба. Также ставшие традиционными элементы готичности – это две башенки над домом. «Казалось, что кто-то смотрит с этой башни на подходящих сестер» [14, с. 437].

Еще одна неотъемлемая часть хронотопа, а также важнейший элемент готической традиции – это время. Время задается в самом начале романа:

в «Тяжёлых снах» это весна, которая навевает настроение пробуждения, ожидания, предчувствия. Читатель обращает внимание и на время суток: почти каждая глава начинается с ночи, вечера, сумерек, темноты, то есть времени, открывающего путь в мир иной, в мир потусторонней жизни, где ирреальность приобретает особую власть. То есть, время, как и пространство, – тоже символично и пластично: события могут растягиваться на часы, а иногда сужаются до минутных мгновений.

Ночное время порождает символику романа. Оно сопряжено с мраком и туманом: «Логин возвращался домой поздно ночью, по безлюдным и темным улицам» [14, с. 12]. «Ночной полумрак стучался вдали и ложился мечтательными очертаниями, а туман за рекою окутывал нижнюю часть роши, из которой выступали вперед и темнели отдельные кусты» [14, с. 33], «...Но что-то темное бросало на его душу колеблющуюся, тревожную тень. Кто-то туманный, неуловимый, злой издевался над заветными мечтами» [14, с. 135]. По А.В. Гостевой, туман у Сологуба всегда создает вокруг субъекта подобие клаустрофобного пространства, потому что не дает возможности видеть, свободно передвигаться и, в конечном счете, понимать – то есть лишает адекватного восприятия [6, с. 274-369]. Иногда осуществляется даже физическое воздействие мрака; например, эту ситуацию почти буквально воспроизводит «тяжелый сон» больной Клавдии: «Снилось, что темное и безобразное навалилось на грудь и давит. Оно прикинулось вампиром, его длинное, туманное туловище бесконечно клубилось и свивалось; цепкие руки охватывали тело Клавдии; красные липкие губы впились в ее горло, высасывали ее кровь». Клавдии снится, что она напрягает мускулы, пытаюсь освободиться, «но неподвижным оставалось тело» [14, с. 197]. У Ф. Сологуба от «мрака» страдают и душа, и тело.

В одном ряду с «ночью» разворачиваются мотивы сна (у символистов – дверь в потусторонний мир) и смерти. Логин в своих снах видит лежащее на его постели мертвое тело, а подходя ближе, узнает в нем себя, в лихорадке он видит уродливые, летающие вокруг кровати головы. Происходит телесное раздвоение, а также потеря тела. Важно, что не только читатель, но и сам герой не знает, как точно интерпретировать увиденное.

Время начала романа «Капли крови» – знойное лето. Солнце предстаёт то источником жизни, то страшным обжигающим Драконом. Мёртвое – живое, реальное – ирреальное, земной мир – и подземный соседствуют в этом романе ещё теснее. Они уже во власти людей. В доме Триродова в магической комнате можно было играть, «смешивая магию отражений времен и пространства», что хозяин и разрешает делать сёстрам Рамеевым.

Если сон – дверь в инобытие, то окна у Сологуба – взгляд инобытия в мир людей и реальности: «Ночь смотрит мутными глазами сквозь стекла окон на усталое лицо, на улыбку безнадежного недоумения, которая застыла на губах» [14, с. 87]. Кажется, будто ожившая, олицетворённая ведьманочь через открытое окно посылает все эти странные и мрачные сны, ведь Логин всегда оставлял окно открытым.

Символ зеркала, традиционный для символистов, также играет немаловажную роль: в «Тяжелых снах» в зеркале было отображение гадалки, а гадалка имеет возможность общаться с потусторонними существами; в «Каплях крови» в магическом зеркале сестры видят себя седыми старухами, а затем вновь обрезают молодость. Как отмечает А. Соболев в комментариях к роману «Творимая легенда», зеркало Триродова напоминает сделанное дьяволом зеркало, в котором все «доброе и прекрасное уменьшалось донельзя, все же негодное и безобразное, напротив, выступало все ярче, казалось еще хуже» [14, с. 82-87].

В романе Ф. Сологуба «Капли крови» широко и точно показана жизнь русской провинции в канун первой русской революции (1904 г.).

Сюжет произведения содержит в себе структуру классической волшебной сказки. Как культурные штампы, Сологуб вводит в повествование элементы рыцарского романа, готического романа, мелодрамы и детектива [2, с. 87].

Жанр готического романа выполняет две функции в «Творимой легенде»: обеспечивает на жанровом уровне существование мистического хромотопного «кода» произведения; создает еще один, иронически осмысленный образ мира.

Система персонажей «Капель крови» построена по значимой для романа оппозиции «живой-мертвый». Персонажи также можно разграничить по принадлежности к двум основным мирам. Первый из них – ночной, лунный. К нему относятся все мертвецы, а также демонические существа (в основном изображена лесная нечисть). Кроме того, ночной мир открыт и для избранных живых, для тех, кто знает о тайном пространстве, способен мечтать, верит в существование магического. Дневной мир во главе со злым Солнцем-Змием – мир живых. Это мир солнечный, телесный, мир принимающих жизнь.

Вообще, исследователи обнаруживают три мира, присутствующие в романе: мир реальный, мир мистический (мифологический) и мир-легенда, *сотворенный* красотой, добротой и состраданием (символично название романной трилогии – «Творимая легенда»). И, если следовать концепции Е. Мелетинского, то в этом разделении можно усмотреть воплощение архетипов хаоса (реальный и отчасти мистический мир) и космоса (творимый мир, красивый, гармоничный), базирующихся на противопоставлении добра и зла [12, с. 35 – 55]. Так вот, реальный и мистический миры у Сологуба не существуют отдельно друг от друга, а находятся в состо-

янии взаимопроникновения, и в определенные моменты мы можем наблюдать их тождественность. Ф. Сологуб изображает мир мертвых как адекватный миру живых – серому, бездуховному, страшному: мертвые были так же страшны, как и живые. Вводя этот мир в повествование, автор подчеркивает свое открытое неприятие серой и жуткой реальности [3, с. 121].

Совсем другими предстают мертвые в третьем, творимом мире. Этому миру более, чем миру мистическому, принадлежат «тихие мальчики» (воскрешённые из умерших) и жена Триродова. Эти герои прекрасны, опозитивированы автором. В них не чувствуется свойственной традиционным покойникам скрытой опасности.

Главный «живой» герой романа – «отставной приват-доцент, доктор химии» Георгий Триродов – мечтатель, творец и учёный, из тех, кого так любит Сологуб [14, с.432]. Триродов еще и революционер, правда, только созерцательный, идеальный человек, почти приблизившийся к спокойствию смерти. Он создает вокруг себя атмосферу покоя и прохлады, вместе с его колонией «тихих мальчиков» [4, с. 35-39].

Триродов, по мнению Я. Галкиной, – субъект той «чистой» воли, которая лишена страсти, подчиняющей человека. Он способен на любой поступок – и на убийство предателя, и на спасение преследуемого, униженного и оскорбленного в зависимости от собственных представлений об устройстве своего особенного мира [1, с. 294].

Подробный анализ образа Триродова позволяет О. Ерохиной прийти к выводу, что, несмотря на определенные грани его как сверхчеловека, он не становится принципиально новым решением концепции человека у Ф. Сологуба [9, с. 41-53]. Герой-демиург, как и другие персонажи, также подвластен законам бытия, которые довлеют над человеком, он не преодолел заколдованный круг бесконечных повторений жизни и не смог постигнуть истину. Ему не чужды грехи и ошибки. В 10-й главе романа герой Остров (актёр и вымогатель) намекает даже на садизм Триродова, имевший место в прошлом: «Взять хотя бы садизм этот самый. Припоминаете? Мог бы напомнить кой-какие факты из поры юных лет» [14, с. 472]. Его дисгармоничность проявляется и в вечных колебаниях между «лунной мечтой» Лилит и солнечной Евой.

Частично идеи Триродова воплощаются на территории созданной им детской колонии. Объясняя цели колонии сестрам Рамеевым, учительница Надежда Вещезарова говорит о звере, скрытом в людях («Люди строили города, чтобы уйти от зверя, а сами озверели, одичали»), ее вывод – «Надо убить зверя» [14, с. 435]. Обновление общества следует начинать с детей, убить зверя можно, обратившись к природе, отбросив лишнее, искусственное.

Есть еще один вариант преображения человека – «тихие дети»: это воскрешённые Триродо-

вым мертвецы или те, чья детская душа ещё не отошла в мир иной. Появление тихих детей показано на примере судьбы мальчика Егорки. Важен магический обряд заговоров, произносимых до того, как мальчик встанет из могилы. Триродов ищет невинные души, еще не успевшие ничего совершить. Тихие дети – один из вариантов новых людей. Новые качества не воспитываются в них новым строем, новыми школами, как это будет в случае с жителями Соединенных Островов, нужные качества возникают в результате прохождения ими иного обряда инициации – испытания смертью.

Литературоведческая традиция считает Триродова «анти-Передоновым». «В его писаниях, – замечал Корней Чуковский о Федоре Сологубе, – вечная, в сущности, схватка Триродова и Передонова, этих двух мировых начал, единственных, которые известны ему, – и странно следить, с каким однообразием во всех своих драмах, трагедиях, притчах, новеллах, стихах, рассказах, статьях и сказках, на тысяче арен под тысячью личин, Сологуб изображает все тот же турнир, все тех же непримиримых противников» [15].

Высоко оценивая тонкое наблюдение маститого писателя, А. Дорофеев предполагает, что «вполне вероятно, эти «турнирные бойцы» – Передонов и Триродов – есть по сути дела, по глобальному замыслу Сологуба, одно лицо, одна душа, прошедшая ряд превращений – медленно, мучительно, от воплощения к воплощению, движущаяся к некому идеалу, к божественной сути. Сама фамилия Триродова указывает на число этих воплощений. То есть это как бы третье рождение, третье воплощение тёмной души Передонова на грешной нашей земле. И тут очевиден поступа-

тельный процесс. Душа воспитывается, изживая зло. Может быть, именно такова основная идея всего творчества Федора Сологуба. «Не социальные преобразования, не бунты, восстания и революции принесут миру спасение и счастье, но трудная, долгая работа души – революция духа, подготовленная тысячелетиями человеческих жизней» [7, с. 10].

Итак, подводя итоги, мы приходим к следующему выводу: все три романа являются «детскими» периода символизма, а Ф. Сологуб – ярчайший его представитель. Проследив элементы классической готической традиции, мы показали, что на рубеже XIX – XX вв. готика видоизменилась и приобрела новые черты, которые и были воплощены в романах Ф. Сологуба. Например, на смену средневековым замкам пришли старая усадьба и беседка на валу, имеющая свою историю и свои тайны, и навлекающая на читателя не менее жуткое чувство, чем навлекал средневековый замок. Символистская проза Ф. Сологуба расширяет художественные возможности символизма, обогащает его новой поэтикой. Сверхъестественное у Сологуба тесно переплетено с бытийной реальностью, о чём свидетельствует хронотоп каждого из романов. Но, кроме этого, в хронотопе произведений появляется «промежуточный» мир – космический, – мир добра и любви, который человек создает себе сам.

Взаимодействие жизнеподобия и условности, эмпирики и фантастики является тем ключом в исследовании сологубовских художественных «творений», который позволяет понять сложную жанрово-композиционную структуру романов, многоуровневую семантику мысли и многоярусный характер условности образа.

Литература

1. Блок А. Собрание сочинений. В 8 т.: – М.; Л.: Государственное издательство художественной литературы, 1962. - Т. 5. – 716 с.
2. Вацуро В. Э. Готический роман в России. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 544 с.
3. Вайскопф М. Поэтика петербургских повестей Гоголя/ Вайскопф М. Птица-тройка и колесница души: Работы 1978 – 2003 годов. – М.: Новое литературное обозрение, 2003. – 568 с.
4. Вахрушев В. С. Время и пространство как метафора в «Тропике рака» Г. Миллера (К проблеме хронотопа) // Диалог. Карнавал. Хронотоп. Сетевой архив. – 1992.- №1.- с. 35-39.
5. Григорьева Е. Федор Сологуб в мифе Андрея Белого // Блоковский сборник, XV: Русский символизм в литературном контексте рубежа XIX-XX вв. – Тарту: Tartu U-uml likooli Kirjastus, 2000.
6. Гостева А.В., Сулемина О.В. Страх/ужас // Русские литературные универсалии (типология, семантика, динамика).- Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2011. - С. 274-369.
7. Дорофеев А. Предисловие к изданию романа «Капли крови» и избранной прозы // Сологуб Ф. Капли крови. Избранная проза. Составитель А. Дорофеев. – М.: Центурион, Интерпракс (Серия «Серебряный век»), 1992. — 448 с.
8. Дубова М. А. Стилевая полифония модернистской прозы: от Ф. Сологуба к А. Белому /М. А. Дубова. – Коломна: КГПИ, 2004. – 83 с.
9. Ерохина Т. И. Проблема символа в художественной культуре рубежа XIX-XX веков (теоретический и исторический аспекты) / Т.И. Ерохина. // Молодые исследователи – школе: Сборник научных трудов. – Ярославль: ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 1997. – С. 41-53.
10. Ильёв С. П. Архитектоника ранних романов Ф. Сологуба // Вопросы русской литературы. – Львов.- 1989. - Вып. 2 (54). - С. 82-87.

11. Ильев С.П. Русский символистский роман: аспекты поэтики / С. П. Ильев. – К.:Льбидь,1991. – 172 с.
12. Лотман Ю. М. Литература и мифология / Ю. М. Лотман, З. Г. Минц, Е. М. Мелетинский // Ученые записки Тартуского государственного университета. – 1981. – Вып. 546. – С. 35-55.
13. Сологуб Ф. Свет и тени: Избр. проза. / Сост. и коммент. Б. И. Саченко; Предисл. О. Н. Михайлова. – Мн.: Маст. лит., 1988. – 383 с.
14. Сологуб Ф. Полное собрание романов в одном томе /Сологуб Ф. Тяжелые сны. – М.: «Издательство АЛЬФА-КНИГА», 2012. – 1273 с. ил. – (Полное собрание в одном томе).
15. Чуковский К.И. Навьи чары мелкого беса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fsologub.ru/about/articles/articles_239.html

Яна СЫТА

***ХРОНОТОП И ГОТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В СИМВОЛИСТСКИХ РОМАНАХ Ф. СОЛОГУБА:
МЕЖДУ УСЛОВНОСТЬЮ И ЖИЗНЕПОДОБИЕМ***

Аннотация. В статье исследуется влияние готического хронотопа на поэтику, жанрово-стилевую структуру и построение символистских романов Ф. Сологуба. Сочетание реальности и ирреальности в хронотопе романов писателя формирует сложную и неоднозначную картину мира героев, способствует духовному усовершенствованию творческих и гармонически-природных персонажей.

Ключевые слова: Ф. Сологуб, хронотоп, символистский роман, готический роман.

Jana SYTA

***CHRONOTOPE AND GOTHIC TRADITION IN SYMBOLISTIC NOVELS
BY F. SOLOGUB: BETWEEN CONDITION AND LIFETIME***

The abstract. The article examines the influence of the Gothic chronotope on poetics, the genre-style structure and the construction of symbolic novels by F. Sologub. The combination of reality and unreality in the chronotope of the writer's novels forms a complex and ambiguous picture of the world of heroes, contributes to the spiritual improvement of creative and harmonic-natural characters.

Keywords: F. Sologub, chronotope, symbolist novel, Gothic novel.

Стаття надійшла до редакції 30.10. 2017 р.

Сита Яна Василівна – магістр філології, випускниця філологічного факультету УжНУ 2015 р.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Михайло ДЕМЧИК, Роман ОФІЦІНСЬКИЙ

УГОРСЬКИЙ КОРОЛЬ МАТЯШ КОРВІН У ФОЛЬКЛОРНІЙ ПРОЗОВІЙ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 398.21(477.87): 94 (439)4

Демчик М., Офіцинський Р. Угорський король Матяш Корвін у фольклорній прозовій традиції українців Закарпаття; 14 стор., бібліографічних джерел – 18, мова – українська.

Анотація: У статті досліджується як відображено історичний образ та діяльність угорського короля Матяша Корвіна у фольклорній оповідальній традиції українців Закарпаття. Простежено надання реальним історичним фактам казкових, притчових та анекдотичних елементів, нашарування мандрівних сюжетів, ідеалізація образу короля Матяша.

Ключові слова: історичні перекази, топонімічні перекази, притча, фольклор, «мандрівний мотив», Матяш Корвін.

Закарпаття є самобутнім історико-культурним регіоном України. Упродовж історії край входив до різних державних утворень, про що свідчать його назви: Угорська Русь, Підкарпатська Русь, Русській край, Підкарпаття, Карпатська Україна, Закарпатська Україна, Закарпаття, Закарпатська область.

Спільне сусідське проживання, спільні історичні події знайшли своє відображення у фольклорі українців Закарпаття. Відомий дослідник усної народної творчості Закарпаття П. В. Лінтур писав: «Знаходячись на кордоні західних, південних та східних слов'ян, маючи безпосередні етнографічні кордони з румунами і угорцями, закарпатські українці взяли багато і від усної творчості своїх сусідів, примноживши між тим успадковані від предків скарби духовної культури»[7].

Особливе місце у народній творчості українців Закарпаття займають прозові твори про харизматичних володарів (перекази, притчі, бувальщини). Це князь Лаборець, князь Федір Корятович, король Матяш Корвін, князь Ференц Ракоці II, королева Марія Терезія, імператор Йосиф II, імператор Франц Йосиф.

Серед них найбільш популярний – угорський король Матвій I Корвін (1443 – 1490 рр.). Матяш Гуняді, або латиною *Mattias Corvinus* (Ворон, згідно із зображенням на фамільному гербі), проголошений королем 24 січня 1456 р. – був одним із найвизначніших правителів пізнього середньовіччя в Центральній Європі. Матвій Корвін продовжив переможну боротьбу свого батька Яноша Гунядія проти турецької експансії в Європі і прославився як король – переможець турків [8, с. 6].

Король Матяш Корвін був досить жорстким і владним правителем, який багато зробив для змі-

цнення імперії, її економічного, культурного піднесення, законотворчості [8, с. 103-105]. Так, він ввів нову систему єдиного фіксованого річного податку. Згідно з цим законом, всі зобов'язані були платити данину. Таким чином король показав, що перед державою всі її громадяни мають однакові обов'язки. Корвін суворо забороняв феодалам поводитися з селянами як з рабами і вимагати від них непосильної праці. Він ввів штраф у розмірі 6 марок сріблом за кожне насильство над селянами. Король Матяш з розумінням ставився до проблем народів, які населяли його імперію. Грамотою від 1479 р. він звільнив священників грецького обряду Мараморощини від усяких податків, а законами 1481 і 1495 рр. русинів, які жили на пограниччі, звільнив від плати королівської десятини [15].

Ще за життя Матвій Корвін став героєм численних переказів, легенд, казок, пісень, анекдотів, що побутували протягом півтисячі років.

Проте справжню популярність король Матяш отримав після смерті, коли країна занепала внаслідок слабкої влади та турецьких нападів. У хроніці Гашпара Гелтаї, яка була надрукована у 1757 році, говориться: «За життя його вся країна скаржилася на Матяша короля, що він дуже жорсткий і владний. Але як тільки він помер, кожен почав його прославляти, тому що став занепадати порядок у державі. Почали знову нападати турки, і держава стала з однієї біди у іншу потрапляти. Тоді почали всі визнавати, який чудовий володар був той Матяш король. І тоді почали всі люди говорити: нехай би лише жив Матяш король, то міг би сміливо кожного року і сім разів данину збирати» [цит.: Керча, с.116]. У цей же час виникло відоме прислів'я: «Умер Матій – умерла й правда» [18, с. 125].

Образ короля Матяша найкраще втримався на тих територіях, де поширювалася його тодішня влада. Один із перших дослідників фольклорних творів про Матяша – Зенон Кузеля зазначає: «Його популярність справді надзвичайна: про нього знають не лише угри та його тісніша вітчизна, але й інші народи, що замешкали або мешкають у пограничному краї. Сербо-хорвати оспівують його у своїх епічних і жіночих піснях, а Словінці оточили його таким німбом героїзму і таємничості, який припадає на долю лише національним героям. Слава його імені і подвигів пішла навіть на північ і удержала ся донині в оповіданнях українських гірників Угорської і Галицької Русі. Згадки про Матвія полишилися також у словаків і дали початок баладі, яка розійшлася по Моравії, Чехах і Лужицькій Сербії» [цит.: Мушкетик, с.284].

Життя і діяльність короля Матяша Корвіна вивчали Є. Перфецький у розвідці «Підкарпатські і галицькоруські традиції про короля Матяша» (1926 р.) [7, с. 28], П. Лінтур у статті «Король Матвій Корвін в угро-руській традиції» (1941) [6], і тепер публікуються короткі згадки про нього В. Челко [8, с. 94-98.], І. Керчею [8], С. Федакою [15]. Особливості правління угорського можновладця детально розглянуті в першому томі 3-томної «Історії Угорщини» [3, с. 212-221].

Усна народна словесність про короля Матяша у закарпатській традиції здавна привертала увагу багатьох дослідників. До цієї теми звертаються Зенон Кузеля [10, с. 283], П. Лінтур [6, с. 28]. У наш час фольклорні твори про короля Матяша є об'єктом вивчення І. Керчі [8], І. Сенька [18], І. Кризи [4], В. Сокола [13], Л. Мушкетик [10], Р. Офіцинського [11] та багатьох інших дослідників.

Пропонована стаття ставить своєю метою простежити, як відображено історичний образ угорського короля Матяша Корвіна у фольклорній оповідальній традиції українців Закарпаття.

У нашій роботі ми використовуємо біографічний, культурно-історичний та порівняльний методи дослідження.

Ті добрі справи, які король Матяш зробив на Закарпатті, сформувавши думку про нього, як про «справедливого короля». Ця думка – наскрізна в усній народній творчості українців Закарпаття.

Дослідники виділяють різні тематичні групи творів народної прози у закарпатській українській традиції про відомого правителя. П. Лінтур розглядає такі групи переказів: 1. Перекази про коронацію Матяша; 2. Перекази про боротьбу Матвія з Погань-дівкою; 3. Перекази про соляний колодязь у Шандорові; 4. Перекази про Матвія, пов'язані з панщиною; 5. Король Матвій у наших Карпатах [6, с. 30-34]. Дослідниця І. Крiza виокремлює наступні тематичні цикли про Матяша Корвіна: 1. Обрання Матяша королем; 2. Перемога надприродної істоти; 3. Встановлення справедливості перевдягненням королем; 4. Мудрий король та людська мудрість;

5. Роль короля, готового прийти на допомогу, у формуванні мікросередовища [4, с. 90].

Ми спробуємо поєднати ці дві класифікації для того, щоб детально розглянути тематичну своєрідність народної прози українців Закарпаття про короля Матяша.

Історичні перекази про обрання Матяша царем об'єднані одним мотивом: Боже Провидіння послало обездоленому народу «справедливого царя» – захисника. В усних народних творах вибори відбуваються з Божого благословення, після пророчих знаків. Цих знаків, чи знамень, є кілька: 1. Кидання корони, її літання і опускання на голову Матяша; 2. Розквітання сухого прутика (істика, бичівна); 3. Золотий (свіжий) хрест на тілі майбутнього короля.

Вчені вважають сюжети про вибори короля світовими мандрівними сюжетами. Проте в закарпатських історичних переказах про короля Матяша вони набувають місцевих особливостей. Щоб надати оповіді достовірності, збудити симпатію до головного героя, народ уводить до сюжету місцеві реалії. Так, уже в першому переказі, опублікованому В. Гнатюком «Замок у Невицькім і король Матяш», угорський правитель виявляється простим хлопцем-русином з с. Оріховиця, що біля Ужгорода на Закарпатті. Він наймається служити в мадярське село до газди-русина / газди Галайди. Однак стати царем йому суджено ще при народженні, про що засвідчено вже на початку твору, а згодом його господар (ним може бути коваль) помічає у хлопця на плечах золотий (живий) хрест і, або лякається його і проганяє [2, с.235], або передрикає йому: «Я слуга твій буду, не ти мій!» [5, с.119].

До божественних знаків належить і суха гілка, що зазеленіла. Коли проголосили вибори короля, наймит запрогнув іти на коронацію, однак господар поставив умову: якщо ввіткнутий в землю істик (прут) чи бичівно (ручка батога) зазеленіє, поки вони обійдуть усе обійстя, то вони вирушать на коронацію. Так і сталося, гілка зазеленіла, пустила листочки [5, с.119], [2, с.235], [18, с.125].

Та найбільше українських варіантів збереглося на згаданий мотив виборів короля з допомогою літаючої корони, яку пускають у повітря, і вона, політавши, три рази поспіль сідає на голову бідного хлопця, чим велике панство страшенно невдоволене: «Але його не хотіли пани покоронувати, що він такий невеликий, убогий, сіромаха і русин» [5, с. 119].

У сучасніших записках до переказів долучаються нові реалії: на бік хлопця стають прості люди, які про коронацію прочитали з газети і пішли в Царгород (Будапешт). Коли корона вибрала Матяша (Матвія, Матія) й пани не захотіли його робити королем, «робітничий люд став за Матвія: Хай живе наш цар Матвій!» [2, с. 235].

Ці твори тісно пов'язані з переказами, у яких подібно до героїко-чарівної казки розповіда-

ється про боротьбу короля Матяша з Погань-дівчач (Погань-дівкою). Цей твір зберігся лише в українському фольклорі в численних варіантах і містить кілька сюжетних ліній. Найповніші його версії знаходимо в записках В. Гнатюка (1898) у Ворочеві і П. Лінтура (1941 р.) у Доробратові.

Вчені вважають, що Погань-дівка, з одного боку, символізує жорстокого правителя-чужинця (погана), а з іншого – язичницькі сили (poganu – погань, з угорської – *язичник, язичницький*), і вже цим ворожа місцевим мешканцям.

На думку В. Мельника, атрибут *туркена* додався пізніше, у час турецьких нападів на землі Європи, адже Закарпаття ніколи не було під турками. Він припускає, що Погань-дівка могла бути жорстокою поміщицею, сестрою одного із Другетів, які мали величезні землеволодіння в Ужанському комітаті. В одному з варіантів вона завдає великої шкоди брату (Юрію?) Другету, який і вбив її [9, с. 42]. У свою чергу, П. Лінтур вважає боротьбу Матяша з Погань-дівкою символом боротьби християнського населення Угорщини з турками, він порівнює твір з билиною про Іллю Муромця та Ідолищем Поганим [6, с. 31]. Між тим, С. Перфецький каже, що в творі відбулися набагато давніші події, ніж за часів Матяша, а саме боротьба в Галичині та Закарпатті з татарами, печенігами, половцями та ін. варварськими племенами [10, с. 292]. Вочевидь, по своєму має рацію кожен з дослідників.

У переказі «Як простий хлопець із Оріховиці став царем» Погань-дівка поставлена турками у Невицькому замку для того, щоб «управляти всім Підкарпаттям і мучити народ. За її наказом, кожний селянин, проходячи біля замку, повинен поклонитися до землі Туркам» [8, с. 73]. Натомість король Матяш «тримав руську віру, тримав з народом благочестивим» [5, с. 123]. Водночас Погань-дівка як місцевий персонаж наділена реальними рисами жорстокої поміщиці-самодурки, яка мучить своїх кріпаків. Для будівництва замку «кожна газдиня мусіла нести молоко і яйця від курей аж з Ворочева. З цього робили штукатурку і так мурували» [5, с. 118]. Крім того, вона не пропускала біля замку жодної людини: «Хто йшов, того забивала, не пустила нікого в світ» [5, с. 119]. Погань-дівка «видавала дуже строгі закони: хто був проти панщини, тому голову стинали» [18, с. 124].

Ставши королем, Матяш вирішив визволити свій народ від завойовниці, яка осіла в Невицькому замку. Він стинає голову туркені у Загонському лісі поблизу Чопа, після чого почалася чергова війна з Туреччиною [5, с. 122]. Таким чином, Матяш уособлює риси народного героя-визволителя, він національний герой русинів, простого походження і їхньої віри, оборонець країни та її розбудовник.

З іменем короля Матяша пов'язано цілий ряд переказів про те, як він переодягнений іде по-

дивитися на реальне життя свого народу. Мотив «ходіння в народ» є міжнародним. Починаючи з античних джерел, збереглася багата традиція про те, що перевдягнений правитель довідується про місцеві порушення закону і стає на бік скривджених. У фольклорі багатьох народів збереглися твори про таких мудрих правителів, зокрема це біблійні оповіді про короля Соломона, у росіян це Іван Грозний, Петро Перший чи просто цар, цар-батюшка, який любить своїх підданих, як власних дітей, у європейців це кайзер Йосиф, Фрідріх Великий, принц Стефан, із східних можна назвати Гарун аль Рашида та шаха Аббаса [10, с. 309].

Таким мудрим правителем є і король Матяш, який задля того, аби краще пізнати життя своїх підданих, мандрує країною, перебравшись у простий одяг – селянина, мисливця, вояка, студента: «Він переодівався в бідняцьку одягу і ходив від села до села, аби узнати, як люди живуть» [18, с. 125].

І хоча за часів Матяша ще не було панщини, оповіді про неї додалися згодом, тут втілювалися віковічні мрії людей про захист від підневільного, рабського існування. Одним з відомих сюжетів у закарпатському фольклорі є сюжет «напис на колоді». Так у історичному переказі «Як Матяша били в Коложварі» розповідається про те, як Матяш «в одязі простака» пішов до Коложвару (м. Клуж-Напока, Румунія), щоб перевірити, чи справді його бургомістр «збиткує бідноту». У Коложварі він наймається працювати на обробці деревини і за свою працю отримує не плату, а канчуки від гайдука та бургомистра, наважуючись перелічити їм і згадуючи справедливий «Матяшівський закон» і «Матяшівську плату» [14, с. 225]. Як доказ знущань бургомистра, король лишає дотепний напис на колоді: «Тут робив король Матяш і били його канчуками». Згодом він повертається вже в царському вбранні, зустрічається з бургомистром, показує йому напис і карає того шибеницею.

Цей сюжет простежується і в переказах «Матяшева правда» [16, с. 40] та «Чому відкриті ворота Севлюшського барона» [8, с. 68].

Величезне значення для народу таких дій переодягненого короля Матяша розкривається в самих переказах. Так, у переказі «Король Матяш» розповідається: «Пани потім і жебракові дорогу уступали, бо думали, що то переодітий Матяш. Коли умер – радувалися. А прості люди казали: «Умер Матій – умерла й правда» [18, с. 125].

Перекази про короля Матяша, пов'язані з панщиною, характеризуються відсутністю фантастичних елементів, містять історичні факти про тяжку, виснажливу працю «від семи до семи», без відпочинку, без перерви на обід, голодування, забиття людей панськими посіпаками чи самим паном, повну беззахисність перед вищими станами, відображають позитивне ставлення народу до суспільних реформ, які проводив король Матвій Корвін.

Ці перекази, як вважає П. Лінтур «зародилися зразу після смерті короля Матяша і саме в них дається красномовне пояснення того факту, чому народні маси називають Матвія «Справедливим» і ставляться до нього з такою любов'ю» [6, с. 33].

В закарпатському фольклорі побутують перекази про короля Матяша, який може допомогти простій людині у вирішенні будь-якого питання. Одним з таких творів є переказ «Шандровський соляний колодязь». Він має історичну основу: король Матяш подарував п'яти мараморощьським містам – Хусту, Довгому Полю, Виймкову, Мараморощьському Сіготу і Тячеву право продавати сіль без мита [8, с. 137]. Подарунок приписується Матвію Корвіну, а в поодиноких випадках – австрійській володарці Марії Терезії.

У цих текстах з'являється ще один знаковий персонаж – витязь Павло Киниж з Салдобошу (Стеблівки). Він переміг у поєдинку багатиря зі свити турецького султана Сулеймана, за що і отримав у нагороду для всього Мараморощь соляний колодязь [17, с. 389-390].

Існують припущення, що Павло Киниж є втіленням образу воєначальника Пала Каніжаї з армії короля Матяша Корвіна [10, с.303]. Також вважають, що звучання антропоніма Киниж ближче до слова «кенез» – найменування старости-осадника на Закарпатті в часи волоської колонізації [11, с.58]. У народних переказах закарпатських українців прізвище витязя Павла побутує у двох варіантах – Киниж і Кенез.

Таким же популярним мандрівним сюжетом є зустріч царя з мудрим бідним чоловіком. Для творів цього типу характерна ситуація, коли правитель разом з придворними їде дивитися, як живе простий народ. Він зустрічає бідняка, з яким розмовляє загадками. Потім цар задає ці загадки своїм супутникам, і коли вони за велику суму купують відповіді у простої людини, то цар глузує з придворних, проганяє їх і нагороджує бідняка. Особливістю цих переказів є те, що цар забороняє селянинові відкривати таємницю загадок, поки не побачить царського обличчя, а селянин виявляється хитрішим за царя, тому що відповідає на питання при царському портреті, викарбуваному на монетах. У фольклорі українців Закарпаття цей сюжет відобразився у переказі «Як селянин доїв цапів». Король Матяш перевіряє своїх міністрів на розум за допомогою селянина, який виявляється мудрішим і виманює від них багато грошей, тобто «доїть цапів» [14, с. 226-228]. У цих переказах правитель і простий селянин виявляються мудрішими за панів, а бідняк є навіть розумнішим за царя.

Король Матяш не лише шанує мудрих людей, але й сам проявляє мудрість. Про цю рису правителя свідчать твори «Псячий / писій торг у Будапешті» [14, с.225], «Про царицю як писанку» [18, с.307-308]. Останній твір фольклорист І Сень-

ко класифікує як притчу. Притча підсумовує: «Розумний був король, знав, як з ким говорити» [18, с.308].

У багатьох переказах король Матяш відновлює порушену справедливість. Йому приписують ліквідацію мита на хустському мості («Чому не беруть мито на мості через Ріку?») [8, с.80]. У переказі «Як пани знущалися з солдатів-героїв» [14, с.230-232] Матяш винагороджує вояка, повертає маєток у с. Келечин його власниці, звільняє від кріпацтва усіх солдат-ветеранів. У переказі «Як Матяш обробляв панами винницю» йдеться про покарання справедливим королем пихатих панів. Саме для того, аби вони зрозуміли свою негідну поведінку, він ставить їх у такі умови, щоб вони на власній шкірі відчули, як живеться селянам [14, с. 219]. Таким чином, Матяш на відміну від «злих» є «добрим» паном. На думку селян, вельможі приховують від нього біди людей і чинити правдивий суд йому заважає його оточення. Ось що сам Матяш думає після бесіди з солдатом: «Як то може бути, що до мене не годен пробитися бідний чоловік, коли я дав наказ кожного пускати?!» [14, с. 232], що цілковито відповідає його ідеалізованому образу і наївній вірі селянства в благородного короля.

У багатьох переказах Король Матяш мандрує Карпатами і потрапляє у різноманітні пригоди. Ці перекази дуже часто носять анекдотичний характер, вони можуть переходити в соціально-побутові казки та анекдоти.

Серед цих творів популярними є перекази, про те, як перевдягнений володар ночує у домі бідного селянина. Це перекази: «Як Матяш-король з Юрою зійшовся» [5, с.221-225], «Вівчар і Матяш» [18, с.125-126], «Як Матяша у колибі гостили» [8, с. 91-92], «Матяш і вічарі» [6, с. 35].

Король Матяш у цих переказах нічим не відрізняється від простого селянина – він розуміється на худобі, виноградарстві, займається селянською працею, є фізично витривалим. Образ короля Матяша відображає селянський світогляд. Його люблять за те, що він мешкає разом з простим народом, сприймає його мудрість, моральні устої, сповнену людської гідності поведінку і поводить себе як достойний і справедливий володар.

З Матяшем пов'язані конкретні географічні назви та кілька топонімічних переказів. Це «Матійово» і «Матяшувка». Про село Матійово, що на Виноградівщині, оповідачі стверджують, що гроші на його розбудову дав король Матій як подяку за гостинність вівчарів під колибою [18, с. 97]. Фольклорна традиція не зважає на те, що Матяшфалва (стара угорська назва Матійова) вперше згадується в письмових джерелах за 1326-й рік, більше як за сто років до народження Матяша [18, с. 14]. А сам переказ ще раз засвідчує про добре ставлення простого народу Закарпаття до угорського короля Матяша.

У переказі «Матяшувка» пояснюється виникнення назви села Городилово і невисокої гори

біля Хуста. Саме тут військо короля Матяша зробило «городок», а під скелею викопало пивницю, де сховало великі скарби, які неможливо здобути.

Король Матяш займає значне місце у фольклорній прозовій традиції українців Закарпаття, це історичні та топонімічні перекази, історичні перекази з казковими елементами, притчі. Деякі перекази про Матяша з часом переходять у жанри побутових казок та анекдотів. Тематика народних творів про Матяша Корвіна відобразила історичні реалії його правління: важкий шлях до королівського трону, боротьбу з феодалами, укріплення самостійної королівської влади, захист держави від турків, створення постійного королівського «Чорного війська», проведення економічних та соціальних реформ, які покращили життя народу. В той же час у фольклорних переказах про короля Ма-

тяша знайшла втілення мрія народу про «справедливого» царя. Матяш є ідеалізованим персонажем, мудрим, справедливим і демократичним правителем. Особливістю українського фольклору про Матяша Корвіна є те, що угорський король став національним героєм русинів Закарпаття, він свій як за походженням, так і за вірою. Тематична своєрідність переказів презентує сферу діяльності короля Матяша: захист краю від чужоземців, його розбудову, праведний суд та відновлення справедливості, захист знедолених і покарання кривдників. Західноукраїнські народні перекази про Матяша, охоплюючи чимало мандрівних світових сюжетів, різночасових напластувань, мають місцевий колорит, містять багато місцевих реалій, топографічно та етнографічно пов'язані з територією Закарпаття.

Література

1. Життя і діяльність угорського короля Матяша Корвіна – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.people.su/ua/72436>.
2. Зачаровані казкою / Українські народні казки в записах П.В. Лінтура / Упоряд. І.М. Сенька, В.В. Лінтура. – Ужгород: Карпати, 1984. – 526 с.
3. История Венгрии: в 3 т. – Т.1: Венгерская феодальная сословная монархия. Распад королевства (1439-1541 гг.). – М.: Наука, 1971. – С. 211- 221.
4. Кріза І. Угорський король Матяш в усній народній творчості Закарпаття // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 4. – С. 89-98.
5. Легенди Карпат / Упор. Г. Ігнатовича. – Ужгород: Карпати, 1968. – 304 с.
6. Лінтур, Петр. Король Матвей Корвин в угро-русской народной традиции // Фольклороведческие и литературоведческие исследования / Сост. М.И. Демчик, И.М. Сенько. – Ужгород: Говерла, 2013. – С.28-35.
7. Лінтур, Петр. Собрание и некоторые проблемы изучения фольклора Закарпаття // Фольклороведческие и литературоведческие исследования / Сост. М.И. Демчик, И.М. Сенько. – Ужгород: Говерла, 2013. – С. 27.
8. Матяш, король Русинув / Матеріал убрав, ушорив, заставив власними статтями, коментаріями и словником Ігорь Керча. – Ніредьгаза, 2001. - 162с.
9. Мельник В.М. Історія Закарпаття в усних переказах та історичних піснях. – Л.: вид-во Львів, ун-ту, 1970. – 226 с.
10. Мушкетик, Леся. Король Матяш Корвін в західноукраїнських нарративах // Леся Мушкетик. Фольклор українсько-угорського порубіжжя. – К.: Український письменник, 2013. – С. 281-325.
11. Офіцинський Р.А. Народні перекази Закарпаття: Монографія /Відповідальний редактор Олександр Рєєнт /Роман Офіцинський. – Ужгород: Гражда, 2016. – с. 55-59.
12. Потушняк Ф. Закарпатська українська етнографія: значення, історіографія, завдання, проблеми та їх вирішення, елементи та їх розміщення // Тиводар М.П. Життя і наукові пошуки Ф. Потушняка. – Ужгород: Гражда, 2005 – С. 164.
13. Сокіл В.В. Українські історико-героїчні перекази. – Л.: Інститут народознавства ПАН України, 2003. – 320 с.
14. Три золоті слова: Закарпатські казки Василя Короловича / Запис текстів та та впоряд. П.В. Лінтура. – Ужгород: Карпати, 1968. – 240 с.
15. Федака С. Д. Історія України з найдавніших часів до 1648 року: навч. посіб. / С. Д. Федака . – К.: Знання, 2014. – С.447-450.
16. Ходили опришки: Збірник / Передм., упоряд., прим, та словн. І. Сенька. – Ужгород: Карпати, 1983. – 384 с.
17. Шандровський соляний колодязь // Хуст над Тисою / Упоряд. І.І. Губаль. – Ужгород, 1992. – С. 388-390.
18. Як то давно було: Легенди, перекази, бувальщини, билиці та притчі Закарпаття у записах І. Сенька. – Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2003. – 368с.

Михаил ДЕМЧИК, Роман ОФИЦИНСКИЙ
**ВЕНГЕРСКИЙ КОРОЛЬ МАТЯШ КОРВИН В ФОЛЬКЛОРНОЙ ПРОЗАИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ
УКРАИНЦЕВ ЗАКАРПАТЬЯ**

Аннотация. В статье исследуется, как отражены исторический образ и деятельность венгерского короля Матяша Корвина в фольклорной повествовательной традиции украинцев Закарпатья. Прослежено придание реальным историческим фактам сказочных, притчевых и анекдотических элементов, напластование «бродячих» сюжетов, идеализация образа короля Матяша.

Ключевые слова: исторические предания, топонимические предания, притча, фольклор, «бродячий» сюжет, Матяш Корвин.

Mikhail DEMCHIK, Roman OFICINSKY
**HUNGARY KING MATYAS CORVIN IN THE FOLKLORE PROZAIC TRADITION OF UKRAINIANS
OF TRANSCARPATIA**

Annotation. In this article we can see how the historical image of the Hungarian king Matyas Korvin is reflected in the folk narrative tradition of the Ukrainians of Transcarpathia. Tracing how real historical facts got fairy-tale, parable and anecdotal elements, layering of wandering motives, idealization of the image of King Matyas.

Key words: historical retellings, toponymic retellings, parables, folklore, "wandering motive", Matyas Corvinus.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2017 р.

Офіцинський Роман Андрійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Ужгородського національного університету.

Демчик Михайло Михайлович – студент IV курсу факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

Оксана ТИХОВСЬКА

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ЗАКАРПАТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 2 (38).

УДК 398.332.4 (477.87): 159.922.4;

Тиховська О.М. Етнопсихологічне підгрунття зимового циклу календарної обрядовості Закарпаття; 15 стор.; Кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто новорічно-різдвяні ритуали українців Закарпаття крізь призму психоаналізу. Проаналізовано психологічне підгрунття обрядів випікання карачуна, водіння навколо різдвяного столу коня (або кози), вмивання родини перед вечерею снігом, обв'язування святкового стола ланцюгом, наслідування дітьми голосів тварин, настилання соломи під скатертю та на долівці домівки... Карачун розглядається як символ закінчення старого й початку нового річного циклу, як уособлення зимового сонця. Новорічний міф трактується не тільки як метафоричне уявлення про початок життя всесвіту, а також як символічна історія про появу виокремленої свідомості людини. Акцентовано на зв'язку новорічно-різдвяних свят з культом предків та уявленнях про потойбіччя.

Ключові слова: фольклор, міф, календар, Різдво, Новий рік, ритуал, повір'я, психоаналіз.

Календарну обрядовість українців досліджували І.Нечуй-Левицький, О. Потебня, Я.Головацький, О.Воропай, Г.Лозко, В.Давидюк, Ж.Янковська та багато інших вчених, акцентуючи увагу на її окремих елементах, пісенному супроводі та образах-символах. Метою цієї статті є осмислення взаємозв'язку зимових календарних ритуалів Закарпаття зі світовими космогонічними міфами, а також їх інтерпретація крізь призму психоаналізу. Під таким кутом зору обряди українців, пов'язані з Новим роком та Різдвом, ще не розглядалися, що зумовлює актуальність дослідження. Теоретичною базою цієї статті є праці Е. Едінгера, М.Еліаде, Дж. Кемпбела, Ю.Шилова та К.-Г. Юнга.

Календарні обряди народів світу порізнному моделюють уявлення про світоустрій та плин часу, відображаючи розвиток свідомості людини й формування духовних стереотипів суспільства. Новорічні ритуали крізь призму символів циклічності буття проєктують процеси народження/життя/смерті людини та всесвіту, які постають тотожними у свідомості наших давніх предків. За спостереженням М.Еліаде, «релігійне свято – це реактуалізація первісної події, священної історії, де акторами виступають боги чи напівбожества. Священна історія розповідається в міфах. І тому учасники свята стають сучасниками богів і напівбожеств. Вони живуть у первісному часі, освяченому присутністю і діяльністю богів. Священний календар періодично відновлює час» [1, с.56]. Відтак, виконання календарних обрядодій створювало ілюзію причетності людини до процесу світотворення, наповнювало сакральною змістовністю її життя. На переконання К.-Г.Юнга, психічно здоровою й щасливою може бути лише та людина, яка живе символічним життям – вірить у щось таке (Бога, ідею...), що наповнює смыслом її буття на землі. Вчений згадує про ритуал племені індіців публо, який вони виконували щодня (ще в ХХ столітті) з цілко-

витою впевненістю в тому, що завдяки їх злагодженим магічним діям сходить сонце й життя світу триває, а якщо б вони раптом перестали виконувати свої обряди, то через десять років сонце більше б не зійшло і настав би кінець світу. «У них є щоденне життя, їх символічне життя. Вони прокидаються перед світанком з почуттям своєї великої місії й відповідальності: вони діти Сонця, Батька, і їх щоденний обов'язок допомагати батьку сходити над горизонтом – не тільки для себе, але й для цілого світу» [11, с.306]. Ми можемо говорити про подібні ознаки символічного життя в ритуалах українців, які закріплені в семантиці різдвяної та великодньої обрядовості. Адже ці свята теж роблять людину «помічником» божества, а розпалювання великих вогнищ у ці дні спрямоване на підсилення енергії сонця. Релігійний світогляд структурує життя людей, розмежовуючи рік на певні цикли, а це дає змогу усунути одноманітність, безмістовність й страх перед смертю. «Коли люди відчувають, що вони живуть символічним життям, що вони актори в божественній драмі, це дарує мир. Це надає виняткового значення життю людини; все решта є банальним, і його можна відкинути» [11, с.307].

Календарна обрядовість зимового циклу базується на міфах про створення світу та перехід від хаосу до впорядкованого космосу. М.Еліаде вдало розмежував категорію часу на два типи: «мирський і священний, скороминущу тривалість і "последовність вічностей", вони періодично повторюються з нагоди свят, які утворюють священний календар» [1, с.56]. На думку дослідника, релігійна (віруюча) людина обов'язково виокремлює для себе такі дві часові площини, пов'язуючи їх з волею богів. «А оскільки найграндіознішою роботою богів було створення Світу, то згадування космогонії відіграє важливу роль у багатьох релігіях. Новий рік збігається з першим днем творення. Рік — це часовий вимір Космосу. Коли минув рік, то кажуть: "Світ пройшов"» [1, с.56].

Символом закінчення старого й початку нового річного циклу в зимових обрядодіях на Закарпатті був ритуальний хліб карачун. Він сприймався як уособлення зимового сонця, котре після 22 грудня починає набувати більшої сили. Карачун – великий хліб з пшеничної муки, подібний до паски, його назву пов'язують зі словами «короткий», «краткий» (подібні корені є в угорській, румунській, латинській мовах). «Спечений на Різдво карачун клали на круглу сковорідку, вкриту осиковим листям або ж сіном, соломною, кукурудзяними листками» [3, с.4]. Карачун мав лежати на куті стола, у нього могли увіткнути кілька колосків або гілочку з ялинки, яка нагадувала хрест, обв'язували прядивом, а також під ним інколи ховали гроші, аби родина була багата. Після того молилися і благословляли їжу.

«Про карачун згадується в одній із закарпатських колядок:

На святий вечур
Печи керечун,
А на Новий рік
Уже ся іспік» [3, с.4].

Можливо, карачун, як ритуальна страва, своєрідна жертва новонародженому молодому сонцю, яке потрохи набиралося сили, мав метафорично посилити енергію світила у період зимових свят – у момент часового переходу. А в день Нового року енергія сонця мала передатися членам родини, які нарешті куштували цей ритуальний хліб.

Вранці на Старий новий рік (14 січня) господар брав карачун і йшов з ним до криниці по воду, у деяких селах це називалося «йшов купати карачуна» (колись його справді занурювали у воду). Повернувшись до дому з водою, господар кидав карачун через хату (або ж котив його від порога до стола). І цей обряд є метафоричним дублюванням руху сонця по небу протягом року. «У такий спосіб відбувалося своєрідне ворожіння: якщо карачун падав на підшву – це віщувало вдалий рік, якщо ж «дуба» (догори підшвою) – до негараздів. Потім карачун підіймали, розрізали прядиво, яким він був обв'язаний, і аж тоді ламали на шматки й з'їдали, примовляючи: «На Новий рік – каречун утік». «Осику, (сіно, соломю) з-під карачуна на Старий новий рік не викидали, а обв'язували ним фруктові дерева, щоб краще родили» [3, с.5]. Отже, карачун асоціювався з роком, що минув, із завершеним часовим колом (оскільки його форма теж коло).

Водночас календарний рік ототожнювався з існуванням впорядкованого всесвіту та життям окремої людини, а новорічний міф на рівні символів відображав міфологічне уявлення не тільки про початок життя всесвіту, а також про появу виокремленої свідомості. За спостереженням Дж. Кемпбела, «основний принцип будь-якої міфології полягає в тому, що кінець є початком. Міфи про творення пронизані відчуттям фатуму, котрий по-

слідовно перетворює всі створені форми у нетлінні, з якого вони первинно виникли. Форми нестримно рухаються вперед, але невідворотно, досягаючи свого апогея, руйнуються й повертаються у вихідну точку» [2, с.266].

Магічні обрядодії, пов'язані з Новим роком та Різдвом, мали на меті підтримати світоустрій через відтворення прадавніх міфів про народження всесвіту, сонця, перемогу світлого божества над силами темряви. Язичники вірили у здатність людини й громади впливати на хід космічних процесів через слово та дію, але не з метою підкорення собі всесвіту, а заради допомоги йому. Такі міркування були близькі Дж. Кемпбелу, котрий заперечував трактування календарних обрядів у середовищі примітивних народів «як спроби керувати природою» [2, с.371]. Однак з іншим твердженням вченого можна посперечатися. Зокрема, він зауважив, що «у всіх насправді релігійних обрядах домінуючим мотивом є підкорення невідворотності долі – і в сезонних святах це є особливо очевидним» [2, с.371]. На нашу думку, таке міркування треба трохи трансформувати, змінивши визначення про «невідворотність долі» на «прагнення підтримати існуючий світоустрій». Через повторення новорічних обрядодій людина допомагала долі/божеству продовжити життя в проявленому світі й у такий спосіб сама уподібнювалася до творця. Слушним є спостереження М.Еліаде, що реактуалізуючи міфи, релігійна людина намагалася наблизитися до богів, уподібнитися до них через наслідування і в такий спосіб взяти участь у «божественному» бутті. «Наслідування божественних взірцевих моделей виражає і прагнення святості, і онтологічна ностальгія. У примітивних і архаїчних релігіях вічне повторення божественних жестів дозволяється лише як *imitatio dei*. Священний календар щорічно повторює те саме свято, відзначає ті самі міфічні події. Тобто священний календар "вічно повертає" певну кількість божественних жестів, і це твердження має сенс не лише стосовно примітивних, але й усіх інших релігій. Скрізь календар свят становить періодичне повторення тих самих первісних ситуацій, а, отже, є реактуалізацією того самого священного часу» [1, с.57].

Різдвяні та новорічні свята є важливою частиною духовного життя українців, оскільки акцентують на єдності маленької родини, великого роду й цілої нації. З іншого боку, вони дарують віру в можливість почати все з початку, з чистого аркуша, «запрограмувати» нову модель життя на наступний рік. За спостереженням М.Еліаде, «кожен новий рік відтворює космогонію, Світ створюється знову, і завдяки цьому час "створюється", відновлюється, "починається спочатку". Таким чином, міф космогонії править за взірцеву модель будь-якому творенню чи будівництву, його навіть використовують як ритуальний засіб зцілення. Стаючи символічно сучасником творення, знову ніби стаєш частиною первісної повноти. Хворий зцілює-

ся, бо він починає нове життя з невтраченим запасом енергії» [1, с.57]. У старому році залишаються сварки, хвороби, докори сумління, а в новому з моменту народження Ісуса Христа, зі Святого вечора символічно починається новий цикл, котрий психологічно налаштовує людей на оптимістичне світосприйняття, вселяє віру у зміни, які обов'язково покращать якість життя й з'явиться змога реалізувати все задумане. Різдво дарує людям віру в переродження особисте й суспільне, в очищення душі й колективної свідомості. Саме тому з давніх-давен існує багато ритуалів та словесних формул, які, на переконання наших предків, здатні сприяти такому переродженню й очищенню.

На Закарпатті перед початком різдвяної вечері «гасили світло, і господар у темноті заносив до хати в'язанку соломи. Господиня питала: «Що вносять до хати?», а чоловік відповідав: «Золото!» Тоді запалювали свічку й усі разом починали розкидати по підлозі солому, кричали «звірячими» голосами, наслідуючи домашніх тварин, що мало накликати значний приплід худоби» [8, с. 82]. Водночас, такий звичай тісно пов'язаний з біблійною оповіддю про народження Ісуса Христа у хліві серед тварин. Згідно з психоаналітичною теорією К.-Г. Юнга, тварини в міфах та чарівних казках є персоналізованими образами архетипу Тіні (її інстинктивного аспекту), а Ісус Христос асоціюється з архетипом Самості в християнському виро́ченні та апокрифах. Сфера колективного несвідомого є місцем взаємодії архетипів, де Самість виступає керуючим, божественним началом відносно інших праобразів. Відтак, слухним є спостереженням Е.Едінгера, що народження Спасителя «серед тварин означає, що прирештя Самості є інстинктивним процесом, частиною живої природи, що сягає корінням біології ества людини» [9]. Підсвідомо людина прагне бути подібною до Христа, і під час Різдва через певні ритуали наближає сакральне минуле до свого сьогодення, метафорично опиняючись в умовах, в яких побачив світ Син Божий. Розкидаючи під столом солому (щоб було подібно, як у хліві), наслідуючи голоси тварин (і так імітуючи їх присутність), господарі магічно моделювали ситуацію, в якій відбулося народження Ісуса Христа в себе вдома.

Аналізуючи архетип християнства, Е.Едінгер приходять до висновку, що на психологічному рівні людині просто необхідний міф про можливість досягнення духовної досконалості через приклад народженого у світі людей божества. На думку вченого, Ісус Христос асоціюється з архетипом Самості, а її народження «має відбутися у зовнішньому світі (*extra mundum*), оскільки є винятком, відхиленням від норм [...]. Якщо людина не хоче стати жертвою грубих життєвих обставин, пов'язаних з її фізичним існуванням, їй слід мати надсуспільну точку зору, тобто таку, що виходить за рамки цього фізичного світу» [9]. Таким чином,

віра в об'єктивацію ідеального духу в тілі людини – проектування архетипу Самості на видимий світ, стає передумовою різдвяної обрядовості і в системі християнства, і язичництва.

Після закінчення різдвяної вечері діти бавилися в тій соломі, шукали горіхи та яблука, а батько казав їм кудкудакати, як кури, аби кури добре неслися. Після цього обряду господар ішов до стайні годувати всю худобу, що там була. На Святий вечір всі домашні тварини мали бути ситі, бо вважалося, що в цей день вони можуть розмовляти. І якщо господар добре їх не накормив, то вони нібито можуть проклясти усю сім'ю. Такі вірування відображають, з одного боку, тотемічні уявлення праслов'ян, а з іншого, створюють своєрідну психологічну проекцію інстинктивного аспекту архетипу Тіні на домашніх тварин. З точки зору психоаналізу, інстинктивна природа людини в міфах та казках об'єктивується в образах тварин. Новий рік і Різдво асоціювалися у свідомості наших предків із сакральним часом, коли межі між проявленим світом та світом невидимим стиралися, а це метафорично створювало передумови для потрапляння непізнаного, дивовижного у світ людей – мовою психоаналізу, межа між свідомим і несвідомим ставала хиткою, і архетипи колективного несвідомого легко могли подолати бар'єр й стати досяжними для свідомості. Так, можливість об'єктивації архетипу Тіні виявлялася у віруванні закарпатців у здатність тварин говорити, мислити, проклинати у період різдвяних свят. Годуючи тварин, господар метафорично задовбував власні інстинкти, щоб вони і надалі залишалися контрольованими, «слухняними» й не вносили деструктивних тенденцій у життя.

У деяких селах Карпат існував звичай, пов'язаний з уявленнями про здатність душ померлих предків навідуватись до живих родичів напередодні Різдва. У с. Любинці Стрийського району Львівської області було записано такий обряд: у вечір перед Різдром господар заводив до хати коня і обережно водив його по кімнаті, щоб нічого не пошкодити. (Подібний ритуал зафіксований також в Шепетівському районі Хмельницької області, де «полазником водили живого коня, прикрашеного квітами» [5, с.73]). На думку Л.Мусіхіної, у міфології кінь сприймався, як тварина, причетна до створення світу, і саме в такій якості він згадується в «Голубиній книзі». В Україні збереглися народні перекази про здатність коня перевозити на спині душі померлих предків, а підтвердженням цьому є археологічні розкопки «поховань, розкиданих по усьому світу, де поряд із людським скелетом лежить один-два кістяки коней. Вочевидь, має місце уявлення про коня як про істоту першочергової важливості, без якої неможливо обійтись у потойбіччі» [5, с.75]. Згідно з народними уявленнями, під час різдвяних свят, коли межа між реальним та потойбічним світами стиралася, у гості до живих нащадків могли завітати душі праді-

дів. Кінь метафорично привозив на своїй спині душі померлих предків, котрі, як невидимі вершники, приходили в гості до нащадків. Крім цього, за спостереженням М.Еліаде, відвідування душами померлих живих родичів є символом призупинення світського (мирського) часу, парадоксальним встановленням співіснування «минулого» і «теперішнього». Таке накладання часових рівнів, на думку вченого, є насправді повним протягом зимових свят – «у період «хаосу», коли співпадають усі модальності (тобто коли потенційно можливе не відрізняється від дійсного). Останні дні року, що минає, можна ототожнити з хаосом, що переде процесу творіння» [10, с.79]. А уявлення про душі померлих, які завітали в гості до нащадків верхи на коні, підтверджує доцільність трактування передноворічних днів як періоду, коли час зникає, зупиняється його рух, і минуле (в образі покійників), теперішнє (живі люди) і майбутнє (душі ще не народжених) опиняються в одній точці. Хоча серед селян на Закарпатті подекуди мотивація була іншою, більш простою та прагматичною – обряд з водінням коня у хаті перед Різдвом відбувався, «аби ціла родина була сильна й здорова, як ця тварина». Водночас на новорічну семантику цього обряду вказує можливість заміни коня на козу: в кого не було коня, ті водили по хаті козу. А відомий в Україні обряд водіння кози відбувався на свято Маланки, на Старий новий рік, оскільки коза асоціюється з місяцем, а відтак, і з циклічністю життя.

Ще одним українським різдвяним звичаєм, пов'язаним з культом померлих предків і з уявленням про об'єднання різних часових площин, було настилення сіна під скатертю, що вкривала святковий різдвяний стіл. Це сіно мало назву "баба", й, очевидно, асоціювалося з душами померлих жінок. Душі предків-чоловіків натомість нібито вселялися в "діда" (дідуха) – у сніп з соломи, зв'язаний господарем і поставлений у куток кімнати. Вірування, що в дідуха на Різдво вселяються душі померлих родичів (діди, прадіди) і у такий спосіб прилучаються до родини, дітей та внуків, було досить поширеним в Україні. (Хоча існувало й більш архаїчне повір'я, мовляв, в колоски, з яких сплетений дідух вселяється дух поля (щоб перезимувати), а під час засівання нив покидає хату й сприяє швидшому проростанню злаків). На Різдво Дідух інколи прикрашали цукерками, різнокольоровими стрічками, іншими речами (подібно до того, як зараз прикрашають ялинку), і всі ці прикраси мали семантику жертви душам померлих, які перебували у снопі соломи. За спостереженням Ю.Шилова, «Первісний Світолад індоевропейці та індоіранці пов'язували з Потойбічним Світом і Потойбічним Царством. Ось чому новорічні ритуали «світотворення» тісно поєднувалися з ідеєю «воскресіння» небіжчиків. Помітний і зворотний вплив: гробниці, горщики, амулети, тощо прикрашали календарями, хід яких мали «контролювати

й стимулювати» померлі» [7, с.251]. Очевидно, календар сприймався як метафора світового порядку, циклічності і зображувався на похованнях з метою утвердження безконечності існування життя людської душі та часу.

Різдвяні обряди, згідно зі звичаєм, розпочиналися після того, як на небі з'являлася перша зірка. Як відомо, зірки в українській міфології асоціювалися з душами людей, а світло в міфології мало семантику просвітлення, світла свідомості. Відтак, яскраву Зорю, яка з'явилася на небі у момент народження Ісуса Христа, варто трактувати як символ душі Сина Божого, світло божественної свідомості, архетип Самості. Е.Едінгер, з цього приводу відзначив: «Зірка, яка з'являлася на небі одночасно з народженням Христа на землі, - це ще один мотив подвійного народження. Він означає існування трансперсонального, космічного супутника Ісуса. Ця тема проявляється в сучасних снах. Церква... влаштувала святкування Різдва Христового у день зимового сонцестояння, і в такий спосіб приєднала його до язичницького обряду народження нового сонця, символічно еквівалентного Різдвяній зірці» [9].

На Закарпатті у вечір перед Різдвом, після того, як «зійшла перша зірка на небі, усі члени сім'ї разом ішли вмиватися снігом, виконуючи своєрідний обряд очищення (від хвороб і негараздів). Якщо ж снігу на Різдво раптом не було, вмивалися водою з криниці (цей обряд був обов'язковим). У долоні клали гроші і промовляли: «Такі би сь ме були здорові і багаті, як вода взимі і гроші в долонях». Після цього родина заходила до хати, всі молилися і сідали за стіл». Подібний ритуал ритуального вмивання відбувався і в ніч на 14 січня. «Всі члени родини, вставши до сходу сонця, йшли вмиватися, вкинувши попередньо в миску з водою срібні чи інші монети. Вмиваються грошима, щоб, поперше, бути гарними, а по-друге, щоб мати доволі грошей» [6, с. 83].

Можливо, вода і сніг асоціювалися з ідеєю першопочатку (первісних світових вод), оскільки, згідно з сюжетами більшості космогонічних міфів світу, на початку були тільки первісні води (хаос), які згодом через поєднання з вогнем, за сприяння сили думки та волі Божества разом утворили проявлений світ людей (індійський міф про створення світу Брахмою, народженим зі світового яйця, що плавало в первісних водах; подібний китайський міф про Пань-Гу...). Метафорично закінчення старого року й народження божества на несвідомому рівні сприймалося нашими предками, як занепад одного світу й народження іншого, нового. Тому на свято Різдва проектувався момент творення світу, звідси й необхідність омивання – як символ оновлення і очищення не тільки людини, яка здійснює цей акт, але й цілого світу, оскільки виконавець обряду сам стає проекцією або божества, або ж Всесвіту.

У селі Колочава «перед вечерею клали у миску розжарене вугілля, поливали його водою з ладаном і виголошували молитву в ореолі пари та своєрідних пахоців. Потім вітали один одного, бажаючи різних гараздів» [4, с. 74]. М.Еліаде слушно пов'язує такі обряди з космогонічними та есхатологічними міфами: «Погашення вогню, повернення душ померлих, суспільний безлад на зразок сатурналій, розпуста, оргії символізували занепад Космосу, його повернення в хаос. В останній день року Всесвіт розчинявся у первісних водах [...]. Світ, що існував протягом цілого року, зникав *по-справжньому* [...] Значення цієї періодичної регресії Світу в хаотичний стан було таким: всі "гріхи" року, все, що час забруднив і зносив, знищувалося у фізичному сенсі слова [1, с.42]. Таким чином, вмивання снігом чи водою перед різдвяною вечерею символізувало оновлення життя самої особи, що вмивалася, а також, за аналогією – оновлення життя світу. Крім цього, вода в обрядах могла «символізувати вхід у підземний світ» [1, с.131] та бути об'єднуючою ланкою з потойбіччям, з душами померлих предків.

Ще один обряд символічного очищення відбувався на Старий новий рік, але основним засобом магичної трансформації тут поставав вогонь. «Сіно, солому та інші предмети, занесені в дім на Різдво, вимітали з хати, «все сміття збирали на одну купу, несли в сад і потрохи клали під кожне дерево, а потім його підпалювали» [6, с. 83] й у такий спосіб «обкурювали» садовину. Закарпатці вірили: якщо якесь дерево чи кущ не були «обкурени» димом зі спалених різдвяних атрибутів, воно не буде плодоносити протягом року. Тому на Старий новий рік колись «у кожному селі в кожному саду «курулося» під деревами» [6, с. 83]. Спалення атрибутів минулого року символізувало остаточне закінчення попереднього етапу життя, а дим, який здіймався з вогнища, тепер передавав енергію духам рослин і дерев, змушуючи їх плодоносити. Площина магичного впливу знову зміщувалася у сакральний час поза межі реального світу людей.

Література

1. Еліаде М. Священне й мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде; [пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно]. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
2. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой. Пер. с англ. / Джозеф Кэмпбелл. – М.: "Рефл-бук", К.: «Ваклер», 1997. – 384 с.
3. Линтурь П. Угро-русская коляда / Петръ Линтурь. – Ужгородъ, 1942. – 61с.
4. М.В. Святовечірнѣ звѣчаѣ // Пчолка. Иллюстрированный мѣсячник для молодежи, родин и народа. – Ужгород, 1928 (Децембер). – Рочник VII. – Число 4. – С. 74-75.
5. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців / Лілія Мусіхіна. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2013. – 192с.
6. Росоха С. Новый рок / Стефан Росоха // Наш родный край. Новинка для молодежи Подкарпатской Руси. – Тячово, 1930. – 83-84.
7. Шилов Ю. Брама Безсмертя / Юрій Шилов. – Київ: Журн. «Український світ», 1994. – 384с.
8. Щербей М. Святыи вечер / Микола Щербей. // Наш родный край. Новинка для молодежи Подкарпатской Руси. – Тячово, 1930. – 81-82.

Ще одним символом Нового року, початку нового циклу були хлопчики-колядники, найбажаніші гості, що набували рис давнього божества, котре заклало основи життя Всесвіту. Набравши в кишені або рукавички зерна, хлопчики вирушали до сусідів і родичів засівати. Засівальне зерно мало бути обов'язково ціле, не облущене (ні в якому разі не крупа), оскільки тільки з такого зерна можуть вирости нові колоски (що символізує здатність до відтворення життя). Ритуал посівання, очевидно, дублював давній міф про створення світу, а на хлопчика проєктувався образ бога-творця. Найбільшу «коляду» міг заробити той юнак, який приходив посівати першим. Йому доручали обмолотити дідуха, який стояв на покутті від Різдва, й, відтак, метафорично відпустити духи предків та розпочати новий календарний цикл. Отже, «беручи символічну участь у зруйнуванні і новому творенні Світу, людина й сама відроджувалася, вона народжувалася знову, бо починалося нове буття. Кожного Нового року людина почувалася вільнішою і чистішою, бо позбувалася тягаря гріхів та помилок. Вона знову опинялася в казковому часі творення, а отже, часі священному і могутньому; священному, бо він був змінений присутністю богів; могутньому, бо цей час належав винятково найвеличнішому акту творення, створенню Всесвіту. Людина символічно знову ставала сучасником космогонії, була присутньою при створенні Світу» [1, с.57].

Кожна національна культура створила комплекс особливих календарних обрядодій, що відображають специфіку релігійного світогляду нації. Зокрема, традиційну різдвяну обрядовість на Закарпатті увиразнили кілька специфічних ритуалів: випікання карачуна, вмивання перед вечерею снігом, обв'язування стола ланцюгом, настилення соломом («баби») під скатерттю, «обкурювання» дерев... Завдяки виконанню новорічно-різдвяних обрядів людина символічно брала участь у сценарії народження Бога й Нового року й завдяки цьому отримувала можливість звільнитися від психологічних травм, неврозів й змоделювати для себе сценарій кращого життя в наступному часовому періоді.

9. Эдингер Э. Христианский архетип. Юнговское исследование жизни Христа [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.e-reading.club/chapter.php/1022174/3/Edinger_-_Hristianskiy_arhetip._Yungovskoe_issledovanie_zhizni_Hrista.html
10. Элиаде М. Космос и история. Избранные работы. Пер. с французского и английского / Мирча Элиаде. – Москва: «Прогресс», 1987. – 321с.
11. Юнг К.-Г. Символическая жизнь. Пер. с англ. / К.-Г. Юнг. – Издание 2-е. – М.: «Когито-Центр», 2013. – 326 с.

Оксана ТИХОВСКАЯ

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ЗИМНЕГО ЦИКЛА КАЛЕНДАРНОЙ ОБРЯДНОСТИ В ЗАКАРПАТЬЕ

Аннотация. В статье рассмотрены новогодние и рождественские ритуалы украинского Закарпатья сквозь призму психоанализа. Проанализирована психологическая подоплека обрядов выпекания карачуна, вождения лошади (или козы) вокруг рождественского стола, умывания семьи перед ужином снегом, обвязывания праздничного стола цепью, подражания детей голосам животных, выстилания соломы под скатерть праздничного стола и на пол в горнице. Карачун рассматривается как символ окончания старого и начало нового годового цикла, как олицетворение зимнего солнца. Новогодний миф трактуется не только как метафорическое представление о начале жизни вселенной, но и как символическое предание о появлении обособленного сознания человека. Внимание акцентировано на связи новогодне-рождественских праздников с культом предков и представлениями о загробной жизни.

Ключевые слова: фольклор, миф, календарь, Рождество, Новый год, ритуал, поверья, психоанализ.

Oksana TYKHOVSKA

ETHNO-PSYCHOLOGICAL BASES OF WINTER CYCLE OF CALENDAR CUSTOMS OF TRANSCARPATIA

Annotation. In the article New Year and Christmas rituals of Ukrainians of Transcarpathia were shown through the prism of psychoanalysis. It was analyzed the psychological bases of such customs as: baking a karachun (round bread), going around the table with a horse (or a goat), washing up with the snow all members of the family before supper, binding the chain around the holiday table, imitating the voices of the animal by the children, laying a table and a floor with straw... Karachun is considered as a symbol of ending the old cycle and beginning the new one, as personification of winter sun. New Year myth is interpreted not only as metaphorical conception about the beginning of the universe life and also as a symbolic story about the appearance of separated human consciousness. In this article the stress is made on the connection of New Year and Christmas with cults of the ancestors and ideas about the other world. It is defined that calendar customs of winter cycle is based on myths about world creation from the egg and transition from chaos to ordered space. Magic custom activities are dealt with New Year and Christmas and their aim was to support world structure through the reconstruction of ancient myths about birth of the world, the sun, victory of the light god over power of darkness. In the article it is observed that because of repetitive New Year's custom activities the man helps fate/god to continue its life and in such a way he/she becomes like a creator. It was proved that the belief in objectiveness of ideal spirit in the human body is the projection of archetype of Self into visible world and this becomes the precondition of Christmas customs. The New Year and Christmas were associated with sacral time in consciousness of our ancestors, when borders between visible and invisible world were wiped off. By the language of psychoanalysis, the line between conscious and unconscious have become very thin and archetypes of collective unconscious can overcome the barrier easily and became accessible to consciousness. Thus, opportunity to generalize the archetype of Shade in beliefs of Transcarpatians is transformed in ability of animals to speak, to think and to damn during the period of Christmas holiday. For instance, when the countryman feeds domestic animals before Christmas he metaphorically "cajoles" his own instincts. The story of birth of the Christ metaphorically approves the idea of projection of Self archetype on conscious level.

Key words: folklore, myth, calendar, Christmas, New Year, ritual, belief, psychoanalysis.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2017 р.

Тиховська Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «УжНУ».

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Наталія СКРИННІК

УЧИТЕЛЬ ЛІТЕРАТУРИ ЧИ ТЬЮТОР?

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017.

УДК 37,016:821.161.2]:004(043.3)

Скриннік Н.В. Учитель чи тьютор? 10 стор.; бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. Стаття присвячена важливим питанням функціонування інноваційного освітнього середовища. Враховуючи реалії сучасного суспільного прогресу, інформатизацію й глобалізацію життєвих парадигм та ефективність хмарних технологій у новітніх освітніх процесах, перед нами постала мета: створення, науково-теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація методики навчання української літератури з використанням хмарних технологій. Відповідно до мети дослідження було висунуто гіпотезу: освітня модель із залученням хмарного середовища під час навчання української літератури буде ефективною за умов: розробки та впровадження системної методології для основної школи (5-6 класи); цілеспрямованої практичної взаємодії з інфосферою; переосмислення тьюторської ролі медіакомпетентного педагога; подолання існуючих розривів на межі «початкова» – «середня» школа.

Нами проаналізована специфіка переходу від учителя літератури до тьютора. Розглянута роль хмарних технологій та хмаро орієнтованого навчального середовища (ХОНС) при реалізації фасилітативних метаморфоз. Спрогнозовані шляхи подальшої доцільної тьюторської взаємодії на уроках української літератури.

Ключові слова: хмаро орієнтоване навчальне середовище, медіаосвіта, e-learning, художньо-читацька компетентність, тьютор.

Z-покоління, до якого належать сучасні учні, відзначаючись специфічними психологічними рисами, потребує удосконалених педагогічних підходів. Соціальна ізольованість із одночасною віртуальною активністю, «інтеграція» зі світовою павутиною, залежність від віртуальних суджень і оцінок, трансактивна пам'ять, зниження концентрації уваги, сенсорна депривація, «кліповість» мислення [6, с. 345] – неповний перелік особливостей сьогоденних підлітків.

Вказані ознаки постулативно визначають такі психолого-педагогічні особливості формування компетентностей та взаємодії: обов'язковим є врахування індивідуального розвитку, психолого-фізіологічних показників; передбачені спільне вирішення проблем і тьюторна співпраця, педагог – помічник, наставник; важливим стає створення сприятливого емоційно-психологічного клімату та медіафільтру, який би гарантував емоційну захищеність і стресостійкість; у безмежному інформаційному потоці значну роль відіграє критичне мислення, що розвивається завдяки стимулюванню саморозвитку, самовизначення й самореалізації; прищеплення толерантності та взаємоповаги в умовах значного розширення комунікативних меж тощо.

Серед зазначених вагомим є той аспект, що інноваційні зміни освіти та функціонування новітніх універсальних середовищ якісно перетворюють мету педагогічних взаємодій, яка безпосеред-

ньо залежить від швидкості темпів суспільного розвитку. Провідним модерновим оновленням стало заміщення класичного поняття «вчитель» на «тьютор». Влучним вважаємо твердження: «Немає нічого більш протилежного, ніж учитель і тьютор, але водночас вони – взаємодоповнюючі позиції в цілісній побудові освіти» [3, с. 163].

Тому тему нашого дослідження вважаємо **актуальною** в межах сучасних освітніх процесів. Однак перехід від учителя літератури до тьютора в сьогоденних школах є недостатньо вивченим та проаналізованим, що й було визначено **метою** даної статті. У зв'язку з цим перед нами постали **завдання:**

- здійснити короткий діахронічний огляд генези поняття «тьютор»;
- розглянути ключові особливості тьюторської взаємодії;
- визначити доцільність переходу від учителя до тьютора на уроках літератури та констатувати базові труднощі цього процесу;
- спрогнозувати подальші варіанти ймовірних метаморфоз учителя-словесника на тьютора.

Об'єктом нашого дослідження стала методика навчання української літератури, а предметом – нові тьюторські ролі педагога на уроках літератури в інноваційному освітньому середовищі.

За традиційними дидактичними принципами, тьютор – це наставник, який супроводжує, під-

тримує процес власного навчання, освітнього пошуку. Дослідники Т. Ковальова, Т. Лукіна тьюторство визначають як технологію індивідуального супроводу процесу освоєння певної діяльності [4, с. 15].

Встановлено, що його ключова мета – передати не знання, а досвід пошуку та навчання. «Тьютор – не той, хто вміє вчити вчитися, – він вміє вчитись і передавати свій досвід самоосвіти тому, хто теж знаходиться в ідентичному процесі» [8, с. 18]. Він слугує тьюторанту помічником і навігатором у множині стратегій вибору, дозволяє правильно створити індивідуальну ефективну навчально-діяльнісну парадигму.

Ряд учених (А. Барбарига, С. Дудчик, О. Ігнатєва, Т. Ковальова) зародження феномену тьюторства приписують школам Англії XII століття: у тогочасних університетах студенти самостійно могли вибирати шлях освіти (викладачів, у яких отримувати знання, та лекції, які відвідувати), а тьютори їм у цьому допомагали, готували до підсумкових екзаменів тощо.

Слід зауважити, що в країнах СНД тьюторство нині відстежується в експериментальному режимі. Українські повноцінні тьюторські програми й досі перебувають на рівні теоретичного вивчення.

Практичні дослідження доводять, що вчителю часом важко або неможливо перейти в позицію тьютора. Ці труднощі зумовлені при звичанням педагогів до прямої передачі знань, контролю процесу навчання, до сталих методик викладання. Перед тьютором постають інші цілі, бо він «...лише бере участь у пошуку шляхів, постійно формує індивідуальну відповідальність за отримані знання; спирається на постійну рефлексію свого досвіду; має інший стиль і привід для спілкування; підтримує навчання і супроводжує самоосвіту» [7].

Логічним є висновок, що обов'язковою умовою тьюторства є безперервне вдосконалення власного світогляду та вченості (і не лише методичної, а й поглибленої предметної).

Поширеною стала недосконала тенденція тьюторство простежувати виключно в дистанційних формах навчання. Ми переконані, що важливими та рівноправними є всі його форми.

Історично структура тьюторської системи циклічно змінювалась, переходячи від морального наставництва, власне тьюторства (курси, читання), практичного керування (кураторства) до сьогоденних універсальних комбінованих варіантів. Пропонуємо порівняльну таблицю основ традиційної та тьюторської взаємодій:

Таблиця 1.

Основи традиційної вчительської та тьюторської взаємодій

Критерії	Учитель	Тьютор
Мета взаємодії	Передача знань	Передача досвіду пошуку та навчання
Вимоги	Самоосвіта – необхідність	
Основна форма роботи	Урок	Консультація
Функції	Навчання, виховання, розвиток	Навчання, виховання, розвиток через підтримку, партнерство, допомогу
Суб'єктне охоплення	Усі учні	Взаємодія з охочими
Стиль взаємодії	Слово вчителя – істина	Взаємний пошук істини; тьютор спрямовує, йдучи поруч
Роль у процесі навчання	Основна, керуюча	Допоміжна

Вважаємо, що новітнє навчання із застосуванням хмарних технологій у зв'язку зі своєю динамічністю, мобільністю, гіперінформативністю вимагає саме тьюторського супроводу. Хоча для перехідного стану освіти важливим на даному етапі, на нашу думку, є комбінування ролей вчителя (як носія знань) та тьютора (як партнера у спільному пошуку).

Прикладні експерименти дозволили вченим створити ідеалізовані та мало реальні в чинній моделі освіти рекомендації щодо введення тьюторства у школі [3, с. 173]:

1. Тьюторська підтримка повинна надаватися охочим, налаштованим на самоосвіту учням.
2. Бажано не поєднувати уроки та тьюторські консультації (задля створення простору вибору).
3. Тьютор неодмінно повинен мати власний досвід самоосвіти, бути в пошуку.

4. Мінімальна кількість тьюторів у школі – три, для того, щоб у них була можливість обговорення.

Згідно теорії Д. Ельконіна розрізняють роботу тьютора за ступенями навчання, висуваючи на перший план вікові конфлікти школярів [2].

Підтримка інтересу до освіти, надання досвіду ціннісного ставлення до власних відкриттів – завдання тьютора на етапі початкової школи. Дослідник пропонує спочатку організувати відкриті уроки (із вільним виходом, самостійно обраними заняттями), сформулювати особисті питання, обговорити способи їх вирішення, забезпечити пошук відповідей дитиною власними силами. «Визначення індивідуального стилю освіти і приведення школяра до його усвідомлення – одне із завдань діяльності тьютора» [5, с. 24]. Здійснювати вказаний алгоритм радять за допомогою технік план-карт, питальників, портфоліо, презентацій,

хоча, ми схильні вважати, не всі методи доцільні саме для початкової школи.

Для середньої школи головним конфліктним питанням стає особистісне спілкування, соціальне утвердження, самоствердження. На даному етапі тьюторські класи об'єднують у співтовариства за способом діяльності: дослідження (рух науково передбаченими шляхами), проектування (вигадування способу та перевірка його дієвості) і творчість (винахід). «Техніки роботи тьютора ускладнюються, оскільки тепер йому потрібно будувати опори для спільної рефлексії освітнього пошуку, але залишаються тими ж» [5, с. 25].

У старшій школі учневі необхідно будувати моделі професійної діяльності, оскільки базовою стає цільова суспільна самоцінність.

Узагальнено структуру тьюторського впливу зображують у вигляді послідовності дій [1]:

- знайомство (зняття бар'єрів, психологічна підтримка, діагностика початкового статусу учнів, побудова «портрета» групи, визначення власної ролі та позиції в колективі, його навчального потенціалу, створення комфортної та безпечної атмосфери, процес спільного цілепокладання);

- «розморожування» або проблематизація (постановка перед учнями творчих завдань, проблем та виділення серед них індивідуальних, створення й підтримка мотивації, визначення досягнень і труднощів кожного, робота з проблемами, запропонованими групою);

- вивчення концепцій курсу (пояснення складних питань, виділення головних ідей у темі, демонстрація зв'язку курсу з реальною практикою, оформлення досвіду школярів, оцінка адекватності застосування здобутого);

- організація групової та індивідуальної роботи (вибір адекватних методів співпраці, навчання навичок самостійної роботи та ефективного спілкування, способів раціонального мислення, забезпечення міжгрупових взаємодій, дискусій);

- встановлення зворотного зв'язку, рефлексія (визначення труднощів, що виникають у ході роботи, контроль динаміки учнівських змін, навчання тьюторантів аналізу своїх успіхів і помилок, формулювання педагогічних коментарів, проведення рефлексії власної діяльності).

Залежно від зазначених складових виділяють і відповідні функції тьютора. Багатьма вченими [1; с. 216] виокремлено цілий ряд додаткових діяльних інваріантів: управлінська функція (керування розумовою та пізнавальною роботою учнів), планування, комунікативна, методична (створення необхідних засобів для організації навчального процесу, розробка різних контрольних-діагностичних методик,

аналіз та опис власного тьюторського досвіду, впровадження у власну діяльність ефективного досвіду інших тьюторів). Теоретична модель зразкового тьютора об'єднує одночасно всі можливі функції, але в дійсності домінуючі властивості прямо залежать від групи та етапу співпраці з нею, визначаються практичною необхідністю в робочому синхронічному режимі.

Важливою нині стала ідентифікація ролей тьютора – змістових чи формальних [1]. Першу групу складають іпостасі консультанта, наставника, менеджера, педагога, особистості, маркетолога, експерта, теоретика тощо. До формальних стосунків зараховують відносини командно-підлегли, партнерські, батьківські, арбітральні, рівноправні (тьютор-гід або «вирощувач») та ін.

Безсумнівно, найкомпетентнішим виявляється «всебічний тьютор», який володіє сукупністю доречних й ефективних образів і якостей, швидко знаходить шляхи рішень, досконало керує активністю учнів, вміє гнучко та ситуативно змінювати поведінку, є інтелектуально та широко розвинутою особистістю.

Чи доречно нині прагнути стрімких переходів від традиційної педагогічної взаємодії на уроках літератури до тьюторських стосунків? Чи можна вважати тьюторів тими «агентами змін», про яких зазначено в Концепції «Нова українська школа»? Звичайно, на нашу думку, нові часи вимагають динамічного, компетентного, креативного, інтелектуального та духовно багатого педагога, що усвідомлює специфіку нового покоління учнів, готовий співпрацювати з ним по-особливому. Гіперважливо це для вчителя-словесника, який при формуванні художньо-читацької компетентності спілкується з учнями на суб'єкт-суб'єктному рівні, забезпечує чуттєве кардіосприйняття, душевне взаємопроникнення. Через унікальність індивідуального розуміння художнього слова кожною людиною загалом (не важливими є статус чи вік) виникає універсальне підґрунтя саме до тьюторських педагогічних стосунків: учитель на рівні зі школярами відкриває для себе прочитане, разом із класом занурюється в образність; є не диктатором, а партнером; стає наставником і провідником, порадником і помічником.

Отже, на жаль, сучасна вітчизняна школа не є готовою до встановлення повністю необхідних вимог тьюторинга. Заважають і фінансові, й моральні аспекти. Проте цікавий світовий досвід переконує, що хоча б фрагменти та окремі елементи тьюторної педагогіки є не лише доцільними, а й необхідно важливими для ефективного навчання нової генерації. Тому дане питання вважаємо відкритим для перспективного повноцінного вивчення.

Література

1. Богданова К. Функції тьютора в педагогічному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/katerina2013/ss-54674489>.
2. Ельконін Д. Б. До проблеми періодизації психологічного розвитку в дитячому віці // Зап. психол. – 1971. – № 4. – С. 6-20.

3. Ковалева М. Оформление новой профессии тьютора в российском образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://vo.hse.ru/data/2013/10/21/1279392860/VO2_11%20Kovaleva.pdf.
4. Ковальова Т. М. Концепция школы «Эврика-развитие» как школы индивидуально ориентированного образования / Т. М. Ковальова // Управление школой индивидуального образования. – Томск, 2002. – С. 15-19.
5. Ковальова Т. М. Кто такой «тьютор» и какова его роль в воспитании школьника? В чем специфика деятельности тьютора? // Директор школы. – М., 2011. – № 6. – С. 23-29.
6. Пашинська А. Покоління Z [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://espresso.tv/article/2016/12/23/bebi_bumery_millennialy_i_pokolinnya_x_yakymy_staly_suchasni_dity.
7. Руденко А. Тьютор і учитель у чому полягає різниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tudenko.kh.ua/t-yutor-i-uchitel-u-chomu-polyagaye-riznitsya/>.
8. Рыбалкина Н. В. Идея тьюторство – идея педагогического поиска // Тьюторство : идея и идеология : учеб. пособие / Н. В. Рыбалкина – Томск, 1996. – С. 15-30.
9. Уліщенко В. Інтернет-технології в інтерсуб'єктному навчанні літератури. Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць 3. –Київ: Міленіум, 2007.

Наталія СКРЫННИК
УЧИТЕЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ ИЛИ ТЬЮТОР?

Аннотация. Статья посвящена важным вопросам функционирования инновационной образовательной среды. Обращая внимание на реалии современного общественного прогресса, информатизацию и глобализацию жизненных парадигм, эффективность облачных технологий в новых образовательных процессах, перед нами возникла цель: создание, научно-теоретическое обоснование и экспериментальная апробация методики обучения украинской литературы с использованием облачных технологий. Соответственно цели исследования была выдвинута гипотеза: образовательная модель с использованием облачной среды во время обучения украинской литературы будет эффективной при таких условиях: разработки и использования системной методологии для основной школы (5-6 классы); целенаправленного практического взаимодействия с инфосферой; переосмысления тьюторской роли медиакомпетентного педагога; преодоления существующих разрывов на рубеже «начальная» – «средняя» школа.

Нами была проанализирована специфика перехода от учителя литературы к тьютору. Рассмотрена роль облачных технологий и облачно ориентированной учебной среды при реализации фасилитативных метаморфоз. Спрогнозированы пути дальнейшего эффективного тьюторского взаимодействия на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: облачно ориентированная учебная среда, медиаобразование, e-learning, художественно-читательская компетентность, тьютор.

Nataliya SKRYNNIK
TEACHER OF LITERATURE OR TUTOR?

Annotation. The article is devoted to the important issues of the functioning of the innovative educational environment. Considering realia of contemporary social progress, informatization and globalization of life paradigms and efficiency of cloud technologies in up-to-date educational processes, we set the goal: creation, scientific and theoretical grounding and experimental testing of the methods of teaching Ukrainian literature with the use of cloud technologies.

According to the research goal, the hypothesis was put forward: the educational model involving the cloud environment during the study of Ukrainian literature would be effective under the following conditions: development and implementation of the systematic methodology for the basic school (5th-6th classes); purposeful practical interaction with the infosphere; rethinking the tutorial role of a media-competent teacher; overcoming existing gaps at the "primary" – "middle" school boundary.

The specificity of the transition from the teacher of literature to the tutor is analyzed. The role of cloud technologies and the cloud-oriented learning environment (JONS) in the implementation of facilitative metamorphosis is considered. Predicted ways of further advisable tutoring interaction in the lessons of Ukrainian literature.

Key words: Cloud-Oriented Study Environment, media teaching, e-learning, imaginative-reader competence, tutor.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017 р.

Скриннік Наталія Володимирівна – здобувач наукового ступеня Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації НПУ імені М. П. Драгоманова, учитель КУ Сумська ЗОШ №15 ім. Д. Турбіна, м. Суми.

Науковий керівник: Уліщенко В.В. – доктор педагогічних наук, доцент.

ЮВІЛЕЇ

ЛИЦАР НАУКИ

І. М. Сенько. Травень 2017 р.

Життєвий та творчий шлях Івана Михайловича Сенька є втіленням щирого служіння рідному краю, адже сьогодні він – глибоко шанована і знана людина в Закарпатті та за його межами, видатний учений, талановитий педагог, активний громадський діяч, люблячий чоловік, батько і дідусь. 26 травня 2017 р. йому виповнилося 80 років.

Важливою місією служіння народу Іван Михайлович завжди вважав збір і дослідження усної народної творчості – фольклору. На цій ниві мав добрих учителів – ще у батьковій хаті у с. Келечин Міжгірського району, де народився у 1937 р. та вперше почув усне і пісенне народне слово від батька Михайла та матері Марії. Фольклору І.М. Сенько присвятив свою кандидатську дисертацію – «Історичні пісні слов'янських народів про події XIX століття», яку захистив у м. Мінськ у 1989 р.

Завдяки плідній фольклористичній діяльності вченого світ побачили більше десяти збірок. Цікавими та повчальними для читача є не тільки зібрані перлини народної мудрості, але й ґрунтовні наукові коментарі до них І.М.Сенька. Він уперше в

Україні уклав збірку притч – „Притчі українського народу” (Ужгород, 2008), відкрив світові талановитого келечинського казкаря – Михайла Шопляка-Козака. Книги отримали позитивні рецензії в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України, а також схвальні відгуки читачів і таких відомих фольклористів та етнографів, як Л. Дунаєвська, Н. Шумада, М. Мушилка, І. Хланта, В. Качкан та ін.

Особливою сферою наукових зацікавлень Івана Михайловича є краєзнавство. Вражає широта краєзнавчих праць вченого: від публікацій науково-популярного характеру – до ґрунтовних монографічних видань. Промовистим показником багатогранності інтересів, широкої ерудованості І.М.Сенька є такі його статті: «Ще раз про Лабортця», «Де витoki легенд про Корятовича?», «Коли і де народився І. Орлай?», «Будитель Олександр Духнович», «Августин Волошин – автор і упорядник підручників», «Не забуваймо своїх вчителів! (Слово про Олександра Маркуша)», „Історичні події Угорщини в усній традиції українців Закарпаття”, «Яка вона, «сіль землі?» (Роздуми про інтелегенцію)», «Голод: факти і легенди», «Шкільні хроніки», «Земля, реформи і люди», «Фольклор як одне з джерел вивчення етнічної ментальності русинів-українців», «Закарпатський фольклор у всеукраїнському контексті», „Фольклорознавчі пошуки Олени Рудловчак”, «Етнічна ментальність Олександра Духновича», «Формування етнічної ментальності Василя Гренджі-Донського» та ін. Кожна із зазначених праць вирізняється науковою новизною, ґрунтовним підходом та аргументованістю.

Іван Михайлович пишається тим, що його славетним земляком-односельцем був Августин Волошин. Як зазначає І.Сенько, «історія багатоголосна – і нехай це багатоголосся стане історичною правдою про отчу землю». Історико-етнографічна книга „Келечин – рідне село Августина Волошина» (2007) є оригінальним, навіть унікальним виданням – своєрідною мозаїкою із документів, спогадів очевидців, переказів, співанок-хронік, бувальщин, легенд тощо.

Турбуючись про збереження в пам'яті краю важливих історичних фактів і подій, І.Сенько упорядкував та видав народознавчі матеріали про Закарпаття, які в 20-30-х роках XX ст. з'являлися в редактованому О. Маркушем часописі «Наш рідний край» (2002), зробив коментарі та географічні покажчики до 3-6 томів «Історії карпатських русинів» (2002-2011) М. Лучкая, упорядкував (у

співавторстві) збірник «Пушкина чествуют и за Карпатами» (2002), написав біографічні нариси про таких подвижників культури Закарпаття та України, як І. Франко, М. Драгоманов, М. Фінци-

цький, О. Кольберг, В. Гнатюк, П. Богатирьов, І. Панькевич, І. Рудченко, І. Верхратський, Г. Верьовка, О. Рудловчак, П. Лінтур, М. Плісецький, О. Мишанич.

Родина Михайла та Марії Сеньків – сільських трудівників і талановитих носіїв фольклору, син Іван – в центрі. 1954.

Дбаючи про виховання молоді на засадах народності, Іван Михайлович розробив програму з народознавства для шкіл Закарпаття (Ужгород, 1991), у 1990-1999 роках у часописах «XXI вік»,

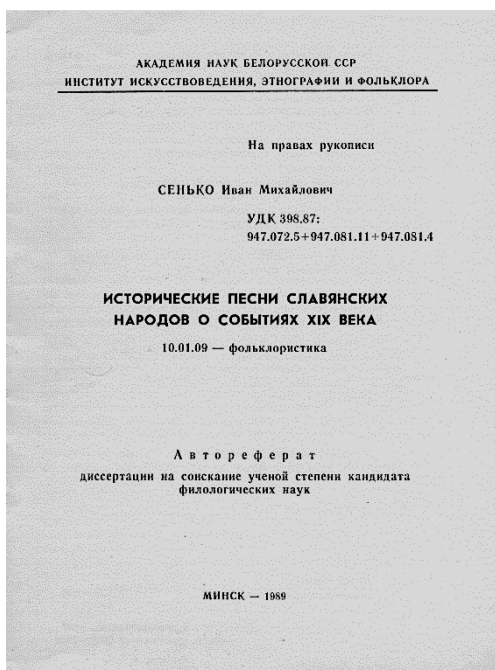
„Карпатський край”, „Тиса”, „Карпатський світ” опублікував цикли статей з етнопедагогіки, етнографічні нариси про бокораштво, вівчарство, народну демонологію.

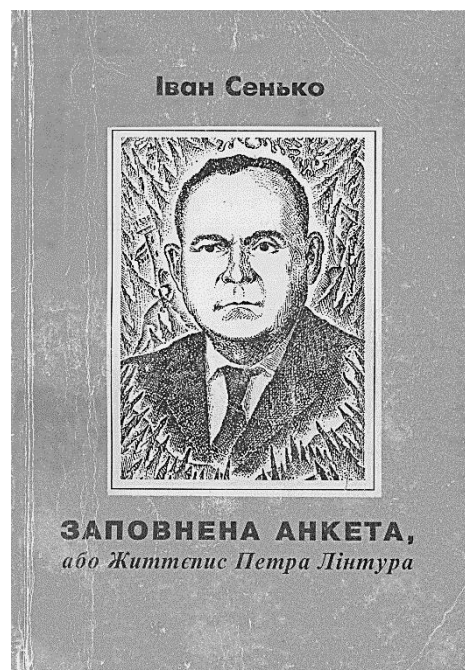
І. М. Сенько (в центрі) з учнями Новоселицької ВШ Міжгірського р-ну. 1964

І.М. Сенько підготував науково-методичні посібники для студентів-філологів «Устное творчество народов мира: Искусство слова. Сказочники и певцы. Фольклористы» (2001), «Фольклор народов мира: Пословицы,

загадки, заговори, обряды» (2007), «Русский фольклор» (2011, у співавторстві зі своєю ученицею та послідовницею М. Демчик), „Литература в контексте, истории, этнологии, компаративистики” (2016).

Автореферат дисертації І. М. Сенька «Исторические песни славянских народов о событиях XIX века» (Мінськ, 1989)

Книга І. М. Сенька про свого вчителя «Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура» (Ужгород, 1999)

Широту наукового діапазону І. Сенька відображають і його численні праці з літературознавства. Іван Михайлович активно досліджує літературний процес на Закарпатті у всеукраїнському та світовому контексті (красне письменство О. Духновича, О. Павловича, В. Гренджі-Донського, І. Чендея, П. Скунця), вивчає закарпатську тематику у творчості Б. Носака-Незабудова, Ш. Петефі, І. Ольбрахта, О. Толстого, С. Скляренка, У. Самчука, І. Долгоша, Ф. Потушняка, М. Томчання, Б. Іллеша та ін. Особливий інтерес він виявляє до етнологічних аспектів у творах українських і російських письменників – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Л. Толстого, М. Горького, С. Есеніна, М. Булгакова, Б. Пастернака та ін. Наукові праці І. Сенька є показником дослідницької добросовісності, а також світоглядних позицій автора, спрямованих на утвердження ідеї толерантності міжетнічних взаєминах.

Серед яскравих рис наукової діяльності Івана Михайловича – не тільки об'єктивність і скрупульозність, але й уміння побачити те, що пройшло повз увагу інших дослідників. В пошуку наукової істини вчений, як він висловився в одному з інтерв'ю, „полюбляє виходити на перехрестя наук”: фольклористику й історію, літературознавства й історію, фольклористику та педагогіку, літератури та етнологію... Так розпочалося новаторське вивчення творчості та художньої особистості М. Гоголя. Як дослідив І.М. Сенько, у своїх творах М. Гоголь закодував своє бачення історії, ментальності, духовності українського народу. Праці І.М. Сенька «Історія у дзеркалі літератури» (2000),

«Гоголівська Диканька на історичних перехрестях» (2003), «Гоголівський Миргород на перехрестях історії України» (2006) та ін. високо оцінені не тільки літературознавцями, але й істориками, етнологами, фольклористами.

Іван Михайлович і сам не позбавлений художнього письменницького хисту. У його доробку є балади, вірші, літературні казки та притчі («І завтра сонце зійде», 2000).

Дбаючи про донесення до громадськості художнього слова та наукових здобутків, вчений активно займається редакційною роботою, зокрема у 1991–2009 роках входив до складу редколегій крайових часописів «Карпатський край», «Тиса», «Наш рідний край», «Карпатський світ», входив до складу видавничої ради УжНУ, а з 1999 року виконував обов'язки відповідального редактора «Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: філологія», вів рубрику «Книги» в студентській газеті «Погляд».

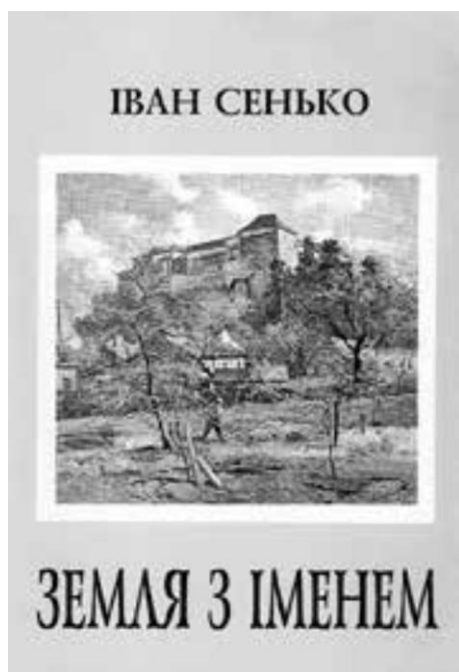
У науковому доробку І.М. Сенька є праці про свого вчителя – відомого науковця, фольклориста-славіста Петра Васильовича Лінтура. На знак щирої вдячності та пошани І.М. Сенько видав біографічний нарис «Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура» (1999), у співавторстві із І.В. Хлантаю склав біобібліографічний покажчик його праць (1999), а до 100-ліття від Дня народження П. Лінтура упорядкував збірник матеріалів «Будівничий культури» (2010). І.М. Сенько також підготував до друку збірники «Зачаровані казкою» (1984), «Три золоті слова» (2008), «Народні балади Закарпаття» (2013), до яких увійшли казки та балади Закарпаття, записані П. Лінтуром.

І. М. Сенько (в центрі) зі студентами філфаку УжДУ на фольклорній практиці в с. Константиново Рязанської обл. (Росія) після відвідин музею С. Єсеніна. 1987.

Почавши з рідного порогу в Келечині, Іван Сенько знову повертається до нього зі словом любові та вдячності. Таким стало фундаментальне видання „Верховина. Волівщина-Мігірщина” (2016), яке він упорядкував та підготував до друку. Велика частка матеріалів цієї книги належить перу І.М. Сенька.

Для багатьох випускників філфаку УжНУ залишаються незабутніми лекції з навчальних курсів І.М.Сенька «Усна російська народна творчість», «Усна творчість народів світу», «Теорія і практика літературного перекладу», «Основи загальної та ділової риторики», «Історія світової літератури», «Методика викладання світової літератури в школі» та ін.

Красназавчі книги І. М. Сенька «Земля з іменем» (1998), «Від часів Лаборця до сьогодні» (2012)

Незабутні враження у студентів залишаються і про фольклорну практику, яку традиційно проводив доцент І. М. Сенько із першкурсниками. У свого вчителя Петра Лінтура він навчився перетворювати звичайні практики у науково-обґрунтовані експедиції, у справжні відкриття народної скарбниці. Тут поважний лектор ставав чуйним «татом»: вмів і роботу добре організувати, і про дозвілля студентів

дбав, і по-батьківськи піклувався про харчування та захист.

Колишні студенти Івана Михайловича пишуться тим, що їм пощастило засвоювати не тільки знання з філології, але й уроки людяності, мудрості у такого Вчителя.

Упродовж двадцяти двох років І.М. Сенько очолював кафедру російської літератури Ужгородського національного університету.

Він володів талантом керівника, якому були властиві виняткова порядність, інтелігентність, висока культура, готовність надати допомогу і добрим словом, і справою, і науковою порадю.

Оптимізм та працездатність вченого і сьогодні невичерпні. Навколо нього завжди багато молоді, а його консультації цінують студенти,

аспіранти, докторанти не тільки філологічного, але й інших факультетів. Спілкування з Іваном Михайловичем надихає до наукової та педагогічної праці.

Вчений продовжує і сьогодні залишатись молодим, сповненим сил та наукового завзяття, як у вірші „Ручеєк”, написаному ним у далекому 1961 році:

*К речке мчась, песню пел
Горный ручеёк.
Он грустить не умел,
Тихо жить не мог.
Он всегда на волне
Что-то нёс, качал
И всегда среди камней
Путь прямой искал.
Наклонюсь и напьюсь
Из ручья воды,
Чтобы быть, как и он,
Вечно молодым.*

Марта Демчик,
*ст. викладач кафедри слов'янської
філології та світової літератури;*

Наталія Бездір,
*проф., завідувач кафедри слов'янської
філології та світової літератури*

НАУКОВЕЦЬ, УЧИТЕЛЬ, МУДРЕЦЬ ... *Штрихи до портрета ювіляра Івана Сенька*

Народився, аби вписати в аннали культури краю і України набутки народної мудрості батька-матері, сельчан, краян. З молоком матері увібрав розважливість і багатовікову мудрість закарпатського горянина-верховинця.

Іван Сенько взявся аж за три справді безкраї ниви – фольклористичну, літературознавчу й історико-краєзнавчу... Так само масштабно і сумлінно він досліджує художню літературу – крайову, українську, світову.

**Іван Сенько // Федака Дмитро Михайлович.
Українське Красне письменство Закарпаття:
літературні портрети й ескізи – Ужгород,
Вид-во ТІМРАНИ, 2017, с. 391 – 393.**

* * *

В Ужгороді появилася нова книга Івана Сенька «Земля з іменем». Найновіша книга об'єднує його краєзнавчі студії. І тут Іван Сенько представив себе як фольклорист-славист, краєзнавець. Вивчає фольклор українського населення Карпат, досліджує проблеми народної педагогіки, жанрову специфіку історичних пісень слов'янських народів, жанр притчі у фольклорі і літературі, фольклор як джерело вивчення ментальності українського народу.

**І. Яцканин «Україна видає»
(Журн. «Дукля» (Пряшів), 1998, № 6, с.80).**

* * *

Упорядникові (І. Сенькові – наше, БП) довелося провести велику збиральну роботу. Він зібрав 358 оповідань про опришків, серед яких 198 текстів подіється уперше. Легка форма викладу поєднується з глибоким знанням предмету дослідження.

**В. Грабовецький «Народ про опришків»
(Журн. «Жовтень» (Львів), 1984, №8, с. 126 – 127).**

* * *

Від передмови „Чародій слова Шопляк-Козак”, вдало названих розділів „Козак пригадує”, „Козак сміється”, „Козак повчає” до останнього – „Про козака пам'ятають” вимальовується постать мудреця, скарбника народного слова...

**Дунаєвська Л., професор, завідувач кафедри
фольклористики КНУ ім. Тараса Шевченка –
про збірник фольклорних творів
„Чарівна торба”, записаних, упорядкованих
І.М. Сеньком, та з його передмовою
(„Друг читача”, 1988, 10 листопада).**

* * *

Високий інтелект, вміння ділитися знаннями й спонукати до творчого пошуку, особлива толерантність і виваженість – це тільки деякі з тих щасливих характеристик навчителя, завдяки яким студенти справді студіюють... Саме до когорти наставників від Бога і належить багатолітній завідувач кафедри російської літератури, доцент Ужгородського національного університету Іван Михайлович Сенько.

Завдяки завидному вмінню глибоко проникати в суть досліджуваного явища, подавати його випукло й масштабно, у діалектичному розрізі, Іван Сенько щедро прислужився Закарпаттю, значно уризнивши культурологічний (і не тільки) аспект рідного краю...

**Василь Кухта. Іван Михайлович Сенько.
70-річчя від дня народження літературознавця,
фольклориста // Календар краєзнавчих
пам'ятних дат на 2007 рік. - 2006. – С. 256**

* * *

ПАМ'ЯТЬ

ПАМ'ЯТІ БОРИСА ГАЛАСА

Наукова спільнота не тільки Закарпаття, але й України зазнала глибокої втрати. На 65-му році життя пішов у Вічність талановитий науковець, глибокий знавець українського словникарства, історії української мови

Борис Кирилович Галас. Усе своє життя він був патріотом України, якій служив і Словом, і Ділом... Учений належав до тієї когорти рідкісних людей, яких справедливо називають народними професорами. Кафедра української мови Ужгородського національного університету, філологічний факультет втратили одного з найкращих своїх викладачів, який щиро вірив у життєдайну силу української мови та сподівався, що наша держава поставить освіту й науку на чільне місце, бо українці того варті.

Борис Кирилович Галас мав прекрасних батьків — Кирила Йосиповича та Василю Василювну Галасів, які започаткували династію відомих у краї педагогів. Борис Кирилович народився 23 березня 1953 року на Хустщині. Із золотою медаллю закінчив Ужгородську середню школу №1 ім. Т.Г.Шевченка, за покликом серця став студентом українського відділення філологічного факультету Ужгородського держуніверситету, а потім навчався в аспірантурі. Будучи учнем проф. Й.О.Дзендзелівського, Борис Кирилович опрацював рукописні словники як важливе джерело для української історичної діалектної лексикології, глибоко вивчив лексико-семантичну систему української мови першої половини XIX століття. Цій темі була присвячена його кандидатська дисертація, яку він успішно захистив у лютому 1979 року. Борис Кирилович був знавцем багатьох невідомих широкому загалу праць і постатей, без чийх імен українська мова і українське словникарство багато б втратили — М.І.Костомарова, Д.Ф.Запари, Я.Головацького, І.Вагилевича, І.І.Срезневського, М.Євстаф'єва, О.М. та Ф.М. Бодянських, В.Лазаревського, Ф.Туманського, І.Войцеховича, інших діячів, про що свідчать його численні глибокі публікації, наукові статті в енциклопедії «Українська мова». Вагомим здобутком сучасної української лексикографії стала наукова монографія Б.К.Галаса «Ф.С.Шимкевич як лексикограф

і українське словникарство (кінець XVIII — початок XX ст.)», яка вийшла в Ужгороді у 1995 році.

Борис Кирилович був учасником багатьох міжнародних і всеукраїнських конференцій, постійно виступав на зібраннях професорсько-викладацького складу УжНУ з цікавими доповідями, писав змістовні рецензії на публікації мовознавців з лексикології та лексикографії. Він був ініціатором у проведенні наукової конференції, присвяченої творчості В.Пачовського, організатором вшанування пам'яті батька, Кирила Йосиповича Галаса, випустивши збірник праць його пам'яті і опублікувавши матеріали до його бібліографії. Учений докладно зусиль до організації ювілейних зібрань пам'яті проф. Й.О.Дзендзелівського та доц. К.Й.Галаса. Йому належить виданий у співавторстві з Ю.О.Піпашем діалектний словник — «Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)» (2005. — 266 с.), який слугує надійним джерелом інформації для сучасних досліджень з діалектології.

Географія публікацій Б.К.Галаса величезна: це Київ, Львів, Одеса, Житомир, Тернопіль, Донецьк, Чернігів, Черкаси, Чернівці, Луцьк, Харків, Херсон, Москва, Ленінград, Свердловськ, Душанбе, Нальчик, Пряшів тощо.

На превеликий жаль, не завершеною лишилась ще одна вагома сторінка наукової діяльності Бориса Кириловича — докторська дисертація «Українська рукописна лексикографія у зв'язку з процесами формування і розвитку нової української літературної мови (кінець XVIII — поч. XX ст.)», яку успішно обговорили на кафедрі та рекомендували до захисту, проте захистити її не судилося. Б.К.Галас мав численних учнів та послідовників, двоє з яких захистили кандидатські дисертації.

У 2009 році за свою освітню й культурницьку діяльність Борис Кирилович нагороджений орденом «20 років НРУ», мав численні подяки від університетського, міського й обласного керівництва. Проте основний дар любові він отримав від студентства, від своїх учнів, для яких робив незмірно багато.

Ректорат Ужгородського національного університету, деканат філологічного факультету, колеги з кафедри української мови, його учні й вихованці висловлюють щире співчуття рідним і близьким Бориса Кириловича, низько схиляючи голову перед його постаттю...

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Бабяк Е. Комплексный лингвистический подход к исследованию языковой личности	5
Вегеш А. Характеристична та оцінна інформація літературно-художніх антропонімів у романі «Кров кажана» Василя Шкляра.....	9
Виноградов А. Антропоцентрический фактор в параметризации каузированного перемещения: векторно-директивные глагольные префиксы. Статья вторая.....	14
Петрица Н. Власні особові назви іншомовного походження у чеських писемних пам'ятках XI- XIV століть.....	19
Русинко-Бомбик Л. Роль українських лінгвістів-емігрантів Чехословаччини у виданні «Української загальної енциклопедії».....	24
Скоплев А. О видовом противопоставлении чешских акциональных субстантивов типа Nalévání – Nalítí.....	28
Фрумкіна А. Звучні тексти ЗМІ у фоностилістичному варіюванні	36
Шоля І. Динаміка багатоконпонентних імен ужгородців у XX столітті (жіночі імена).....	41
Яник О. Образ людини у мовному просторі українських антропоморфних загадок.....	47

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Смольницька О. Міфологічний зміст ностальгійних мотивів у вибраній творчості Віри Вовк і Богдана Рубчака у порівнянні з іншими літературами.....	52
Сыта Я. Хронотоп и готическая традиция в символистских романах Ф. Сологуба: между условностью и жизнеподобием.....	61

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Демчик М., Офіцинський Р. Угорський король Матяш Корвін у фольклорній прозовій традиції українців Закарпаття.....	66
Тиховська О. Етнопсихологічне підґрунтя зимового циклу календарної обрядовості Закарпаття	72

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Скриннік Н. Учитель літератури чи тьютор?.....	78
---	----

ЮВІЛЕЇ

Демчик М., Бедзір Н. Лицар науки. До ювілею І.М. Сенька	82
Науковець, учитель, мудрець... Штрихи до портрета ювіляра.....	87

ПАМ'ЯТЬ

Пам'яті Бориса Галаса.....	88
----------------------------	----

CONTENT

LINGUISTICS

Babyak O. The comprehensive linguistic approach for studying linguistic personality.....	5
Vehesh A. Characteristic and evaluative information of the proper names of the literary heroes in the novel «Blood of a bat» by Vasyl Shkliar.....	9
Vinogradov A. An anthropocentric factor in the parametrization of caused moving: verbal prefixes in vector-directive meanings	14
Petrítsa N. Personal names derived from other languages in czech written artifacts of XI-XIV centuries	19
Rusynko-Bombyk L. The role of ukrainian linguists-immigrants in Czechoslovakia in the publication of "Ukrainian general encyclopedia"	24
Skoplev A. On the aspectual opposition of czech action nominals like Nalévání – Nalítí.....	28
Frumkina A. Reading texts of the media in fonostilistic variability.....	36
Sholia I. Dynamics of multicomponent female names in Uzhhorod in the 20-th century.....	41
Yanyk O. The image of a person in the language space of ukrainian anthropomorphic riddles.....	47

LITERARY CRITICISM

Smolnytska O. Mythological content of nostalgic motifs in the selected works by Vira Vovk and Bohdan Rubchak and comparison with other literatures	52
Syta J. Chronotope and gothic tradition in symbolistic novels by F. Sologub: between condition and lifetime	61

FOLKLORISTICS

Demchik M., Oficinsky R. Hungary king Matyas Corvin in the folklore prozaic tradition of ukrainians of Transcarpathia	66
Tykhovska O. Ethno-psychological bases of winter cycle of calendar customs of Transcarpathia.....	72

METHODOLOGY OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES

Skrynnik N. Teacher of literature or tutor?.....	78
---	----

JUBILEE

Demchik M., Bedzir N. Knight of science. To the anniversary of I.M. Senko.	82
The scientist, teacher, sage. Strokes to the portrait of the hero of the day	87

MEMORY

In Memory of Borys Halas	88
--------------------------------	----

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

У „НАУКОВОМУ ВІСНИКУ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Статті публікуються українською, російською, словацькою, чеською, англійською мовами. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в одному з форматів: *.rtf, *.doc, *.docx. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту - 14. Розмір полів: ліве – 30 мм; праве – 15 мм; верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм; інтервал – 1,5.

Оформлення першої сторінки:

1. Перший рядок справа – **ім'я та прізвище** (прописними літерами, курсивом).
2. **Назва статті** через один інтервал нижче прізвища – наводиться прописними напівжирними літерами, без відступів та абзаців.
3. **УДК** напівжирними літерами – у наступному рядку після назви статті.
4. **Нижче – анотація українською мовою та ключові слова.** Анотація повинна бути виконана 12-м рт шрифту Times New Roman, у обсязі не менше шести і не більше дванадцяти рядків. Відстань між рядками – 1 комп'ютерний інтервал. В ній коротко викладається актуальність статті, мета, зміст і перспективи подальших досліджень українською мовою (вимоги реферативної бази даних Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського «Україніка наукова»). **Анотації та ключові слова російською та англійською мовами (можливо – німецькою, французькою)** розміщуються наприкінці публікації, після бібліографічного списку.
5. Перелік ключових слів (бажано від трьох до восьми, не виділяти жирним) розміщується після анотації.
6. Бібліографічний список починається у наступному рядку після статті під заголовком **Література** (на сторінці – зліва напівжирним шрифтом). Оформлення відповідно до вимог ВАК, приклади оформлення бібліографічного опису наведено в Бюлетені ВАК України, №3, 2008 (Форма 23, с. 9-13). **У тексті посилання на використані джерела літератури позначаються цифрами в квадратних дужках відповідно до нумерації в списку використаних джерел.**
7. Наприкінці, після анотацій російською та англійською (або німецькою, французькою) мовами необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посаду, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками.

Структура статті повинна включати такі необхідні елементи (на основі вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05.1):

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.
- **Окреслення мети дослідження та формулювання завдань статті.**
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- **Висновки і перспективи подальших досліджень** у даному напрямку.
- **Перелік використаних джерел.**

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ:

- **До статті аспіранта, здобувача наукового ступеня слід додати зовнішню рецензію наукового керівника.**
- Кількість співавторів повинна бути не більше 3-х.
- **Відповідальність** за зміст статті несе автор. Якщо автором є аспірант чи здобувач, відповідальність також несе науковий керівник.
- Обсяг статті – не менше 8 і не більше 16 сторінок.
- Будь-яка інформація чи твердження, які наводяться в статті, у т. ч. статистичний матеріал, повинні використовуватися з посиланням на джерело походження.
- Таблиці та рисунки необхідно розміщувати після першого згадування в тексті. Назви і номери таблиць проставляються зверху у лівому кутку напівжирним шрифтом, наприклад: **Таблиця 1. Динаміка ономастичних досліджень (1995-1999 роки).**
- Рисунки обов'язково мають бути згруповані та подані з таблицями у форматі А-4 окремим файлом, шрифт – 12.

Разом із статтею надсилається авторська довідка у наступній формі:

Прізвище, ім'я, по-батькові автора(ів)	
Назва статті	
Тематична рубрика статті	Виберіть із нижченаведеного переліку: мовознавство, літературознавство, історія та сучасний стан мови, історія та сучасний стан літератури, порівняльна лінгвістика, порівняльне літературознавство, словакістика, богемістика, фольклористика
Вчений ступінь, вчене звання*	
Місце роботи або навчання, посада*	
Контактний телефон і адреса електронної пошти*	
Домашня поштова адреса з індексом для відправки видання*	
Чи потрібен додатковий друкований примірник вісника (ТАК, кількість екземплярів / НІ)	

* у разі, якщо авторів статті більше 1, то інформація надається по кожному автору окремо.

ОПЛАТА

Оплата на 2015 – 2016 рр. складає **35 грн.** за сторінку формату А-4 + 1% (комісія банку) і включає отримання 1 примірника та поштові витрати.

Оплата проводиться на: № рахунку 29244825509100, МФО 305299, ОКПО 14360570, бенефіціар: Закарпатське РУ ПриватБанк, призначення платежу: “за друк статті (*вказати ПІБ автора*)”, Бедзір Наталії Прокопівні, або для поповнення у ПриватБанку на картку № 5168 7420 2477 2158

Статтю, рецензію та копію квитанції про оплату надсилати на e-mail: bedzir@i.ua

Конт. тел. (0312) 64-24-64.

+38(050) 977-93-68

ORDER OF PUBLICATION
FORMATTING REQUIREMENTS FOR PAPERS FOR “SCIENTIFIC BULLETIN
OF UZHGOROD UNIVERSITY. SERIES “PHILOLOGY”

Scientific papers are published in Ukrainian, Russian, Slovak, Czech and English languages. Electronic versions of papers are to be typed in Microsoft Word and the file is to be saved in one of the following formats: *.rtf, *.doc, *.docx. Page format A4, font Times New Roman, font size 14. Margins: left – 30 mm, right – 15 mm, top – 20 mm, bottom – 20 mm; spacing – 1,5.

First page formatting:

1. First line on the right – **first name and last name** (in capital letters, italics)
2. **Title of the paper** is to be written below last name (line spacing 1), in capital bold letters, without spaces and paragraphs.
3. **UDC** in bold letters is to be written on the next line after the title of the paper.
4. **UDC is followed by the abstract (summary) in Ukrainian language and key words.** Abstract is to be written in Times New Roman font, font size – 12 pt. Abstract length is to be minimum 6 and maximum 12 lines. The distance between the lines is to be equal to 1 computer spacing. Abstract summarizes the relevance of the paper, its purpose, content and further research prospects in Ukrainian language (abstract requirements of Bibliographic Database "Ukrainika scientific" of Vernadsky National Library of Ukraine). **Abstracts in Russian and English (as well as in German and French) are placed at the end of the publication, after bibliography (references).**
5. Key words list (preferable from 3 to 8 words, not in bold) follows the abstract.
6. Bibliography (references to the literary sources) begins on the next line after the paper and is to be entitled “**Literature**” (on the left side of the page, in bold). The format of bibliographic list is to meet the requirements of Higher Attestation Commission, examples of formatting are given in Ukrainian Higher Attestation Commission Bulletin, #3, 2008 (Form 23, p.9-13). **References to the literary sources are to be marked with numbers in square brackets according to the numbering in the bibliographic list.**
7. At the end, after abstracts in Russian and English (as well as in German or French) it is necessary to write the author’s last name, first name and patronymic (nominative case of the full name is to be written in bold, not in italics), academic degree, academic rank, author’s position and place of employment (without abbreviations); if there are more than one author, information about each author is to be given on a separate line.

In compliance with the Resolution of the Higher Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 #7-05.1, a scientific paper structure is supposed to include the following issues:

- **Setting of a problem** on the whole and its connection with important scientific or practical goals.
- **Analysis of recent studies and publications** in this area that serve as a basis for the author’s research; assignment of the parts of the general problem considered in the submitted paper that have not been dealt with.
- **Setting of the purpose of the research and formulation of the tasks.**
- **Presentation of research** with complete validation of obtained results.
- **Conclusions and prospects of further researches** in this area.
- **References list.**

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATION:

- **External review of the research supervisor is to be added to the scientific paper of post-graduate student (obtaining academic degree)**
- The number of co-authors should not exceed 3 persons.
- The author is responsible for the paper contents. Supervisor is also responsible if the author is a post-graduate student or a person seeking an academic degree.
- A scientific paper may not be less than 8 pages length and may not exceed 16 pages.
- Any information or statements in the paper including tables are to be provided with references to the sources.
- Tables and illustration are to be placed after its first mentioning in the text. Titles and numbers of tables should be placed in the top level corner and written in bold, for example: **Table 1. Dynamics of onomastic researches. (1995-1999).**

Together with the scientific paper, it is necessary to send information about the author(s) in a following way:

Last name, first name, patronymic	
Title of the scientific paper	
Thematic heading of the scientific paper	Choose from the following: linguistics, literary science, history and current state of language, history and current state of literature, comparative linguistics, comparative literature, Slovak studies, Czech studies, folkloristics, journalism or social communications.
Academic degree, academic rank*	
Place of employment or place of study, position*	
Contact phone number, e-mail*	
Author's postal address with postal code for sending an edition	
Whether you need an additional scientific bulletin issue or not (Yes, the quantity of issues needed/No)	

*if there are more than 1 author, information is to be provided about each author separately.

PAYMENT

Payment makes up 35 UAH for each A4 format page + 1% (bank commission) and includes receipt of one issue and postal charges. The payment is to be made to the bank account #29244825509100, MFO (sort code) 305299, OKPO (RNNBO) 14360570, beneficiary: Transcarpathian RU PrivatBank, payment details: "for scientific paper publication (indicate author's full name)", to Bedzir Nataliya Prokopivna or for replenishment at PrivatBank office to card #5168 7420 2477 2158

Scientific paper, review and payment receipt copy are to be sent to e-mail: bedzir@i.ua

Contact phone number: +38(050) 977-93-68
(0312) 64-24-64

Збірник наукових праць

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Філологія

ВИПУСК 2 (38)
2017

Відповідальна за випуск –
Н.П. Бедзір

За науковий рівень і мовне оформлення публікацій
відповідальність несуть автори

Коректура авторська

Верстання
С. Жуков

Підписано до друку: 26.12.2017 р.
Формат 60x84/8. Умовн. друк. арк. 11,16. Зам. № 137. Наклад 100 прим.
Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18. E-mail: hoverla@i.ua

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції –
Серія Зт № 32 від 31 травня 2006 року*